

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
İNSAN HAKLARI
YÜKSEK KOMİSERLİĞİ
BÜROSU

ÇATIŞMA SONRASI ÜLKELER İÇİN HUKUK DEVLETİ ARAÇLARI

Adalet sektörünün haritalandırılması

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI
YÜKSEK KOMİSERLİĞİ BÜROSU

**ÇATIŞMA SONRASI ÜLKELER İÇİN
HUKUK DEVLETİ ARAÇLARI**

Adalet sektörünün haritalandırılması

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
New York ve Cenevre, 2006

NOT

Bu yayında kullanılan tavsifler ve materyalin sunumu, Birleşmiş Milletler Sekretaryasının, bir ülkenin, bölgenin, şehir veya alanın yasal statüsü veya hâkimiyeti ile ilgili ya da sınır ve hudutlarının tahdidi ile alakalı herhangi bir fikrini hiçbir şekilde ima etmemektedir.

*

Bu yayındaki materyalden, itibar etmek kaydıyla ve Palais des Nations, 8-14 avenue de la Paix, CH-1211 Geneva 10, Switzerland adresindeki Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosuna yayının yeniden basılan materyalini de içeren bir kopyasının gönderilmesi şartıyla serbestçe alıntı yapılabilir ya da yeniden basılabilir.

*

Bu yayın Avrupa Birliği'nin mali yardımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Burada belirtilen fikirler hiçbir şekilde Avrupa Birliğinin resmi fikirlerini yansıtmamaktadır.

HR/PUB/06/2

Bu gayri resmi çeviri İngilizce orijinalinden İnsan Hakları Ortak Platformu gönüllüleri tarafından yapılmıştır.

Belgenin İngilizce orijinali <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RuleoflawMappingen.pdf> adresinden temin edilebilir.

İnsan Hakları Ortak Platformu | Human Rights Joint Platform
Tunus Cad. No: 87/8 06700 Kavaklıdere Ankara
Tel. +90 312 468 8460
Faks. +90 312 468 9253
www.ihop.org.tr | ihop@ihop.org.tr

İçindekiler

ÖNSÖZ	2
TEŞEKKÜRLER.....	3
GİRİŞ VE ARKAPLAN	4
I. ADALET SEKTÖRÜNDEKİ KİLİT KURUMLARIN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ.....	7
A. Mahkemeler	8
B. Polis ve Diğer Yasa Uygulayıcı Organlar	15
(gümrükler, sınır muhafızları, jandarma)	15
C. Hapishane yönetimi	18
II. İLGİLİ KURUMLAR VEYA MEKANİZMALAR.....	22
III. CEZA ADALETİ SEKTÖRÜ VE İLGİLİ KURUMLAR İÇİN.....	29
BAZI KİLİT VE ÖNCELİKLİ HUSUSLAR.....	29
A. Ana Kurumlar Arasındaki Bağlantılar	29
B. Güçlendirme Kuruluşları	29
IV. BARIŞ GÜCÜ GÖREVLİLERİNİN DAVRANIŞLARI	37
Sonuç	38
EKLER	41
EK I.....	41
POLİS MEMURLARI / YASA UYGULAYICILARI İLE ÇALIŞMAK İÇİN ÖNERİLEN KILAVUZ İLKELER	41
EK II.....	44
HAPİSHANE VE GÖZALTI MERKEZLERİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE ÖNERİLEN KILAVUZ İLKELER.....	44
EK III.....	49
POLİS TARAFINDAN UYGULANDIĞI YA DA GÖZALTI MERKEZLERİNDE YAPILDIĞI İDDİA EDİLEN ZALİMANE, İNSANLIK DIŞI YA DA AŞAĞILAYICI MUAMELELERİN ARAŞTIRILMASI ÜZERİNE SPESİFİK KILAVUZ İLKELER	49

ÖNSÖZ

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosu (BMİHYK), çatışma sonrası görevlerde hukuk devleti ve adaletin temininin hızlıca ve etkili bir şekilde yeniden sağlanması için Birleşmiş Milletler genelinde sarf edilen çabalara katkısını arttırmaya duyulan ihtiyacı gittikçe fark etmektedir. Çatışma ve krizden çıkmakta olan ülkeler, hukuk devletinin zayıf olması ya da hiç olmaması, yetersiz yasa uygulamaları ve yetersiz adalet yönetimi kapasitesi ve artan insan hakları ihlalleri karşısında savunmasız durumdadırlar. Bu durum, halkın Devlet otoritelerine karşı duyduğu güven eksikliği ve kaynak yetersizliğiyle daha da kötüleşmektedir.

2003'te BMİHYK, Birleşmiş Milletlerin insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü koordine eden birimi olarak, BM'nin görevlerinde ve geçici yönetimlerde bu taleplere yanıt vermesi amacıyla sürdürülebilir, uzun-vade kurumsal kapasitenin oluşmasını sağlamak için hukuk devleti araçlarını geliştirmeye başlamıştır. Bu araçlar, kritik geçiş döneminde adalet ve hukuk devleti ile ilgili alanlarda saha heyetine ve geçici yönetimlere pratik kılavuz ilkeler sağlayacaktır. Kendi başına da yeterli olabilen her bir araç aynı zamanda tutarlı bir operasyonel perspektifle de birlikte kullanılabilir. Araçlar, aşağıdakilerin içeriğinde yer alan temel ilkelerin ana çizgilerini belirtmeyi amaçlar: *Adalet Sektörünün Haritalandırılması, Cezai Takibat Girişimleri, Hakikat Komisyonları, Yargı Sistemlerinin İncelenmesi ve İzlenmesi.*

Bu yayın özellikle, adalet sektörünün ve bazı kilit kurumların ayrıntılı planlanması konusuna dikkati çekmektedir ve Birleşmiş Milletler saha görevlilerine, Ülkede adalet sektörünün çatışmadan önce ve çatışma esnasında gerçekte nasıl çalıştığını ve hukuk devletinin kök salması durumunda nasıl çalışması gerektiğini anlamada yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu yayın kilit kurumlar, ilgili kurumlar ve mekanizmalar üzerine bir genel değerlendirme sağlar ve ana kurumlarla gözetim organlarının faydası arasındaki bağlantılar gibi öncelikleri tanımlar.

Bu araçlarda kullanılan ilkeler, Birleşmiş Milletlerin saha faaliyetlerinde daha önce edindiği tecrübeler ve derslerden derlenmiştir. Elbette ki bu belge, her çatışma sonrası ortamdaki özel şartların ışığında sahada verilmesi gereken stratejik ve programla ilgili kararları dikte edemez. Buna rağmen araçlar, saha heyetlerine ve geçici yönetimlere, uluslararası insan hakları standartlarıyla ve en iyi uygulamalarla paralel olarak yargı reformu konularına müdahale etmek için gerekli önemli bilgileri sağlama amacındadır.

Bu araçların yaratılması, BMİHYK'nin geçiş dönemi adaleti politikasının geliştirilmesi çalışmasında önemli bir yer almasının sadece bir başlangıcıdır. Bu önemli girişimin hazırlanmasında katkısı olan herkese teşekkürlerimi ve minnettarlığımı sunarım.

Louise Arbour
Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri

TEŐEKKÖRLER

BMİHYK, bu araçların hazırlanmasında yorumlar getiren, öneriler sunan ve destek veren kişi ve organizasyonlara teşekkür eder. Özellikle, aracın geliştirilmesinde öncelikli sorumluluğu alan danışman William G. O'Neill'e müteşekkirdir. BMİHYK, aynı zamanda danışmana gerekli desteği veren Nottingham Üniversitesi İnsan Hakları Hukuk Merkezi programına da minnettardır.

Bu projenin gerçekleştirilmesini ve hukuk devleti araçlarının yayınlanmasını mali katkısıyla mümkün kılan Avrupa Komisyonuna özel teşekkürlerimizi sunarız.

GİRİŞ VE ARKAPLAN

Çatışmalar, genelde bir ülkenin yargı sisteminin hakları korumada ve insan hakları ihlallerini gerçekleştiren faileri cezalandırmada başarısız olmasıyla ortaya çıkar. Ayrımcılık, yolsuzluk ve birçok olayda asker ve yasa uygulayıcıları tarafından gücün kötüye kullanımı çatışmaları körükler ve şiddetlendirir. Hatta çatışma sonrası uzlaşmanın sağlanmasını daha da zorlaştırır. Adaletsizlik, kelimenin tam anlamıyla insanları silahlanmaya yönlendirir.

Ülkede adalet sektörünün çatışmadan önce ve çatışma esnasında gerçekte nasıl çalıştığını ve hukuk devletinin kök salması durumunda nasıl çalışması gerektiğini anlamak her barışı koruma harekâtının asıl amacı olmalıdır. Bu çok karmaşık bir alandır, dolayısıyla her bir barışı koruma harekâtının adalet sektöründeki çeşitli kilit aktörlerin – hâkimler, savcılar, avukatlar, mahkeme amirleri, polis, hapisane memurları ve adalet, içişleri ve savunma bakanlıkları gibi bakanlıklar - rollerini analiz edebilen uzmanları olmalıdır. Uluslararası hukuk devleti görevlileri, büyük bir tevazuyla kilit yerel meslektaşlarına ulus önderliğinde yapılması gereken bir uygulama kapsamındaki önerilerini dürüstlikle değerlendirebilir, aynı zamanda daha en başta adaletsizliği ve çatışmaları yaratan büyük zayıflıkları ve eksiklikleri de gerçek anlamıyla tespit edebilirler. Bu, barışı koruma harekâtına, yerel kuruluşların adaleti hakça idare etme, insan haklarını koruma ve hukuk devletini kurma kapasitesini güçlendirme girişimlerini teşvik ederken reform çabalarının etkisini izleme imkânı sağlayacaktır. Artık birçok barışı koruma misyonu, hukuk devletini izleme ile insan haklarını gözetme ve kurumları inşa etme olarak tanımlanan ikili amaçları hedeflemektedir. Dolayısıyla, adalet sisteminin bir bütün sektör olarak gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi tüm barışı koruma harekâtlarının başarısı için elzemdir.

Yasalar, barışı koruma harekâtı görev ve çalışmasının tam merkezinde yer alır. Uluslararası insan hakları yasası ve savaş yasaları, bir Devletin kendi sınırları içinde hem çatışma sırasında hem de çatışma sonrasında halkına nasıl davranması gerektiği ile ilgili gereklilikleri ortaya koyar. Yerel yasalar ve iç hukuk sistemleri uluslararası insan haklarını garanti altına almalı ve muhafaza etmelidir. Birçok modern barışı koruma harekâtı için adalet yönetimini izlemek öncelikli bir husustur.

Örneğin, Haiti'deki Birleşmiş Milletler İstikrar Misyonunu oluşturan Güvenlik Konseyinin 30 Nisan 2004 tarihli 1542 (2004) sayılı Kararına göre Misyon, insan hakları durumunu izleyecek ve raporlayacak, hapisane sistemini yeniden kuracak ve insan hakları ve insancıl hukuk ihlallerini araştırarak, Haiti Ulusal Polis teşkilatının yeniden oluşturulması, yenilenmesi ve yeniden yapılanmasına personelin ağır insan hakları ihlali yapıp yapmadığını inceleyip onaylayarak yardım edecek, "adli teşkilatın iyileştirilmesi ve kurumsal güçlendirilmesi için strateji" geliştirecek, "hukuk devletinin, halk güvenliğinin ve asayişin yeniden kurulması ve korunmasına yardım edecektir".

Bu görev, çatışma sonrası ortamda geçiş dönemi adalet ve hukuk devleti reformları üzerine yapılan çalışmanın ana unsurlarını içerir. Bunlar: Adli teşkilat, polis ve hapisane hizmeti gibi kilit kurumlarla eşzamanlı olarak ilgilenilmesi, geçmişte ihlaller yapan kişilerin hala güç sahibi olmaya devam etmemesi sağlanırken kurumların iyileştirilmesi için personelin araştırılması ve bu kurumlar için geniş tabanlı reform stratejilerinin geliştirilmesidir.

Burada izlenecek yöntem de çok önemlidir. Haiti üzerine alınan Güvenlik Konseyi kararı 1990'lardaki birçok çatışma sonrası durumlarda edinilen tecrübelerden öğrenilen bir dersi kapsamaktadır: Kurumların inşası/iyileştirilmesi ve izlenmesi arasında yakın bir ilişki vardır. İnsan hakları gözlemcileri polisin, hapisanelerin ve mahkemelerin doğru bir biçimde işleyip işlemediğini araştırır ve doğrularken öncelikli amaçları herhangi bir ihlalden sorumlu olanlar

hakkında delil toplamak değildir. Adalet sisteminin güçlü ve zayıf yanlarını anlamak için sağlam bir gözlem yapılması gereklidir ki reform amaçlı projeler, devam eden zayıflıklar ve problemleri de kapsayarak gerçek uygulamaların tam olarak anlaşılmasına dayalı olsun. Adalet sisteminin iyileştirilmesi için sarf edilen çabalarda eğer barışı koruma harekâtı, mahkemelerin, polisin, savcılığın ve hapisane hizmetinin güçlü ve zayıf yanlarını, hâkimlerin atanmasında adalet bakanının etkisini, yolsuzluğun ana sebeplerini ya da mahkeme idaresinin işlevsizliğini bilmezse, başarısızlığa mahkûmdur. Bu bilgi, görevleri adalet sistemindeki kilit aktörleri yakından bilmek ve izlemek olan sivil barış gücünün yoğun, daimi gözlem ve etkileşimi sonrası elde edilir.

Bir grup insan hakları uzmanı, kurumsal reform ve barışı koruma uzmanı aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır:

Belki de alan ziyaretlerinden öğrenilen en önemli ders, insan haklarının izlenmesi ve kurumların inşası arasında olması gereken tamamlayıcılıktır. İzleme, heyetlere ülke genelindeki insan hakları sorunlarının kaynağını ve kapsamını tanımlama kabiliyetini kazandırmıştır. Bu bilgi, daha sonra reform tedbirlerinin ve eğitim programlarının tasarlanmasında kullanılabilir. Son olarak alanın izlenmesi, reform stratejilerinin ya da programların uygulandıkça oluşan etkileri üzerine doğrudan çıktı sağlamıştır.¹

Adalet yönetiminin izlenmesi aynı zamanda Hükümetin iyi niyetini ve amacını test etmek açısından da önemlidir. Örneğin bir barışı koruma harekâtı, özgül bir soruna vurgu yaparak adalet sistemine ilişkin bir analizi yetkililere sunar: Bir şüphelinin hâkim karşısına getirilmeden önceki gözaltı süresinin uzun tutulması. Barışı koruma harekâtı hâkimler, savcılar ve polis için çeşitli seminerler hazırlar; ilgili yasaların yerel dilde kopyalarını dağıtır (uluslararası ve ulusal yasalar) ve hatta duruşma için kanunen tespit edilmiş süreye uymak için şüphelilerin zamanında mahkemelere getirilmesi amacıyla kendi araçlarının kullanımını bile teklif eder. Tüm bu çabalardan sonra Hükümet hala kendi uygulamalarında ısrar eder ve hatta sorunun var olduğunu dahi inkâr eder. Barışı koruma harekâtı böyle bir durumda, insan haklarına saygı duyan özgür ve adil bir yargı sisteminin var olduğundan dem vuran herhangi bir Hükümet demecinin sadece boş bir belagat olduğunu rahatlıkla tahmin edebilir. Bir Hükümetin adli teminatları destekleme konusundaki hakiki taahhüdü, barışı koruma harekâtı kendisine sağlam, doğrulanmış bilgi ve tavsiyeleri ile sorunların olanaklı çözümünü sunduğunda yargı reformlarını uygulamadaki isteği ya da reddi ile tespit edilebilir.

Hukuk devleti görevlileri için bir diğer önemli araç ise, yerel meslektaşlarına birbirlerine danışma ve öncelikleri ile stratejilerinin ne olması gerektiği konusunda yardım etmektir. Ulusal müzakerelerin hızlandırıcısı olma rolü, bu yayında tanımlanan birçok kuruluşun temsilcilerini bir araya getirme, çatışma sonrası adalet sektöründeki uluslararası aktörlerin en kullanışlı ve uygun rollerinden biridir. Reformu destekleyen yerel aktörleri tespit etmek ve onları cesaretlendirmek, uluslararası aktörler için en büyük zorluklardan birisidir. Hukuk devleti reformu için ulusal bir seçmen kitlesinin oluşturulması ve güçlendirilmesi bir barışı koruma harekâtının birincil önceliği olmalıdır.

Ulusal reform müzakerelerin bir parçası olarak uluslararası hukuk devleti görevlileri yerel meslektaşlarını, önceliklerini sıralayarak stratejilerini geliştirme konusunda cesaretlendirmelidirler. Örneğin, seçimlerin ne zaman yapılacağı, bir barış anlaşmasının farklı unsurlarının nasıl uygulanacağı ve hakikat komisyonu, savaş suçlarının ve insanlık suçlarının yargılanması ya da mağdurlara tazminat verilmesi gibi geçiş dönemi adalet mekanizmalarının ne

¹ Alice Henkin, ed., *İnsan Haklarına Değer Vermek: Barıştan Adalet* (Washington D.C., Aspen Institute, 1999), Yaz Baskısı, s. 19.

zaman uygulanacağı konularına ilişkin soruların hepsi dikkatli bir çalışma ve müzakere gerektirir. İdeal durumda ulusal liderler barışı koruma harekâtının yardımı, rehberliği ve desteğiyle strateji ve öncelikleri belirlemelidir. Bu, reformların hangi sırayla yapılmasının gerektiği sorusunu cevaplamaya yardımcı olacaktır. Bu her zaman zorlu bir süreçtir ve bunun hazır bir formülü de yoktur. Hukuk devleti çalışmalarının zorlu ikilemelerinden birisi de bu konunun zaman alıyor olmasıdır, oysa devam eden güvensizliğin, kanunsuzluğun ve yolsuzluğun tüm barışı koruma çabalarını zayıflatması sebebiyle zaman, çoğu kez bir düşman olabilir.

Stratejik kararlar aynı zamanda paranın da nasıl harcanacağını belirler. Dolayısıyla hukuk devleti sektörü için yapılan bütçenin müzakere edilmesi siyaseti şekillendirecektir ve aynı zamanda bir eşgüdüm aracı olarak da hizmet edebilir. Birçokları, hukuk devleti projelerinde yer alan farklı donörlerin hepsini koordine etmenin ne kadar zor olduğundan yakınmıştır. Ortalamada en az yarım düzine ikili donör ve buna ilaveten Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletlerin kendisi gibi uluslararası finans kuruluşları vardır. Ev sahibi Ülkeyi bir plan ve bütçe yapmaya cesaretlendirmek gerilimin bir kısmını azaltabilir ve boşa yapılan israfı ve mükerrer iş yapılmasını engelleyebilir. Ruanda Hükümeti, örneğin, ayrıntılı bir stratejiyi donörlere sunmuş ve desteklemek istedikleri kısmı belirtmelerini istedi. Birlikte çalışma bir sorun olarak karşılına çıkmadı. Haiti’de ise tam tersine bir plan yoktu ve donörler boşluğu kendi öncelikleri ve menfaatleriyle doldurdular. Bu durum ise birlikte çalışmayı imkânsız hale getirdi.

Hukuk devleti reformu siyasi desteğe ihtiyaç duyar. Genel halkın reformların mahiyetini anlamasını sağlamak, hukuk devleti reformunun politik bir yanı olması hususunu güçlendirir. Reformun gerçekleşmesi durumunda bazı insanlar kaybederler. Güç ilişkileri değişecektir. Geçmişte polisi kontrol edenler ve kendi isteklerini zorla kabul ettirmek için onu kullananlar, halkı kontrol edenler ya da mal çalanlar reformu bir tehdit olarak algılayacaklardır. Mahkemeleri iktisadi ve siyasi egemenlik için kullananlar da aynı şekilde düşüneceklerdir. Çatışmalı ve çatışma sonrası toplumlardaki hukuk devleti ve geçiş dönemi adaleti üzerine Genel Sekreter’in Güvenlik Konseyi’ne sunduğu rapor, hukuk devleti için halkta, siyasi destekte önemli bir gelişme olduğunu göstermektedir, Güvenlik Konseyi’nin raporları² büyük bir istekle karşılaşması da bunu desteklemektedir.

Önceleri, Güvenlik Konseyi hukuk devleti hususlarına dikkat çekmekten kaçınmıştır çünkü bu bir Üye Devletin içişlerine karışmak gibi görünebilir. Aynı zamanda Genel Sekreter’in Özel Temsilcisinden ve siyasi işlerle daha fazla uğraşan diğerlerinden gelen destek de çok önemlidir.

Hukukun üstünlüğü reformunun tam anlamıyla gerçekleştirilmesi yıllar alacak. Bu reform süreci önemli ölçüde finansmana ihtiyaç duyacak fakat bu yine de askeri operasyonlara ayrılan bütçeden çok daha az olacaktır. İnsan haklarına saygı gösterilmesini ve yerel kurumların şiddeti önleme kapasitesini köklü bir hale getirmeden barışı koruma harekâtı tarafından harcanan tüm para ve çabalar boşa gidecektir. Yapılması gereken sadece hukukun üstünlüğünü yaymak ve insan haklarına saygıyı derinleştirmek değil aynı zamanda soğuk savaş sonrası dünyamızda uluslararası barışı ve güvenliği daimi kılmaktır.

² S/2004/616.

I. ADALET SEKTÖRÜNDEKİ KİLİT KURUMLARIN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

Her bir çatışma sonrası ortamın kendine has özellikler taşıdığı artık herkesçe bilinen bir gerçektir. Aynı şekilde bazı zorluk ve sorunların birçok barışı koruma harekâtlarında tekrar gündeme gelmesi kaçınılmazdır. Bu durumları analiz ederek akıllıca ve esnek bir şekilde kullanılacak genel ilkeler çıkarabiliriz; yoğun, şiddetli çatışmalarla parçalanmış toplumlarda hukuk devletini desteklemek gibi büyük ve karmaşık bir görevle sorumlu kişilere kılavuz ilkeler sağlayabiliriz. Genelde karşılaşılan zorluklardan bazıları aşağıda belirtilmektedir:

- Adli teşkilat işlevsizdir, teşkilat personeli ya ülkeyi terk etmiştir ya da halkın gözünde itibarları zedelenmiştir;
- Polis sorunun bir parçası haline gelmiştir - insan haklarını korumaları gerekirken, kendileri bu hakları ihlal eden kişiler olmuşlardır, onlar da ya kaçmışlardır ya da halk tarafından tamamen reddedilmişlerdir;
- Hapishaneler tıklım tıklım doludur, şiddetin hüküm sürdüğü sağlıksız yerler haline gelmişlerdir ve insanlar hüküm giymeden ya da mahkemeye çıkarılmadan yıllarca hapiste çürümektedirler;
- Yerel sivil toplum kuruluşları tahrip olmuştur, yıllarca baskı altında tutulmanın asıl yükünü taşımaktan dehşet içindedir; her türlü kaynaktan yoksundur ve en etkili liderler ya öldürülmüş ya da sürgüne gitmeye zorlanmıştır;
- Yolsuzluk çok yaygındır, organize suçlar ekonomiden arta kalanların çoğunu kontrol etmektedir, insan, uyuşturucu ve kaçak mal ticareti ayyuka çıkmıştır ve
- Mayınlar daimi bir tehlike oluşturmaktadır, özellikle başlıca tarım arazilerinin mayınlandığı kırsal bölgelerde serbest dolaşım ve ekonomik faaliyetlerin önünü kesmektedir.

Hukuk devleti sektöründe çalışan barış gücü, çatışmanın tarihi hakkında köklü bir temel bilgiye sahip olmalı, çatışmanın temel nedenlerini ve değişik kurumların oynadığı rolleri bilmelidir. Bazı durumlarda, Birleşmiş Milletler insan hakları antlaşması organları yardımcı olabilecek raporlar ve bulgular hazırlayacaktır; benzer şekilde Avrupa Konseyi, Amerikan Devletleri Örgütü ve Afrika İnsan ve Halklar Hakları Komisyonu gibi bölgesel örgütler de değerli bilgilere sahip olabilirler.

Bu yayın için yapılan çalışmada, çatışma sonrası hukuk devleti sektörünün bir parçası olarak 42 kurum tanımlanmıştır. Her bir barışı koruma harekâtı kendine has zorluklar içerirken bu 42 kurumun 3 tanesi her barışı koruma harekâtı için değişmez öncelik olacaktır: Adli teşkilat, polis ve hapishane hizmeti. Bu üç kurumu iyileştirme çabaları eşzamanlı, müştereken ve tercihen biri diğerlerinin önüne çok geçmeden birbiri ardına yürütülmelidir.

Farklı kurumlar, ev sahibi Ülkedeki ya da bölgedeki tarih ve uygulamalara bağlı olarak değişik zorluklar gösterirler: Polis gibi hareket eden askeri güçler (Bosna Hersek, El Salvador, Guatemala, Haiti, Ruanda, eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya, Kosova, Sırbistan ve Karadağ), yeni ya da reform edilmiş yasa uygulayıcı organlara entegre edilecek milis kuvvetleri ve devlet dışı ordular (Angola, Bosna Hersek, Kamboçya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, El Salvador, Liberya, Sierra Leone, Doğu Timor), ulusal komisyonlar ya da ombudsmanlar gibi ulusal insan hakları kuruluşları (Afganistan, Bosna Hersek, El Salvador, Guatemala, Haiti, Kosova), medya, parlamento ve meslek kuruluşları (avukatlar, muhasebeciler, hukuk profesörleri, polis memurları, hekimler). Birçok ülkede geleneksel ya da örfi yasalar ve prosedürler çatışma sonrası adli teşkilatın reformunda önemli bir yer kapsayabilirler (Afganistan, Burundi, Guatemala, Ruanda, Sierra Leone, Doğu

Timor). Fakat barışı koruma harekâtı her münferit olayda mahkemeler, polis ve hapisane hizmetine önemli bir zaman, dikkat, personel ve kaynak ayırmalıdır.

A. Mahkemeler

Birleşmiş Milletlerin Adli Teşkilatın Bağımsızlığı üzerine olan Temel İlkeleri, Avukatların Rolü üzerine olan Temel İlkeleri ve Savcıların Rolü üzerine olan Kılavuz İlkeleri zaruri araçlar olmasına rağmen *bir çatışma sonrası ortamda* adli teşkilatın bağımsızlığı ve etkililiğini güçlendirmek için evrensel kabul görmüş bir yol haritası yoktur. Hukuk devleti üzerine çalışan barış gücü adli teşkilata çeşitli yollarla yardımcı olmalıdır; bunlar şöyle sıralanabilir: Mahkeme yönetimi ve idaresini iyileştirmek; hâkimlerin, savcılarının ve mahkeme personelinin atanmasına yardımcı olmak; tüm adli teşkilat personelinin eğitmek, bağımsız gözetim ve disiplin mekanizmalarını kurmak ya da güçlendirmek; adli teşkilatın çalışması için gerekli ek maddi kaynakları yaratmak ve dağıtmak; geleceğin hâkim ve avukatlarını eğitmek için üniversitelerdeki hukuk fakültelerinin kapasitesini arttırmak. Sivil barış gücü, adli teşkilat personelinin gerekli niteliklere ve iş etiğine sahip olup olmadığından ve geçmişteki insan hakları ihlallerine ya da insanlık suçlarına iştirak edip etmediğinden emin olmak için niteliklerini ve geçmişteki performanslarını gözden geçirmek amacıyla inceleme çalışmalarında sıklıkla yer almak durumunda kalabilir. İnsan hakları standartlarına uymama, yolsuzluk, siyasi müdahale ya da siyasi yıldırma ve kaynak eksikliği gibi sorunların belirlenmesi amacıyla adalet sisteminin izlenmesi için görevliler tayin edilmelidir.

Hâkimler, savcılar, avukatlar, zabıt kâtipleri, noterler, mübaşirler, yani ülkenin hukuk sistemi personelinin tüm kesimleri çok önemli araçlar olacaktır. Mahkeme öncesi gözaltı süresi sınırlarına getirilen uluslararası ve ulusal teminatlara uyulmasını garantilemek için mahkemelerin gözlemlenmesi, mahkeme öncesi prosedürlerin izlenmesi, dava vekiline erişilmesi ve süratli mahkemeler bir misyon çalışmasının ayrılmaz parçalarıdır. Bu tür bilgilerin araştırılması, adalet sisteminin bir soruşturma hakkındaki detayları ifşa etme kapasitesi üzerindeki kısıtlamalar nedeniyle sekteye uğramamalıdır. Adalet Bakanı'ndan en alt kademedeki mahkeme hâkimine ya da mahkeme kâtibine kadar tüm adalet personeliyle birlikte sağlam bir iş ilişkisi yaratılması barışı koruma harekâtının adalet sektöründe yapabileceği işler bakımından önemlidir.

Barışı koruma harekâtının üyeleri, yargı sisteminin performansını gözlemek, sorunlara işaret etmek ve kanun adamlarını ya da mahkeme sonuçlarını etkilemeye çalışan dışarıdan kişilerin müdahalesi ya da yıldırması gibi olaylara dikkat çekmek için görevlendirilmelidir. Yolsuzluk, rüşvet ve haraç, hukuk devletini zayıflatır. Dolayısıyla bu gibi olaylar araştırılmalı ve belgelenmelidir. Adalet sisteminde çalışanlara yönelik herhangi bir tehdit, saldırı ya da başka şekillerde uygulanan şiddet kapsamlıca araştırılmalı ve raporlanmalıdır. Örneğin, bir savcının saldırıya uğrayıp ardından bir yerel politikacının hiçbir gerekçe olmaksızın insanları tutuklama emrine uymaması sebebiyle açığa alındığı olayda Ruanda'daki Birleşmiş Milletler insan hakları misyonu üyeleri durumu incelediler ve resmi bir soruşturma için kamu açıklaması yapılması çağrısında bulundular. Savcı misyona minnettar kaldı ve kendi davasının da misyonun müdahalesi olmasa ihmal edileceğini sezmişti. Benzer şekilde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE) Kosova'da, yargı sistemine etnik nefrete dayanarak yapılan müdahaleyi ifşa etti. Bu durum uluslararası ilginin artmasına yol açtı ve bazı davalarda hâkim ve savcılarının daha sıkı korunmasına sebep oldu.

Adalet sektöründe görevlendirilen kişilerden, geçmişte savaş suçları, insanlık suçları ve ciddi insan hakları ihlalleri olduğuna dair iddiaların araştırılması için mekanizmalar oluşturma konusunda yardım etmeleri ve danışmanlık vermeleri istenebilir. Görevliler benzer zorluklarla karşılaşan başka ülkelerde neler yapıldığı hakkında bilgi verebilir ve özel mahkemeler kurulması, hakikat ve toplumsal mutabakat komisyonları oluşturulması, tazminat programları ve geçiş

dönemi adaleti prosedürleri gibi muhtemel seçenekleri önerebilirler. Barış gücü görevlileri yerel meslektaşlarıyla beraber yerel ceza hukuku ve medeni kanunun gözden geçirilmesi ve reformlaştırılması konusunda yardımcı olabilirler. Barışı koruma harekâtındaki insan hakları uzmanları, *Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi*, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*, *Çocuk Hakları Sözleşmesi* ve *İşkenceye ve İnsanlık Dışı Muamele ve Cezalandırmaya Karşı Sözleşme*³ gibi ana sözleşmelerde belirtilen yükümlülükler mevcut ya da yeni yasaların uyup uymadığını tespit etmek amacıyla bu yasaları inceleyebilirler. Barış gücü, geçiş dönemi yönetimi operasyonlarında adli teşkilat, polis ve hapishanelerin idaresini bir süreliğine icra makamı ile beraber (Doğu Timor, Kosova) bilfiil yapacaktır.

Adalete erişim hakkı genelde varlıklı, politik bağlantıları olan ve kentli insanlarla sınırlıdır. Birçok çatışma sonrası ortamda halkın büyük bir kısmı mahkemelere erişim imkânını hiç bulamamıştır. Adli teşkilat, ortalama insanın anlayamayacağı bir dil kullanan (Örneğin, herkesin Kreol dilini konuştuğu Haiti'de Fransızcadır) adeta yabancı bir kuruluşa benzer, Avukatlar ya müsait değil ya da kimsenin gücü avukat tutmaya yetmemekte. Mahkemeleri halka, özellikle marjinal gruplara (cinsiyete, etnik kökene, coğrafyaya, dine, ırka, gelire dayalı gruplar) indirmek, anlaşmazlıkların hızlıca, adilane ve ucuz bir şekilde çözümü için ihtiyaç duyulan devrimci bir değişikliktir. Bu, aynı zamanda çatışmanın tekrar alevlenmesini engellemeye de yardımcı olacaktır.

1. Ceza adaleti

Barışı koruma harekâtlarının birçoğu adalet sisteminde yoğun bir şekilde ceza adaleti sektörüne odaklanır. Bunun nedenleri açıktır. Çatışma sonrası ortamların çoğunda temel yasa ve düzen yoktur. Sarsıntıya uğramış ve savaş nedeniyle darmadağın olmuş halkın güvenliğini sağlamak zorunlu bir ihtiyaçtır. Birçok insan etrafta silahlarla dolanmaktadır. Bu kişileri kimlerin denetlediği ise açık değildir. Bunun da ötesinde, geçmişteki savaş suçlarından, insanlık suçlarından ve diğer ciddi insan hakları ihlallerinden sorumlu olanlar tutuklanmalı, gözaltına alınmalı ve bu gibi durumlar için yapılması gereken tüm işlemler uygulanmalıdır. Sonuçta, ceza adalet sisteminin rolü ve sorumluluğu her çatışma sonrası senaryoda merkezi bir öneme sahiptir.

Ceza hukukunun barışı koruma harekâtının göreviyle ilgili alanları; tutuklama ve gözaltı, tutsaklara ve gözaltında bulunanlara yapılan muamele, avukatların müvekkillerine erişimi, sağlık personelinin ve aile üyelerinin gözaltındakilere erişimi, adil mahkeme standartları, mahkûmiyet uygulamaları, mağdurların adli kovuşturmayla katılma hakları, tazminat programları ve genel af ya da hususi aflarla ilgili yasalardır.

Sıklıkla ortaya çıkan diğer kanuni hususlar; gösterileri düzenleyen yasa ve uygulamalar, basın özgürlüğü ve genelde medya yasaları, dernek ya da sivil toplum kuruluşlarının organize edilmesi ile ilgili yasalar, hareket serbestliği ve polis ve asker de dâhil olmak üzere hükümet görevlilerini insan hakları ihlalleri için mahkemeye çıkartabilme imkânı.

Bosna Hersek, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Sierra Leone'deki gibi bazı misyonlar, cinsel istismar amacıyla yapılan kadın ve genç kız ticaretinde bir artış gözlemlemişlerdir; dolayısıyla bu sorunu düzenleyen uluslararası ve yerel yasalarla ilgili bilgi çok önemlidir. Bunun gibi, Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtı, kadın ve çocuk ticareti mağdurlarıyla görüşme yapmayı bilen ve danışmanlık verebilen uzmanları bünyesinde barındırmalıdır.

³Bir Devlet, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin madde 4'ü kapsamındaki yükümlülüklerinin bazılarını askıya aldığı deklare etmişse saha görevlileri bu derogasyonun tam kapsamından haberdar olmak durumundadırlar. Buna rağmen, İnsan Hakları Komitesi önemli bir genel kararında derogasyonların kullanımındaki katı sınırları belirlemiştir ve saha görevlileri bu derogasyonların, Komite tarafından belirlenen standartlara ve hukuk sistemine göre geçerli olup olmadığını onaylamak isteyebilir. Komite'nin 29 (CCPR/C/21/Re.1/Add.11) No'lu genel kararına bakınız.

Birkaç olayda görüldüğü gibi acemi ve duyarsız muameleler, insan hakları ihlaline ve istismara maruz kalmış mağdurların daha fazla acı çekmesiyle sonuçlanmıştır. Kadın ve çocuk ticareti mağduru olmuş bu kişilere gerekli ilgi gösterilip destek sunulması gerekirken polis dâhil bazı yerel ve uluslararası adli görevliler onlara suçlu muamelesi yapmışlardır (örneğin, Bosna Hersek, eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya'da).

Şiddetin toplumsal cinsiyet boyutu modern çatışmalarda sıkça ortaya çıkmaktadır; ne yazık ki trajik bir şekilde kadınlar ve genç kızların tecavüz ve kaçırılma olayları yaygın hale gelmiştir. Barışı koruma harekâtı, yerel görevlilere bu tür olayları araştırmak ve kovuşturmak için yardıma hazır olmalıdır ve gerektiğinde yetki sorunlarına bağlı olarak olası uluslararası suç mahkemeleri için dava hazırlıkları yapılmalıdır.

Çocuk askerler birçok çatışmada yer almıştır; özellikle Afganistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Liberya, Sierra Leone ve Sri Lanka'da. Hem yerel hem uluslararası çocuk psikologları ve danışmanlar, yerel adli teşkilatın bu alandaki performansını izlemek için hazır olmalı; korkunç tecrübeler yaşamış ve topluma yeniden entegre olabilmek için büyük zorluklarla karşılaşmış bu çocuklara yapılan muamelenin iyileştirilmesi amacıyla yardım, eğitim ve başka şekillerde kapasite artırımı teklifinde bulunmalı. Barışı koruma harekâtında konuyla ilgili görevliler çocuk askerler için özel olarak geliştirilen hukuk sistemini bilmeli ve uluslararası suç mahkemeleri, Uluslararası Ceza Mahkemesi ile Sierra Leone için Özel Mahkeme ve Kamboçya'daki yeni Olağanüstü Odalar gibi karma kuruluşlardan çıkan cezai takibatlarla hapsedilmelere getirilen alternatiflerden haberdar olmalıdırlar.

Adalet sektöründe çalışan barışı koruma harekâtı görevlileri, uluslararası yasa ve normlara ilaveten temel hakları oluşturan ya da hükümetin veya onun yetkisiyle hareket eden kişilerin bazı faaliyetlerini yasaklayan ulusal anayasa hükümlerine de aşina olmalıdır. İfade özgürlüğünün, cemiyet ya da dernek özgürlüğünün, işkencenin, bir teminat olmadan yapılan tutuklamaların ya da uzun mahkeme öncesi gözaltı sürelerinin yasaklanmasını garanti altına alan anayasal hükümler barışı koruma harekâtı görevlilerinin günlük işlerinin bir parçası olmalıdır. Hükümetler tarafından sıklıkla yapılan göz altılara ilişkin bu ihlaller barışı koruma harekâtının kontrol listesinde olmalıdır.⁴ Akıl hastalarının birçok Devlet kuruluşunda maruz kaldığı skandal düzeyinde muamele ve koşullar (Haiti, Ruanda, Kosova) barışı koruma harekâtının öncelikleri arasında yer almalıdır.

Yerel avukatların danışmanlık yapma ve ulusal ya da uluslararası ceza adaleti konularındaki işlere katılmaları amacıyla angaje edilmesi barışı koruma harekâtının ulusal konulardaki bilgi ve yetilerini arttırmaya yardımcı olur. Aynı zamanda yerel avukatların uluslararası yasal uygulamalar ve fikirlerle karşılaşması yerel kapasiteyi artırır.

Bir ülkedeki ceza adaleti sistemi aşağıdaki bir kaç modelden birisini içerebilir: Anglo – Sakson ya da örf ve adet hukuku, Napolyon Kanunu'na (Fransız Medeni Kanunu) dayalı medeni hukuk,

⁴İnsan Hakları Komitesi, kişi özgürlüğü ve güvenliği üzerine olan 8 No.lu genel kararında, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 9ncü maddesiyle korunanların sadece suç nedeniyle gözaltında tutulanların olmadığını vurgulamıştır. Komite, 'kişi özgürlüğü ve güvenliğiyle alakalı 9ncü maddenin Ülke partilerinin raporlarında nedense dar bir şekilde anlaşılmış olduğunu ve bundan bu partilerin eksik bilgilendirildiğinin anlaşıldığını belirtmiştir. Komite, 1nci paragrafın, ister suç davalarında ister zihin hastalıkları, serserilik, uyuşturucu alışkanlığı, eğitim amaçları, göçmenlik kontrolü vs gibi diğer davalarda olsun tüm özürlük kısıtlamalarına uygulanabileceğini söylemiştir. Madde 9'un bazı hükümlerinin (2nci paragrafın bir kısmı ve 3ncü paragrafın tümü) sadece haklarında suç davaları açılmış kişilere uygulanabildiği doğrudur. Fakat maddenin geri kalanı, özellikle 4ncü paragrafta belirtilen gözaltının kanuna uygunluğunun mahkeme tarafından kontrol edilmesi hakkı ile ilgili olan garanti, gözaltı ya da tutuklama nedeniyle özgürlüklerinden olan tüm kişilere uygulanır. Bundan başka, Ülke partileri madde 2 (3)'e uygun olarak, Sözleşmenin ihlal edilmesiyle özgürlüğünü kaybettiğini iddia eden bir kişinin davasında bu şikâyetin etkili bir şekilde halledilmesini sağlamalıdır.'

İslami hukuk ya da şeriatın farklı biçimleri ve teamül hukuku (genelde Afrika ve Asya'da bulunur fakat aynı zamanda Arnavut halkı için kadim yasaların hala hayatın birçok alanında hâkim olduğu Kosova ve yeni Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya'da da bulunur).

Adalet sektöründeki alan görevlileri ulusal ve yerel mahkeme sistemini, özellikle sektörün yapısını ve personelini temelde anlamalıdır. Bir yerel sulh hâkimi ne tür davalara bakabilir (yani bir mahkemenin 'yargı alanı' nedir)? Bir temyiz mahkemesi var mıdır? Suçlar nasıl sınıflandırılmaktadır (örneğin, ciddi, önemsiz)? Bir taraf, olumsuz bir karara karşı nerede temyize başvurabilir? Yargıtay ne tür davalara bakar? Bölgede / ülkede kaç tane hâkim vardır? Bu hâkimleri kim atamaktadır? Bu hâkimler ne kadar süreyle görev yapmaktadır? Bir hâkim nasıl işten çıkarılabilir? Cezai soruşturmalarda bir savcının rolü nedir? Soruşturmaları tamamlamak için bir süre var mıdır? Zamanında tamamlanamayan soruşturmalar ya da bitirilmeyen raporlar için cezalar var mıdır? Savcıyı kim atamaktadır? Adalet bakanının bütün bu işlerdeki yeri nedir? Bir hâkim, avukat ya da herhangi bir mahkeme görevlisi aleyhinde görevi kötüye kullanma nedeniyle şikâyetle bulunmak için bir prosedür var mıdır? Hâkimleri, savcıları ya da mahkeme personelini gücü kötüye kullanmak, yolsuzluk, görevi kötüye kullanmak ya da iş etiğine aykırı davranmak konularında disipline edecek bir gözetim organı var mıdır?

Barışı koruma harekâtı görevlileri adli personel (hâkimler, savcılar, hapishane yöneticileri) için bir ağ oluşturmalı ve onlarla özel davaları gündeme getirmek, sistem genelindeki sorunları tartışmak, kurumsal gelişme ve insan hakları eğitimi/ insan haklarının ilerletilmesi çabaları üzerinde çalışmak amacıyla düzenli toplantılar yapmalıdır. Bölgedeki tüm hâkimlerin, savcıların ve asker ile polis komutanlarının isim listesi güncellenerek tutulmalıdır. Özel bir hâkim ya da savcı bir bölgeye atandığında, bu bilgi bölgede atama işlerine bakan kişilerle paylaşılmalı ve kaydedilmelidir. Ceza adaleti sektöründeki bazı kilit görevliler ve bunların çatışma sonrası ortamdaki temel rolleri aşağıdaki gibidir:

- **Hâkimler:** Birçok sistemde hâkimler özgürlük ve insan haklarının koruyucularıdır. Bir kişinin tutuklanması ya da gözaltına alınması için gerekçe olup olmadığına hâkimler karar verir; o kişinin avukatla irtibata geçmesini garantiye alır; duruşmalara başkanlık eder ve jürinin olmadığı yerlerde masum ya da suçlu kararını onlar verir. Napolyon Kanunu'na (Fransız Medeni Kanun) dayalı sistemlerde araştırmacı bir hâkim dava hazırlanırken delillerin toplanmasında genelde aktif bir rol oynar. Hâkimlerin atanması, yeniden seçilmesi ve iş etikleri her zaman *Yargı Bağımsızlığının Temel İlkeleri* ile uyumlu olmalıdır.

- **Zabıt Kâtipleri ve İdari Personel:** Genelde dikkate alınmayan bu görevliler adalet sisteminin çalışmasını sağlayan kişileridir. Dava dosyalarının ve karar kayıt defterlerinin takibini yaparlar, duruşma takvimlerini ayarlarlar ve mahkeme salonunda düzen ve güvenliği sağlarlar. Birçok çatışma sonrası ortamda, mahkemelerin idari işleri toplumun geri kalanı kadar karışıklık içerisindedir; dosyalar ya kaybolmuş ya da tahrip edilmiştir, temel büro malzemeleri eksiktir ve genelde elektrik yoktur. Gerçektende mahkeme sisteminin sinir ve kasları olan bu kişilerin önemi küçümsenemez. Onlarsız hiçbir şey olmaz. Bu güç nedeniyle ve düşük statü ve prestijlerinden dolayı yolsuzluk genelde yaygındır ve bu seviyedeki işlemlerde adam kayırma ve gücün kötüye kullanımı sıklıkla görülür.

- **Savcı / Başsavcı:** Bir ceza davasında devleti temsil eden avukat, çatışma sonrası adalet sistemini tesis etme girişimlerinde bariz bir öneme sahiptir. Ceza davalarını takip etme yetkileri, onları adalet yönetiminde büyük güç sahibi yapar; özellikle geçmişteki suçları yok sayma ya da unutmaya baskısının büyük olabileceği çatışma sonrası durumlarda. *Savcıların Rolü hakkında Kılavuz İlkeler*, savcılara işlerinde kullanabilecekleri temel standartlar, tarafsız ve adil kovuşturmalar ve duruşmalar yürütmeleri için gerekli korunmayı sağlar. Savcılar, kamu personeli tarafından işlenen suçlar, yolsuzluk, gücün kötüye kullanımı konularına ve insan hakları

ihlallerine ‘yeterli dikkati göstermek’ zorundadırlar. Bunlar tam olarak kendilerinin ve Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtının bir çatışma sonrası ortamda karşılaşacağı türden davalardır. Savcıların aynı zamanda, çok karmaşık, hassas davaları hazırlamak ve dava açmak için eğitim, kaynak ve ekipman desteği olmalıdır. Bunların hiçbirinin olmaması birçok barışı koruma harekâtında daimi bir sorundur (Afganistan, Burundi, Kamboçya, Guatemala, Haiti, Ruanda). Savcılara karşı müdahale, tehditler ve hatta şiddetli saldırılar olmuştur. Savcıların yetki sahibi olmalarını, bağımsızlıklarını ve bütünlüklerini sağlamak ilk sıralarda gelen bir önceliktir.

• **Savunma Avukatları:** Bir diğer sıklıkla ihmal edilen ve unutulmuş kişiler olan savunma avukatları, şayet adalet sisteminin çalışması isteniyorsa kesinlikle yaşamsal öneme sahiptir. Ülkede canlı, bağımsız bir savunma kürsüsünün mevcudiyeti yeni bir olgu olacaktır. Balkanlarda, örneğin, eski sosyalist adalet sisteminde savunma avukatları müvekkillerinin masumiyetini ispatlamaktan çok cezayı hafifletmeye çalışırlardı. Afganistan, Angola, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Ruanda ve Sierra Leone’de hakikaten çok az avukat vardı. Neredeyse hepsi başkentteydi. Dolayısıyla birçok ceza davası temsil edilemedi.

Savunma avukatını eğitmek ve donatmak, böylece ceza muhakemesinde bir parça ‘Silahların Eşitliği’ni sağlamak, çatışma sonrası durumlarda hukuk devleti inşasının temel taşıdır. OSCE, Kosova’daki Birleşmiş Milletler Misyonunun bir parçası olarak, savunma avukatları için bir eğitim ve kaynak merkezi kurmuştur. Kosova tarihinde ilk kez davalıların, delilleri zorlayan, müvekkillerinin haklarında ısrar eden ve sistemi dürüst olmaya zorlayan avukatları olmuştur. Benzer şekilde, Kamboçya ve Ruanda’da Birleşmiş Milletler Misyonunun yardımıyla uluslararası STK’lar savunma avukatlarının kapasitesini arttırmışlardır. Savunma avukatları, gücün kötüye kullanımı ve polisin keyfi uygulamalarıyla savaşarak sadece adalet yönetimini iyileştirmekle kalmaz aynı zamanda adalete erişimi de artırır. Birçok çatışma sonrası ülkede yasal sistem uzak ve erişilmezdi; garip bir dil ve prosedür kullanılmaktaydı ve sadece iktidardakiler ve varlıklı kişilere yardım eder görülmekteydi. Yasal sistem, yetkili savunma avukatıyla toplumun en fakir ve zayıf kesimi için bile çalışılır hale getirilebilir, onların haklarını koruyabilir ve herkese yasalar önünde eşitlik sağlayabilir. Bu, birçok çatışma sonrası ortamda başlı başına bir devrimdir ve süreli bir barışın sağlanmasında gerekli bir girdidir.

• **Mağdur Dernekleri:** Adalet sisteminin doğasıyla orantılı olarak suç ya da insan hakları ihlali mağduru, yargı süreçlerinde aktif, yasal bir rol üstlenebilirler. Bu, mağdurun bir avukat tarafından temsil edilme hakkının var olduğu medeni kanunla yönetilen ülkelerde özellikle geçerlidir; avukat duruşmalara katılır, sorular sorar ve deliller sunar. Kişisel dokunulmazlığın sona ermesi için hesap verme yükümlülüğünü getirme çalışmaları yapılırken mağdurların mağduriyetini kabul etmek birçok çatışma sonrası adalet sektörü çalışmalarının en önemli özelliklerinden biridir. Neler olduğunun ve bunlardan kimlerin sorumlu olduğunun hesabı verilemiyorsa ve bu yaşananların sonucunda acı çekenlerin sorunlarına bir çözüm getirilemiyorsa bu durumda adaletten söz edilemez.

Birleşmiş Milletler Suç Mağdurlarına ve Gücün Kötüye Kullanımı Nedeniyle Mağdur Olanlara Adaletin Sağlanması için Temel İlkeler Bildirgesi, mağdurların adalete erişimi ve adil muamele görmesi, zararın tazmin edilmesi ve yardım görmesi gibi ana ilkeler ortaya koyar. Bunların hepsi çeşitli biçimlerde olabilir. Bazı durumlarda, daha sonra göreceğimiz gibi, geleneksel ya da örfi uygulamalar bunların kesin içeriğini belirleyebilir. Barışı koruma harekâtı bu yaşamsal konuya daha fazla dikkat sarf etmek durumundadır. Yargı mensupları, bazıları derin bir şekilde travma geçiren mağdurlara yardım eden ve onları mahkemeye, savcılarla, savunma avukatlarıyla ve sağlık uzmanlarıyla bağlantıya geçiren kişilerle çalışmak ihtiyacındadır. El kitapları, bütçeler, danışmanlık, sığınma evleri gibi mağdurlara yardım amaçlı tüm hususlar ceza adaleti reformunun bir parçasıdır. Bu, özellikle kadın ve çocuk ticaretiyle ilgilenilirken gereklidir; bu insanların

birçoğu cinsel ve fiziksel istismara maruz kalmıştır; istismara maruz kalma geride derin psikolojik yaralar bırakabilir. Uluslararası aktörler mağdurların ihtiyaçlarını yeterince anlatamadılar. Bu açık doldurulmalıdır. Yapılan bir çalışmada aşağıdaki bilgiler elde edilmiştir:

“... donörler, mağdur hakları ve diğer kamu ihtiyaçlarıyla ilgili ceza adaleti projelerini finanse etmeyi reddetmişleridir.” “...güvenlik kuruluşlarının kişisel güvenliği sağlamadaki olumlu rolü – özellikle kadınları tecavülden koruyarak, şiddet mağdurlarına destek olarak ve kamu güvenlik seviyesini yükselterek – arttırılmalıdır.”⁵

Bu tutum, Uluslararası Suç Mahkemesinin gelişiyile değişebilir. Eski Yugoslavya ya da Ruanda için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemelerinden farklı olarak Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsü, mağdurların özellikle duruşmalarda resmi olarak bulunmalarını sağlar. Mahkeme mağdurlardan tanıklık etmelerini isteyebilir ve mahkûma mağdurun zararlarını tazmin etme zorunluluğunu getirebilir.⁶ Önemli olan, *Uluslararası İnsan Hakları Kanunu İhlalleri ve Uluslararası İnsancıl Kanunu İhlalleri Mağdurlarının Zararlarının Telafi ve Tazmin Edilmesi Hakkı Üzerine Temel İlkeler ve Kılavuzlarının* Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından Nisan 2005'te kabul edilmesi, savaş suçları, insanlık suçları ve benzer istismarlarla ilgili mağdurların rollerinin ve taleplerinin kabul edilmesini sağlamaktır. Hukukun bu gelişen alanı, barışı koruma harekâtının adli faaliyetlerinde, hem eğitim veya kapasite oluşturmada hem de gerek ulusal gerek uluslararası olmak üzere kovuşturma hazırlıklarında yer almalıdır.

Ceza adaletinin ana aktörleri ve onlarla olan yoğun etkileşim hakkındaki tüm bu bilgilerin amacı ceza adaleti sisteminin ülkenin kendi yasaları ve uluslararası standartlara uygun yükümlülükler göre çalışmasına yardım ederek yapısını güçlendirmektir. Amaç sistemi ikame etmek değildir. Kollandıkları ve yardım gördükleri bilgisi bile bazı personeli, yasalara uymak ve yıldırımlara direnmek konusunda cesaretlendirmiştir.

2. Hukuk Mahkemeleri

Barışı koruma harekâtının dikkati ceza adaletine yönelmişken, hukuk mahkemelerince ya da arabulucu mekanizmalarca ele alınan alternatif çatışma çözüm yolları gibi bazı suç teşkil etmeyen olaylar da özel ilgiyi hak etmektedir. Hâkim maaşlarının yeterli olması, personel alımı ve kaynaklar, mahkeme personelinin gözetimi, etkililik, lojistik ve satın alma gibi konular ceza alanında olduğu kadar medeni hukuk sektöründe de önemli olacaktır. Büyük ölçüde maliyetlerle belirlenen halkın adalete erişimi, avukatlara ulaşabilme olanağı ve mahkemelerin ya da arabulucuların coğrafik yakınlığı gibi konular da barışı koruma harekâtının dikkatini hak etmektedir. Barışı koruma harekâtındaki bazı önemli medeni hukuk meseleleri aşağıdaki gibidir:

• **Mülkiyet (emlak ya da şahsi):** Çatışma sonrası toplumların çoğunda arazi, ev, ticari işletme, büyükbaş hayvan ve şahsi eşya sahibi olmak, ülkenin yeniden inşa edilmesi, uzlaşma ve uzun süreli bir barışın kurulması önemli bir konu haline gelebilir. Ziyaret heyetleri bu sorunları ele alacak kuruluşlarla aşına olmak ya da Bosna Hersek, Doğu Timor ve Kosova'da olduğu gibi bazı durumlarda bu kuruluşları kurmak ihtiyacındadırlar.

• **Nüfus Kayıt:** Doğum, evlilik ve ölüm sertifikaları genelde kayıptır; kayıtlar iyi tutulmamakta ya da Afganistan, Kamboçya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Haiti gibi yerlerde olduğu gibi

⁵ Uluslararası İnsan Hakları Politikası Konseyi, Yerel Bakış Açısı: Adalet Sektörüne Dış Yardım. Ana Rapor (Cenevre, 2000), s. 65-66

⁶ Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsüne, madde 75 (2)'ye bakınız. Madde 75 (1) şunları belirtir: “Mahkeme, tazminatlarla ilgili ya da mağdurlar söz konusu olduğunda kayıpların tazmin ve telafi edilmesi ve rehabilitasyonla ilgili ilkeleri belirler. Bu temelde, Mahkeme kendi kararında, talep üzerine ya da istisnai hallerde kendi iniyisatifiyle, mağdurların gördüğü herhangi bir zarar, ziyan ya da hasarın kapsamı ve büyüklüğünü tespit edebilir ve kendi ilkelerini koyabilir.

tahrip edilmiştir. Birçok şey bu kayıtlara bağlıdır: Okula gidebilme, sağlık hizmetlerinden yararlanma, özellikle aşılama ve bir bölgedeki bulaşıcı hastalıklar, oy verebilme niteliği, sosyal yardım programlarına erişim ve veraset.

- **Vatandaşlık:** Kim bir ülkenin vatandaşıdır ya da kimlerin oturum hakkı vardır? Kim göçmendir ya da yerinden edilmiş kişidir? Ne tür haklar bu statüye dayalı verilmiştir? Uyuksuz birisi var mıdır ve sonuçları nelerdir? Bu konular Fildişi Sahili'nde bir ölüm kalım meselesidir.

- **Çocuk Adaleti:** Çatışmalar özellikle çocuklar için çok zor deneyimlerdir. Çocukların hayatlarını karmakarışık eder ve yargı sisteminin çözmek durumunda kaldığı bir sorunlar silsilesi yaratır. Çocuk askerlerle ilgili sorunlar, bu sorunlar karşısında mümkün olduğunca rehabilite olmalarını kolaylaştırmak için çocuklara nasıl davranılması gerektiği ve çocukların yeniden entegre olmalarının yanı sıra cinsel istismar ve iş gücü sömürsü amacıyla yapılan çocuk ticaretinden kaynaklanan zorluklar da ortaya çıkmaktadır. Ev sahibi ülke, çatışmadan etkilenen çocukların tıbbi ihtiyaçlarını karşılayacak ve onlara özel danışmanlık verecek gerekli kaynaklara ve uzmanlara nadiren sahiptir. Bazı barışı koruma harekâtlarında artık yerel çocuk koruma ağlarıyla sağlam çalışma ilişkileri kurmaları gereken çocuk koruma görevlileri de vardır. Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuk Fonu (UNICEF) Birleşmiş Milletlerin çocuk konularındaki lider birimi olarak barışı koruma harekâtlarında karşılaşılan çocuk adaleti ile ilgili zorluklarla başa çıkmak için birçok eğitim modülü, paket kılavuzlar ve izleme araçları geliştirmiştir.⁷ Fakat tüm barış gücü personeli en sorunlu çocukları ayırt etmede dikkatli davranmalıdır ve korkunç olaylara tanık olmuş bu çocuklar için bir çocuk bakım ağı oluşturmak konusunda yerel liderlerle ve uluslararası uzmanlarla çalışmalıdır. Kanunla başı deritte olan çocuklar için hapis ya da göz altılarının dışında yaratıcı alternatifler tercih edilmelidir.

- **Kamu Yönetimi:** Hukuk devleti reformu, kamu yönetiminde daha fazla şeffaflık ve hesap verme konusunu teşvik etmelidir (örneğin; araç kayıtları, ruhsat verilmesi, çöp kaldırma, halk sağlığı teftişi, bankacılık yönetmeliği, vergi toplanması) çünkü insanlar resmi adli kurumlardan ziyade bu kurumlarla temas halindedir (ve bu kurumların ayrımcı uygulamalar ve yolsuzlukla dolu tarihleri vardır). Hükümet kurumlarının devam eden kötü uygulamaları adaletsizliği süratle derinleştirebilir ve durumun kontrol dışına çıktığı ya da aslında hiç değişmediği gerçeğini/algısını güçlendirir. Kosova'da örneğin Birleşmiş Milletlerin ve Uluslararası Güvenlik Gücünün (KFOR) trafik kanunlarını yürürlüğe koymak ve yönetmelik oluşturmadaki başarısızlıkları suç çetelerinin hem devletten hem de uluslararası topluluktan daha fazla güce eriştiği konusunda yaygın bir korku yarattı. Bu da aslında bazı yerler için doğrudan doğruya geçerli olan bir durumdu.

3. Örfi hukuk ve geleneksel adalet

Birçok ülkede, resmi adalet sektörlerinin yanı sıra örfi yasalara ve geleneklere dayalı prosedürler ve aktörler vardır. Bunların, insanlara "yakın" olmak, olanaklı ve hızlı olmak gibi tipik yararları vardır ve meşrutiyetleri halk tarafından kabul edilmiştir.

Oysa geleneksel hukukun bazı modellerinin cinsiyet eşitliği, çocuk hakları ve uluslararası hukukta yasaklanmış olan cezalandırma şekilleri ile ilgili ciddi eksiklikleri olabilir. Dolayısıyla, alanda çalışan görevliler, örfi hukukun tüm olaylarda kullanımını gözü kapalı onaylayamazlar. Örneğin, Afganistan'ın bazı bölgelerinde Pashtun örfü, bir katilin ailesinin kurbanın ailesine genç bir kızı evlilik için vermesi gerektiğini emreder. Afganistan'da uygulanabilecek uluslararası hukuka göre ve Afgan hukukuna göre bunun kabul edilemeyeceği açıkça görülmektedir; hatta muhafazakâr Yargıtay Başkanı bile bu uygulamanın durdurulması gerektiğini kabul etmiştir.

⁷ Barış Harekâtları için Kapsamlı Hukuk Devleti Stratejilerinin Geliştirilmesi için Görev Gücü'nün Barış ve Güvenlik Yürütme Komitesine sunduğu son rapora bakınız (Ağustos 2002), özellikle Ek B'ye bakınız.

Birleşmiş Milletler barış koruyucuları, reformculara hangi unsurların desteklenmesi gerektiğini ve hangilerinin sorun yarattığını işaret ederek yardım edebilir.⁸ Barış koruyucular, geleneksel adalet mekanizmalarının insan hakları konusundaki eksilikleri hakkında hukukçuların farkındalığını yükseltebilir ve yerel geleneksel adalet modeli ya da arabulucu model kullanılırken sorunların nasıl çözüleceğini araştırabilir. Aynı zamanda çatışmaların çözümünde kullanılan gayri resmi yöntemlerin nasıl destekleneceği üzerine, kadın haklarını teşvik eden ya da zararlı uygulamaları kaldıran diğer programları göz ardı etmeden tavsiye verebilir. Bu, farklı derecelerde riskler taşıyan hassas bir girişim olabilir. Barış gücü yerel STK'larla, dini liderlerle ve yerel kuruluşların temsilcileriyle yoğun temaslarda bulunmak ihtiyacıdır. Ruanda umut vadeden bir modeldir. Birleşmiş Milletler insan hakları görevlileri, köylerde görülen geleneksel *gacaca* sürecinin 1994 soykırımı ile bağlantılı hafif suçlara ilişkin kullanılmasını desteklemiştir. Bu, Ruanda hapisanelerinde başlı başına ağır bir insan hakları ihlali olan aşırı kalabalıklaşmayı azaltmış ve köylerde hesap verilebilirlik, adalet ve uzlaşmanın güçlenmesini sağlamıştır.

B. Polis ve Diğer Yasa Uygulayıcı Organlar

(gümrükler, sınır muhafızları, jandarma)

Polis reformu her durumda en önemli ve karmaşık zorluklardan birisidir. Fakat polisin sıklıkla insan hakları ihlallerinde bulunduğu çatışma sonrası ortamlarda özellikle daha da zordur. Büyük oranda toplumdan ayrı düşen, görevleri teoride hizmet etmek ve korumak olan polisler halk için güvenlik memuru olarak çalışmak yerine asker topluluğu gibi çalışmışlar. Bu tür kolluk kuvvetleri haklara saygı gösteren, koruma sağlayan ve suçla savaşılan örgütlere dönüştürülmelerinin çok zor olduğunu göstermiştir. Bunun adalet açısından ve insan haklarının korunması açısından doğuracağı sonuçlar çok büyüktür.

Yargı reformu gibi polis reformu ya da bir kurumu herhangi bir şekilde değiştirme çabaları siyasidir. Güç dağılımı ve ilişkiler değişecektir, buna direnç gösterilmesi doğaldır ve böyle olması da beklenir. Eski düzeneklerin çoğu bunu bir tehdit olarak algılayacaktır. Birinin kazanıp birinin kaybettiği bir oyunda kendilerinin kaybedeceğini ve başkalarının kazanacağını düşüneceklerdir. Reform aynı zamanda mevcut olanın ya da mevcut olmuş olanın kusurlu olduğunu ima eder. Eski yapıya yatırım yapmış olanların bu sonuçtan hoşlanmayacakları ve değişime direnç gösterecekleri beklenebilir. Birleşmiş Milletlerin “yerel olarak mevcut olanın üzerine inşa etmek ve yerel mülkiyeti ciddiye almak” önemlidir yargısı ile reforma çok fazla ihtiyaç duyulduğu gerçeğinin “yerel olarak mevcut olanın yetersiz olduğu ve esaslı bir değişime ihtiyacı olduğu” anlamına gelmesi arasında bir gerginlik vardır.⁹

Polis reformuna girilen Birleşmiş Milletlerin ve diğerlerinin başlangıçtan beri anlaması gereken bu uygulamanın salt bir “teknik düzeltme”den ya da kolluk kuvvetlerinin sadece operasyonel yanını kabaca düzeltmekten ibaret olmadığıdır. Yerel halk her projeyi, her eğitimi ya da her kamu bilinçlendirme kampanyasını politik bir girişim olarak yorumlayacak ve bu çabadan elde edilecek kazanç ya da kayıplar üzerine politik bir hesap yapacaktır. Polis reformu bir toplumu

⁸ Xanana Gusmao, Doğu Timor Başkanı, bir konuşmada geleneksel adalet mekanizmalarının karmaşık doğasını şöyle özetlemiştir: Şayet geleneksel adaletin olumlu yanlarından nasıl faydalanacağımızı ve onun zayıflıklarını bir mekanizma olarak tanımlamayı bilirsek o zaman geleneksel adalet (bir diğer deyişle, “Toplumun Uyguladığı Adalet”), kendi değerleriyle küçük problemlerin sürüp gitmesini ve aileleri ve hatta tüm köyleri birbirine düşürerek büyük problemlere dönüşmesini önlemede önemli bir rol oynayacaktır.

27 Haziran 2003, www.asiafoundation.org adresinden ulaşılabilir.

27 June 2003, available at www.asiafoundation.org.

⁹ Charles Call, Polis Reformundaki Zorluklar: Tesirlilik ve Hesap Verilebilirliğin Teşvik Edilmesi (Uluslararası Barış Akademisi, 2003) s. 4

ister istemez dönüştürecekler; bir devletin inşasında bu temel bir girişimdir; halkın polise güven duymasını gerektirir ve polisin de politik gündemlere ve son zamanlardaki tecrübelerine bakmaksızın halka hizmet etmesini gerektirir. Bu tür bir dinamik, bir toplumun çatışma sonrası ve kriz içerisindeki Devletlerin nasıl yönetildiğiyle ilgili başat bir değişikliği temsil eder. “Siyaseti belirleyenler ve eleştirmenler sivil polis görevlerinin çok büyük ve iddialı bir çatışma yönetiminin ve siyasi ve sosyo ekonomik gelişim projesinin bütünleyici bir parçası olduğunu kabul etmek zorundadırlar”¹⁰. Bu sürecin aylar değil yıllar alacağı bilinmelidir. Dolayısıyla bu süreç uzun vadeli bir taahhüde ve bütçeye ihtiyaç duyacaktır.

Birleşmiş Milletler barış gücü, yerel polis ve güvenlik ile ilgili gelenekleri, uygulamaları ve koşulları bilmek zorundadır. Polisin nasıl yapılandırıldığı ve örgütlendiğinin iyice anlaşılması gerekir. Birleşmiş Milletler görevlileri eski polisin içinde ya da dışında bulunduğu geçmişteki suç türlerini, suç ağlarını ve suç çetelerini, anlamalı ve nasıl işlediklerini bilmelidir. Çatışma sonrası ülkelerin çoğunda genelde polis de sorunun bir parçasıydı. Bosna Hersek, Kamboçya, Ruanda ve Sierra Leone gibi yerlerde polis işgalci gibi davranır, yetkililerden gelen herhangi bir eleştiriyi hemen susturur ve kontrolü korumak için şiddet kullanmaktan hiç çekinmezdi. Birçoklarının polisle etkileşimi olumsuzdu: Haraçlar, tehditler, dayaklar, tecavüzler, ortadan kaybolmalar ve cinayetlerin hepsi normal hale gelmişti.

Birçok yerde halk, polisin hizmet ve koruma sağlayan ve insan haklarını gözetken bir güç olmasına alışkın değildir. Dolayısıyla Birleşmiş Milletler vatandaşların polisten saygılı ve hızlı hizmet vermesini talep etmeyi bilme konusunda yardıma hazır olmalıdır.¹¹ Geçmişte olanları aşmak zor olsa da, “polisten hızlı, halden anlar biçimde hizmet vermesi ile ilgili bastırılmış bir talep vardır”¹² Onlarca yıldır devam eden polisin kötü muamelesinin sebep olduğu şüphelilik anlaşılır olsa da birçok insan polisle iyi ilişkiler kurma isteğindedir; korunma ve suçun önlenmesi için polise güvenmek istemektedir. Son dönemlerdeki çatışmaları yaşamış birçok sivil mağdur için bu özellikle böyledir. Herkesten çok bu mağdurlar, bela olmaktan çok onları koruyan, haklara saygılı bir kolluk kuvvetine duyulan ihtiyaca değer verirler.

Polis reformcuları bu geçmişi bilmek zorundadır. Eski polis üniformalarının rengini ve kötü ün salmış polis birimlerinin isimleri gibi şeyleri bile! Halk bazı karakolları işkence evleri olarak görüyor olabilir ve bunların yakınına bile gitmek istemeyebilir. Reform çabaları, bu itibardan düşen ve kötülüğü temsil eden sembollerin, birimlerin ya da taktiklerin süreceğini hiçbir şekilde ima bile etmemelidir.

Bu tür bir algı derin bir uzmanlık ister. Basitçe söylenecek olursa, polisin insan hakları performansını geliştirmek, sadece insan hakları ya da polis uzmanlarına bırakılmayacak kadar önemlidir. Yönetim, personel, lojistik, satın alma, iletişim, veri analizi, kurumsal reform, psikoloji, sosyoloji, kriminoloji, kamuyu bilgilendirme kampanyaları, antropoloji ve toplum ilişkileri işlerine girişenler, başarıya ulaşmak için bu çabalara katılmalıdırlar. Polis akademisi öğrencilerine uluslararası insan hakları üzerine ders vermesi için bir insan hakları uzmanını getirmek ya da “bir kişiyi ne şekilde durdurmak ve üstünü aramak gerekir” diye tartışmak için bir polis uzmanını getirmek yeterli değildir.

Çatışma sonrası toplumlarda kolluk kuvvetlerinin birçoğunda çok az kadın görevli vardır. Polis reformunun toplumsal cinsiyet yanı önceliklerin başındadır. Kosova’da örneğin, yeni kolluk

¹⁰ Annika S. Hansen, Kongo’dan Kosova’ya: *Barışı koruma hareketinde Sivil Polis* (Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü, 2002), Adelphi Paper No. 343 s. 13 – 14

¹¹ Call, op. cit., s. 5.

¹² David Bayley, Yurtdışındaki Polisi Demokratikleştirmek: Ne Yapmalı ve Nasıl Yapmalı (Ulusal Adalet Enstitüsü, 2001), s. 25

kuvvetlerinin yüzde 18'ini kadınlar oluşturmaktadır. Bu Balkanlar için devrimci bir özellik taşıyor. Diğer misyonlardaki toplu işe alma çabaları kadın memurların sayısında artışa yol açmıştır. Uzun zamandır gözden kaçan ya da özel bir konu olduğu düşünülerek reddedilmiş olan aile içi şiddet, kadın memurların sayısının artmasıyla tamamiyle yeni bir bakış açısına kavuşmuştur. Birleşmiş Milletler Sivil Polisi de (CIVPOL), toplumsal cinsiyet dengesine ulaşmaya çalışsa iyi olur çünkü barışı koruma harekâtına gönderilen Birleşmiş Milletler polisinin birçoğu erkek görevlilerden oluşmaktadır.

Polis reformu çabası, birçok aktör arasında dikkatli bir koordinasyon gerektiren çok boyutlu, çok disiplinli bir çabadır ve yıllar ve çok para gerektirir. Dışarıdan cömertlik beklemeden ülke içerisinde daimi fon akışının sağlanması büyük bir zorluktur. Fakat polisin, kanun ve düzeni sağlamak ve insan haklarına saygı göstermek olan temel rolü ve sorumlulukları Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtının süratle polis reformuna odaklanması gerektiği anlamına gelir. Birkaç sektördeki Birleşmiş Milletler uzmanları – insan hakları, polis ve örgütsel gelişim – bir polis stratejisi tasarlamak ve yerel kaynaklardan süreli fon ayrılmasını sağlamak için yerel görevlilerle işbirliği yapmak zorundadır¹³.

1. Ordu

Barışı koruma harekâtı yargı reformunu tasarlarken ordunun rolünü göz önüne almak zorundadır. Çatışmadan çıkmakta olan ülkelerde silahlı güçlerin adalet yönetiminde oynadığı olumsuz bir rol vardır. Ordu ya hâkim ve savcıların gözlerinin korkutulmasıyla ya da polisin fonksiyonlarının gasp edilmesiyle sık sık davalara müdahale etmiş ya da sivilleri tutuklamış veya gözaltına almıştır. Bu tekrarlanmamalıdır; dolayısıyla barış gücü ordunun henüz yeni gelişmekte olan haklara saygılı bir demokrasi içerisindeki yeni rolünü anladığından emin olmak için orduyla iyi çalışma ilişkileri kurulmalıdır. Bu geçişi kolaylaştıracak programların, yani seferberliğin bitmesi, silahsızlanma ve yeniden entegrasyon olarak ifade edilebilecek klasik “SSYE” (DDR) programının çatışmadan süreli bir barışa geçişi sağlamak için yeterli kaynakları olmalıdır. Afganistan, Liberya ve Sierra Leone şimdilerde, başarılı bir SSYE'nin (DDR) adalet sektörüyle olan bağlantısını göstermektedir. Bunun yanlışı yapılması, 2004 yılının Mart ayında Liberya'da aceleyle ve kötü hazırlanmış bir SSYE (DDR) programının isyanlara ve yeniden çatışma tehlikesine yol açması gibi, barış ve güvenlik üzerindeki etkileri işlemez hale getirir. Haiti'de ise SSYE programı (DDR) 1994-95 yılında uygulanmış ancak istenen sonuçlara ulaşamamış; dokuz yıl sonra eski askerler demokratik yollarla seçilmiş başkanı şiddet kullanarak devirmiş ve Haiti aynı sorunla baş başa kalmıştır.

Askerlerin, reformize edilmiş orduda ya da poliste hizmet etmek için uygun olup olmadıklarının tespiti amacıyla araştırılmalarının adalet sektörü için yaşamsal bir önemde olduğu ortaya çıkmıştır. Ordu personelinin hizmetleri ile ilgili raporların açık, şeffaf ve tarafsız değerlendirmeleri kurumun reformlaşma sürecine yardım ederken aynı zamanda geçmişteki davranışların cezasız kalmasının hoş görülmeceği sinyalini gönderir. “Kötü adamları” yeni ordudan ve polisten uzak tutmak yargı reformunun başarılı olma şansını artırır. Haiti üzerine çıkarılan 30 Nisan 2004 tarihli Güvenlik Konseyi kararının Haiti Ulusal Polisini incelemek üzere Birleşmiş Milletleri açıkça yardıma çağırması ilginçtir. İnceleme çalışmaları Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Liberya için de yapılmaktadır.

2. Devlet dışı aktörler – milis kuvvetleri ve isyancı gruplar

¹³ Birleşmiş Milletler polis reformunda, gözetim ve eğitimin aşırı vurgulanması çatışma sonrası ortamlarda güçlü, yetkili ve haklara saygılı polis hizmetlerinin sağlanması çabalarını zedelemiştir. William G. O'Neill, “İnsan hakları ve polis reformu” na bakınız, UNDP/OHCHR İnsan Haklarını Güçlendirme Programı (2004) için yapılan çalışma.

Afganistan'daki hukuk devleti reformunun başarısı, büyük oranda militarist liderler tarafından yönetilen muhtelif milis kuvvetlerinin yavaş bir şekilde terhisine bağlıdır. Benzer bir durum, birkaç isyancı ordunun bazı üyelerinin yeni orduya katılacağı Burundi, Fildişi Sahili, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Liberya ve Sierra Leone'de de mevcuttur. Eski Hükümetteki meslektaşları gibi bazı devlet dışı milis kuvvetleri çatışma boyunca kontrol ettikleri bölgelerde sık sık adalete ve polis işlerine müdahale etmişlerdir. Kosova Özgürlük Ordusu (KLA) buna iyi bir örnektir; ordu polis gibi davranmış ve tutuklamalar, gözaltılar yapmış ve hatta Sırp rejimiyle sözde "işbirlikçileri" "denemiştir". Bu devlet dışı aktörlerin silahlarından vazgeçmelerini ve başka işler bulmalarını sağlamak çatışma sonrası durumlarda kritik önemdedir. Yeni kolluk kuvvetlerinde (bazı KLA üyeleri inceleme sonrası yeni Kosova Polis Gücünün üyeleri oldular) ya da orduda (eski milis kuvveti üyeleri yeni Afgan ordusunda görev almak için eğitiliyorlar) olası görevler üstlenmeleri dâhil bu kişilerin topluma başarılı bir şekilde yeniden entegre edilmesi genel adalet sektörü stratejisinin bir parçası olmalıdır.

C. Hapishane yönetimi

Hapishane hizmeti, polisi, savcılarını, savunma avukatlarını ve hâkimleri içeren ceza adaleti zincirinde kilit bir bağlantıdır. Bu konu sıklıkla ya yok sayılır ya da fark edildiği takdirde düşük fon ayrılır. Örneğin, Afganistan'da uluslararası topluluk, Almanya polis reformunda rehberlik rolüne bürünürken yargı sisteminin reformunda İtalya'yı rehber ülke olarak seçti. Hapishane hizmeti içerse hiçbir ülke rehber olarak seçilmemişti. Oysaki Afganistan'daki hapishanelerin durumu aciliyet içermekteydi; aşırı kalabalık, yiyecek azlığı ya da kötü muameleden yüzlerce mahkûm ölüm riski ile karşı karşıyaydı.

Hapishanelerin ve gözaltı merkezlerinin genelde belirli zorluklar gösterdiği çatışma sonrası ortamlarda bu alışılmamış bir durum değildir. Gözaltındakiler hapishanede büyük risk altındadırlar; ailelerinden, avukatlardan ve birçok olayda doktorlardan ayrı düşmüşlerdir; işkence ve kötü muamele riski daima mevcuttur. Hapishane koşulları genelde insanlık dışıdır, aşırı kalabalık, yiyeceklerin kötü veya az olması, kirli su ve hastalık mahkûmların sağlığı için büyük tehlike oluşturmaktadır. Gözaltındakilerin kimseyle iletişim kurmalarına izin verilmeden tutulduğu gizli ya da gayri resmi nezarethanelerde daha da büyük tehlikeler mevcuttur. Dış dünyanın gözaltındaki kişi hakkında hiçbir bilgisinin olmadığı ya da ona ulaşamadığı bu yerlerde işkence ve kötü muamele riski çok yüksektir. Çatışmada "kaybeden taraf" gözaltına alındığında intikama ve kazananın adaletine karşı savunmasız kalır ki birçok durumda bunun hemen gerçekleştiği görülmüştür. Barışı koruma harekâtında hapishaneler üzerine yapılan önde gelen bir çalışmada şöyle belirtilir:

"Nihayetinde, tüm barış harekâtlarının meşruluğu çatışmadan etkilenen insanların hayatında olumlu bir değişiklik yapabilme kapasitesine bağlıdır. Önceliği olan konu kişi güvenliği için temel teminatların sağlanmasıdır... İyileştirmeler ceza adaleti sisteminin özgürlükler, hürriyetler ve kişi hakları üzerinde en çok etkisi olan bileşenidir; hukuk devleti stratejisinin bir parçası olarak aşağıdakilerin gerçekleştirilmesiyle kişi güvenliği için temel şartların yeniden oluşturulmasında önemli bir rol üstlenebilir:

- Hapishaneleri geçici olarak yönetmek ve korumak için kalifiye personel sağlamak;
- Hapishane reform çabalarını desteklemek için teknik yardım sağlamak;
- Ceza adaleti sisteminin genelinde yasal ve politik alt yapıyı kurma ya da reform girişimlerini desteklemek ve

- Yerel hapishane görevlilerini eğitmek.”¹⁴

Bir barışı koruma harekâtında, ceza adaleti zincirindeki diğer tarafla açık, kabul edilmiş bağlantılar ve sınırlar koymak zorlu bir süreçtir. Devlet otoritesinin meşru yapısını yeniden inşa etmek için yaşamsal önem taşır. Ancak Kosova örneğinde de görüldüğü üzere; , hapishane sistemi üzerine yapılan çalışmalar, barışı koruma harekâtının alanda önceden etkinlik göstermeye başlamış olan diğer unsurları nedeniyle karmaşık bir hal alabilir. , Sonuçta, barışı koruma harekâtında görevli hapishane uzmanları ile askeri muhatapları arasında erkenden ve yoğun bir iletişimin kurulması başat bir gerekliliktir.

Uluslararası Kızılhaç Komitesinin (ICRC) hapishanelerde çalışma görevi vardır ve ICRC hapishane reformunda önemli bir ortak olacaktır. Birleşmiş Milletler insan hakları misyonları Haiti ve Ruanda’da ICRC ile çalışma zamanlarının karışmaması için her birinin hangi günlerde hapishaneleri ziyaret edeceği ve hangi hususları öncelikleri olarak kabul edecekleri (ICRC gözaltındaki şartlar ve muameleye odaklanacak, Birleşmiş Milletler insan hakları görevlileri, gözaltındakilerin/mahkûmların adli statülerine odaklanacak) ile ilgili resmi bir anlaşma yapmıştır.

Çatışma sonrası ortamların birçoğunda yerel otoriteler hapishane yönetiminden sorumlu olmaya devam edecektir. Uluslararası uzmanlar da izleme yapacak, önerilerde bulunacak ve eğitim verecektir. Doğu Timor ve Kosova’da olduğu gibi bazı barış harekâtlarında geçiş sağlanırken belli bir süre için yargı yetkisi paylaşımı olacaktır. Aslında bu sürenin kısa olması beklenir fakat gerçekte durum pek de öyle değildir. Bu durum yıllar almazsa bile en azından aylar alacaktır. Temel zorluklardan birisi de tüm bu çabaların eşgüdümü hale gelmesidir. Böylece barışı koruma harekâtının tüm öğeleri ve yerel ortaklar kimin gözaltına alındığı, hangi nedenle gözaltına alındığı, ne tür tutuklama politikalarının ve uygulamaların yürürlükte olduğu, hangi ekipmanın ve desteğin paylaşılacağı, karşılıklı ne tür desteklerin verilebileceği ve hangi yetki sınırlarının aşamayacağı gibi temel konularda iletişim kurarak işbirliği yapabilir. Birbiriyle çatışan mesleki, ulusal ya da ideolojik hedefler çabalara ket vurabilir ve stres ve hüsrana duygusunu büyük ölçüde arttırabilir. Birçok barışı koruma harekâtında durum böyle olmuştur ve bu sorunla yüzleşilmesi ve mücadele edilmesi gerekmektedir. Ancak bu sorunun büyük ihtimalle tamamen ortadan kalkmayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Hapishane yöneticileri, ister danışman ister yönetici olsun, hapishane hizmetinin ihtiyaçlarının fark edilmesini ve karşılanmasını sağlamak için en kısa zamanda alanda çalışmaya başlamak zorundadır. Bu erkenden yapılmazsa tersine çevrilmesi zor kararlar alınabilir ve kullanılabilir kaynaklar mevcut gruplar arasında dağıtılabilir. Hapishane uzmanları geldiklerinde, o anda başka öncelikleri olan kişilere yapılması gereken değişiklikleri açıklamak ve başka yerlere kaynak ayırmış olan kişilerden kaynak istemek zorunda kalabilir. Başlıca sorumlulukları geçiş yönetimlerinde hapishane sistemini yürütenlere danışmanlık yapmak ya da buraları idare etmek olan üst düzey yöneticiler, takip eden yıllarda zamanlarının çoğunu yardım ve fon kaynakları bulmak için harcaabilirler. Bunun da uzun dönemde hissedilecek yansımaları olacaktır.

Hapishanelerdeki fiziksel alt yapı genellikle sağlığın ve hatta hayatta kalmanın bile risk altında olduğu derecede yetersizdir (örneğin Afganistan, Kamboçya, Guatemala ve Sierra Leone’de). Ülke ekonomisi tahrip olmuştur, hapishane çalışmalarının gerçekleştirilmesi daha çok dış yardımlara bağlıdır, bu da reformun hızla gerçekleşmesini ciddi bir şekilde engellemektedir. Tesislerin değerlendirilmesi, acil çözüm bekleyen ihtiyaçların belirlenmesi ve yeterli kaynakların sağlanması gibi işler görevlilerin dikkatini danışmanlık ya da hapishane sisteminin uygun bir şekilde yönetimi işlerinden alır. Üst düzey görevlileri zamanlarını; planlama, eğitim, danışma ya

¹⁴Uluslararası Düzeltmeler ve Hapishaneler Derneği, Birleşmiş Milletler Barışı koruma harekâtı bünyesinde Düzeltme Hizmetlerinin Kurulması için Pratik Kılavuz, s, 23-24.

da sistemi idare etmek konusunda çalışmaktan çok yapım, ekipman ve eğitim için bir dizi ülke ve kurumdan fon elde etmek amacıyla araştırma yapmaya ya ayırmaktadır.

Sosyal bağlam da ihmal edilemez. Hapishaneler, sivil halk ya da sivil halkın bir kısmı için baskının, yolsuzluğun sembolü haline gelmiştir ya da işkence ve cezalandırma yerleri olarak algılanıyordur. Hapishane sistemi için bir çeşit meşrutiyet ve sosyal adalet hissi yaratmak Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Guatemala, Liberya, Doğu Timor ve Kosova gibi yerlerde büyük bir zorluktur. Ev sahibi ülkelerde kabul görmüş sosyal değerler de göz önüne alınmalıdır. Suç, ceza kavramları ve devletin yaptırım gücünün doğası ve rolü geniş çapta değişir. Dışarıdan dayatılan diğer sistemler ve bunlara eşlik eden yaptırımlar hemen meşrulaşamazlar, fakat yine de *Mahkûmlara Yapılan Muamele için Asgari Standart Kurallar* ya da *Gözaltı ya da Hapis Altında Olan Kişilerin Korunması için İlkelerde* bulunabilecek insan hakları ve gözaltılar hakkındaki uluslararası standartlar, kültürel normlar ne olursa olsun saygı görmelidir. Barış gücü ister danışmanlık ister yöneticilik yapsın, ister hapishane sistemini yeniden inşa etsin ya da reform yapsın veya sistemi sıfırdan kursun, bazen rekabet içinde olan tüm bu menfaatleri dengelemek zorunda kalır.

Bir ülkede çatışma sonrasında hayatta kalan yerel çalışanlar doğru becerilere sahip olmayabilir ve vatandaşların ya da mahkûmların gözünde itibarlarını yitirmiş olabilirler. Şayet hapishaneler, tacizin ve baskının kol gezdiği yerlerse halkın orada çalışanlara güveni çok az olacaktır. Birçok durumda (Bosna Hersek, Guatemala, Ruanda, Kosova) bir tane baskın dinsel, dinsel ya da etnik grup olacaktır. Cinsiyet eşitliği kavramları neredeyse önemsiz olacaktır. Çocuk suçluları hapsetmek yasada var olabilir, fakat bu genelde *Çocuk Hakları Sözleşmesi* ve *Mahkûmlara yapılan Muameleler hakkında Asgari Standart Kuralların* ihlali ile sonuçlanır. Örneğin barışı koruma harekâtlarının birçoğunda sık karşılaşılan sorunlardan biri, çocuk mahkûmların yetişkin mahkûmlarla bir arada kalması ve kadın ve erkek mahkûmların ayrı yerlerde tutulamamasıdır

Hapishane sistemi üzerine çalışan Birleşmiş Milletler barış gücü, yerel görevlilerin becerileri, tecrübeleri, değerleri ve performanslarını hızlıca değerlendirmelidir. Değerlendirme sonucunda bazı görevlilerin yerine yeni görevlilerin atanması gerekebilir ya da bazı görevlileri polise bildirilmesi veya dava edilmeleri için adalete teslim etmek gerekebilir; geri kalanı içinse yeniden eğitim programları başlatmak gerekir.

Barış gücü, ulusal hapishane yetkililerini izliyor, danışmanlık yapıyor veya doğrudan hapishaneleri yönetiyor olsa da daima aşağıdaki ilkelere bağlı kalmalıdır:

- Hapsetme bir cezalandırmadır; kızgın, intikamcı ya da yargılayıcı hapishane görevlileri tarafından cezalandırma uygulansın diye kişiler hapsedilmemiştir.
- Hapsedilmeleri sonucu zorunlu olarak uzaklaştırılan ya da kısıtlananlar hariç failer de bir toplum üyesinin tüm haklarını ve imtiyazlarını ellerinde tutarlar.
- Bir bireyin suçuyla ilişkili olarak hapishane yetkilileri tarafından hapsetme dışında herhangi bir ceza verilmeyecektir.
- Hükmün uygulanmasında failin sebep olabileceği riskle tutarlı olarak en az sınırlayıcı tedbirler alınmalıdır.
- Kurum kurallarının ihlali neticesinde verilen herhangi bir cezalandırma açıkça yapılmalıdır ve yasaya ilişkin haklara uygun olmalıdır.
- Tüm failerin adil şikâyet ve tazminat sistemlerine erişim hakları olmalıdır.
- Hapishane görevlilerinin yetkileri ve bunların amaçları yasayla tespit edilmeli ve açıkça tarif edilmelidir.
- Hapishane görevlilerinin yetkilerinin kontrol edilmesi sağlanmalıdır.

- Sadece kişisel güvenliğe ya da kurum veya toplumun güvenliğine anlık bir tehdit varsa güç kullanılabilir. Sadece tehdidi kontrol altına alacak kadar güç kullanılmalıdır. Birleşmiş Milletlerin, yasa uygulayıcılar tarafından güç ve ateşli silahlar kullanımını düzenleyen açık politikaları vardır; bu politikalar yerel yasa uygulayıcılar ve uluslararası görevliler (CIVPOL ve Birleşmiş Milletler hapisane görevlileri) için eşit oranda bağlayıcıdır. Hapishane uzmanları *İşkenceye ve İnsanlık Dışı Muamele ve Cezalandırmaya Karşı Sözleşme* ve *Güç ve Ateşli Silahlar Kullanımı Temel İlkeleri ve Yasa Uygulayıcılarının Davranış Kurallarını* bir hapishanede politika oluşturmak amacıyla ve kılavuz olarak kullanmalıdırlar.

Birleşmiş Milletler görevlileri ister danışman ister yönetici olsun, ister bir hapishane sistemi oluşturuyor veya yeniden inşa ediyor olsun yerel ceza sistemini anlamak ve modern sistemin değerlerini nasıl telkin etmek gerektiğini bulmak zorundadırlar. Bu, hapishane hizmetinin her alanını - büyüklük, çalışmalar, bütçe ve personel alımı gibi- etkileyen kritik bir adımdır: Birleşmiş Milletler hapisane uzmanları kendi davranışlarının, tavsiye ve politikalarının gelecekteki hapishane hizmetinin doğasını etkileyeceğini anlamalıdırlar. Önceliklerin, temel ihtiyaçları tespit etmek – para, ekipman, eleman, yiyecek, temiz su, tıbbi bakım – ve güvenli tesisler inşa etmek, tazminat sistemi kurmak ve bir çeşit dış teftiş ya da gözetim mekanizması geliştirmek olduğu tipik bir misyon ortamında bu özellikle zordur. Birleşmiş Milletler barış gücü olarak bile bu görevleri başarmak zordur, barış gücünün çalışma yöntemleri evrensel normlar, değerler ve ilkelerle ilgili güçlü mesajlar göndermektedir.

II. İLGİLİ KURUMLAR VEYA MEKANİZMALAR

Mahkemeler, polis, silahlı kuvvetler ve hapishaneler adalet sektöründe merkezi yeri kaplamaktadır. Bu kurumlarla yakın olmak ve yoğun etkileşim içinde olmak çatışma sonrası ortamlarda hukuk devleti ve geçiş dönemi adaletinin vazgeçilmez özelliğidir. Yargı reformu üzerine çalışan barış gücü için diğer kurumlar da önemlidir. Adalet yönetimi ile ilişkili öncelikli rol ve sorumluluk sahibi kurumları gösteren aşağıdaki başlıklar ayrıntılı değildir:

- **Adalet, İnsan Hakları, İç İşleri, Savunma ve Maliye Bakanlıkları:** Her ülkenin durumuna bağlı olarak, adı geçen bu bakanlıklar mahkemeleri, polisi, hapishaneleri ve silahlı kuvvetleri kontrol ederler. Bir insan hakları bakanlığının olması durumunda bu bakanlığın faaliyetlerinde bağımsız olmasını ve uygun kaynaklara sahip olmasını sağlamak önemlidir. , Yalnız bu bakanlığın eleştirileri savuşturmak için bir kalkan görevi görme tehlikesi de vardır. Bu bakanlıkların tümü reformları teşvik etmeli ve desteklemelidir fakat bunu gerçekleştirme arzuları sorgulanabilir çünkü yürütme kontrolü elde tutmaktan vazgeçmek istemeyebilir. Maliye bakanlığı bütçeyi kontrol eder ve daha önce bahsettiğimiz gibi, kıt kaynaklar yargı reformunu başarısız kılabilir. Sorun, birçoklarının hem kontrolü hem de bütçe konularını birinin kazandığı birinin kaybettiği oyunlar olarak görmesidir.

- **Ulusal Yasama Organları:** İcra görevlilerinin ya da askerinin baskısıyla genellikle dikkate alınmayan ve zayıflatılan parlamento, yargı reformunda önemli bir rol oynayabilir; hatta oynamalıdır. Yasama organı, ceza muhakemeleri usulü ya da ceza icra makamı üzerine yeni yasalar çıkarmaktan, icra görevlerinin (insan hakları üzerine parlamento komiteleri, çocuk adaleti, kadın hakları, yürütme, ceza adaleti, vs.) gözetimini yapmak için uzmanlaşmış komiteler kurmaya kadar yargı reformunda aktif ve sesli bir ortak olmalıdır. Ne yazık ki, çatışma sonrası ülkelerin birçoğu bu tür yasama yetkisinin kullanılmasında az tecrübeye sahiptir; dolayısıyla bunun inşa edilmesi çok zaman, enerji ve kaynak alacaktır. Bu durum bölgesel ya da kentsel birimler gibi daha yerel, merkezi olmayan yasama organları için daha da geçerlidir.

Bunun da ötesinde, yasama organlarının çoğu ezici bir çoğunlukla erkektir, “yaşlı oğlanlar kulübü”nü kurarak kurulu düzeni değil sallamak, sorgulamaya bile isteksizdirler. Ruanda, parlamentodaki koltukların yüzde 30’unun kadınlara ayrıldığı maddesini Anayasasına koyarak ilginç bir örnek verdi. Bugünkü yasama organının yüzde 48’ini kadınlar oluşturmaktadır ve bu dünyadaki en yüksek orandır. Böyle olumlu bir hareket ya da “pozitif ayrımcılık”, yasalar ve uygulamaların kadınları yönetimden dışladığı diğer çatışma sonrası ülkeler için bir model olabilir.

- **Ulusal İnsan Hakları Kuruluşları:** Bu, özellikle insan hakları ombudsmanlarının ve ulusal insan hakları komisyonlarının engin tecrübeler edindiği ve sağlam uygulamalar yaptığı Avrupa’da gelişen bir alandır. Bunlar birçok biçimde olabilir fakat genelde yargılama yetkisine sahip değildir; resmi mercilerin görevi kötüye kullandıkları iddiaları hakkında vatandaşlardan gelen şikâyetleri kabul edebilirler, bazı inceleme yetkileri olabilir (yetkilileri belgeleri teslim etmeye ve kişileri ifade vermeye zorlama dâhil), fakat masum ya da suçlu yargısını veremezler veya bulgularını zorla kabul ettiremezler. Ulusal insan hakları organları, kişileri hakları konusunda bilinçlendirme çabalarında çok büyük önem kazanmışlardır. Birleşmiş Milletler, Paris İlkelerinde¹⁵, yapılarına ya da fon kaynaklarına bakmaksızın ulusal insan hakları kuruluşlarının bağımsızlığı ve tarafsızlığını sağlamak için belirli kriterler koymuştur.

Ulusal insan hakları kuruluşları, hükümet görevlilerinin suç teşkil etmese de insan hakları ihlaline yol açan davranışları gibi. Adalet için yaşamsal olan fakat yine de gözden kaçmış bir alana dikkati çekerek hukuk devletini geliştirebilir. Örneğin, görevlilerin ruhsat veya yiyecek satışı lisansları

¹⁵ Genel Kurul kararı 48/134, 20 Aralık 1993.

vermede adam kayırması, ayrımcılık yapması ya da güvenlik, sağlık veya diğer yönetmeliklerle ilgili teftiş yaparken görevlilerin kafalarını başka tarafa çevirerek görmezden gelmeleri birçok kişinin hayatını ve refahını etkilemektedir. Bu tür davranışların kökünü kazımak sadece kişileri korumaz fakat aynı zamanda iyi yönetimi teşvik eder ve halkın kurumlara olan güvenini artırır. Yargı reformunun bu yanı, barışı koruma harekâtını planlayanların ve uygulayanların daha fazla ilgisini hak etmektedir.

İdari kötüye kullanma da yıkıcı sonuçlara yol açabilir: Binalar çöker; marketlerde güvenilmeyecek yiyecekler satılır; günü geçmiş ilaçlar iyileştirmedeği gibi bir de hastalık yayarlar; emniyetsiz araçlar yolları taciz eder, insanları öldürür ve sakatlar.

Ulusal insan hakları kuruluşları, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel haklar gibi gözden kaçmış haklarda dikkat çekebilir: Çatışma sonrası ortamlarda beslenme, barınma, eğitim, sağlık ve sosyal refah haklarına çok fazla ihtiyaç duyulur. Böyle olduğu halde bir de bu hakların mahkeme yoluyla tanınması genelde zor, uzun ve pahalı bir süreçtir. Bu hususları, ulusal insan hakları komisyonu ya da ombudsmanı aracılığıyla gündeme getirmek daha hızlı sonuçlar alınmasını sağlayabilir.

• **Barolar:** Avukat kuruluşları, şayet varsa, yasal sistemin dönüşümünde yardımcı olabilirler. Ne yazık ki, Ruanda ve Kosova olaylarında avukatlar, çatışmaya ve hakların ihlaline yol açan baskıcı sistemin bir parçasıydı. Bu iki olayda avukatların çoğu ülkeden kaçmıştır. Barışı koruma harekâtı işleyen bir baronun hızlıca yeniden kurulmasına yardım etmelidir. Avukat gruplarının profesyonel davranışları muhafaza etmek ve görevi kötüye kullanmayı cezalandırmak için disiplin mekanizmaları vardır. Barolar aynı zamanda, yoksulların da en azından ciddi suç davalarında avukat tutabilmeleri için yasal yardım sistemleri kurarlar. Örneğin Haiti'deki baronun, yoksul müvekkillerin ücretsiz savunmalarını yapmaları için bir avukat rotasyon listesi vardır.

Barolar aynı zamanda yeni avukatların resmi olarak işe başlama merkezleri olarak da işlev görür. Bazı ülkelerde, hukuk fakültesinden yeni mezun olmuş avukatların belirli bir süre için stajyer avukat olarak çalışması gerekmektedir. Bu, yeni avukatların kariyerlerinin başlarında yararlı uygulamaları ve etik davranışları öğrenebilecekleri önemli bir geçiş yoludur. Birçok ülkede aile içi şiddet, kredi alma, mirastan pay alma ve mülk sahibi olma problemleri gibi ciddi kadın sorunları üzerine eğilmek amacıyla kadın avukat dernekleri ortaya çıkmıştır. Kadın avukatlar hukuk devleti ve bir sonraki insan hakları savunucularının nesli için örnek model oluşturmaktadır.

Avukatların Rolü üzerine Temel İlkeler, evrensel davranış standartlarını belirler ve ulusal avukat örgütleriyle çalışmak için iyi bir başlangıç noktasıdır. Bu ilkelerde "tüm insanların haklarını koruyacak, taniyacak ve kendilerini ceza muhakemesinin bütün aşamalarında savunacak kendi seçtikleri bir avukatın yardımını talep etme hakları vardır" hükmü yer alır.

• **Yasa Reformu Komisyonları:** Ceza yasaları, mülk, miras, çocuk adaleti yasaları ve ticari yasalar (iflas, yabancı yatırım ve bankacılık dâhil) genelde kapsamlı bir revizyona ve güncellemeye ihtiyaç duyar. Bu yasalardan bazıları ev sahibi ülkenin uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülükleriyle, özellikle insan hakları ile ilgili olanlarıyla doğrudan çelişebilir. Birkaç ülke, bu çalışmayı yapması için yasa reformu komisyonları kurmuştur (Bosna Hersek, Haiti, Ruanda ve Sierra Leone). Bazıları parlamentonun yetkisiyle kurulmuş, bazıları daha ziyade baro üyelerinden oluşmuş, diğerleri ise parlamento komisyonlarıyla bağımsız bir organın karmasından oluşmuştur. Tam yapıları ne olursa olsun Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtının adalet danışmanları bu komisyonların çalışmalarından haberdar olmalı, uzman ve yardım önerisinde bulunmalıdır. Uluslararası yardımın özellikle kullanışlı olacağını ispatladığı bir alan, Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran Roma Statüsü'nü kabul eden ülkelere anlaşma yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için yasaları yapma ve "uygulama" planlarını yapma yardımındır.

• **Hukuk Fakülteleri:** Hukuk fakülteleri, yargı reformunda sıklıkla unutulmuş bir müttefiktir. Hukuk fakülteleri ya da okulları geleceğin hukukçularını yetiştirdiğinden işleri için gerekli olan yetkinlik, iş etikleri ve sorumluluk duygusunu biçimlendirmek için buralardan daha iyi yerler bulunamaz. Son zamanlardaki barış hareketlerinin hukuk okullarıyla daha en başından güçlü bağlar kurmak için görevli ataması olumlu bulunmaktadır.

AGİT (OSCE) Kosova'da Pristina Üniversitesi Hukuk Fakültesi müfredatını ve öğretim yöntemlerini çağdaşlaştırmak için kendi hukuk devleti ekibinin bazı üyelerini fakülteyle beraber çalışması amacıyla görevlendirmiştir. AGİT (OSCE) görevlileri, uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk üzerine olmak üzere birkaç ders bile verdiler. Bireysel hukuk çalışmaları, ezberlerin ödüllendirildiği bir sisteme ilk kez tanıtılmıştır. Pratik becerilerin ve yasal ilkelerin uygulanmasının önemi vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler insan hakları görevlileri Ruanda'da Butare'deki Hukuk Fakültesinde hevesle çalışmalara başladılar; müfredata yeni dersler eklediler ve hatta bazılarını da kendileri verdiler. Hukuk okulu hocalarıyla çalışmak da çabanın sürdürülebilirliğini sağlamak açısından önemlidir. Birleşmiş Milletler Misyonundaki elemanların, bir zamanlar saygı gören bir yer olan Fourah Körfezi Kolejindeki Hukuk Fakültesini yenilemek için yardım ettiği Sierra Leone'de de benzer çabalar harcanmıştır.

• **Adli Eğitim Merkezleri:** Çatışma sonrası ülkelerdeki hâkimlerin çok azı profesyonel eğitim almıştır. Örneğin 1990'ların ortalarından önce Haiti ya da Ruanda'da bir hâkim okulu hiç olmamıştır. Özellikle Balkanlarda olmak üzere diğer ülkelerde hâkimler iyi eğitilmekteydi fakat uzmanlıkları, insan haklarına saygılı olmayan bir sisteme yönlendirilmişti. Bir barışı koruma hareketinde hâkimleri ve aynı zamanda zabıt kâtiplerini (Napolyon kanunu hukuk sisteminde *greffier* diye adlandırılır) eğitmek için merkezler kurma ya da kurulu olanı reformize etme çalışmalarına yüksek öncelik tanınmalıdır. Pratik becerilerin teorik becerilere ya da akademik yaklaşımlara baskın gelmesini sağlamak kritik önem taşır. Bir mahkeme salonunu yönetmeyi, davaların devam etmesini sağlamayı, dava dosyalarını takip etmeyi, kanaatleri yazmayı ve aşırı dava yükünü başarıyla idare etmeyi öğrenmek anlaşılması zor yasal konular üzerine bir başka ders daha almaktan çok daha önemlidir. Bir hâkimin, ülkesinde uygulanabilecek uluslararası insan hakları yasalarıyla karşılaşması ve bunların yurtiçi davalarda uygulamasının önemi asla göz ardı edilmemelidir. Örneğin, çatışma sonrası ülkelerdeki hâkimlerin çoğunun *İşkenceye ve İnsanlık Dışı Muamele ve Cezalandırmaya Karşı Sözleşmesinin* işkence yapılarak alınan ifadelerin delil olarak kullanılmasına izin vermediğinden (madde 15) ya da *Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin* kefalet borcu için hapis cezası vermeyi yasakladığından (madde 11) haberleri bile yoktu.

• **Araştırma Örgütleri, Akademik Merkezler ve Düşünce Merkezleri:** Birleşmiş Milletler barışı koruma hareketi, yargı reformu çabalarına ülkedeki aydınlardan konuyla ilgili akademik uzmanları dâhil etmelidir. Örneğin, Guatemala'da kriminoloji, antropoloji ve ilgili disiplinlerden akademik uzmanlar polis eğitiminin hem tasarlanmasında hem de verilmesinde yer almışlardır. Yine de Birleşmiş Milletler, hukuk devleti çalışmasının tüm hususlarını zenginleştirebilecek yerel akademik araştırmaları ve uzmanları sıklıkla göz ardı etmektedir. Akademisyenler, üniversiteler, araştırma merkezleri ve düşünce merkezleri ile Birleşmiş Milletler reform çabaları arasında daha fazla işbirliği yapılması gerekmektedir. Aslında yerel akademik uzmanları toplayarak kapsamlı bilgi edinmek ve katılımı sağlamak Birleşmiş Milletler için rutin bir hale gelmelidir. Bu, aynı zamanda "suçun, şiddetin, ayrımcılığın, adam kayırmanın, baskının ve tacizin yerel faktörlerinin, kapsamının ve tarihinin bir hukuk devleti girişimine başlamadan önce iyice anlaşılması gereklidir" yönündeki önceki görüşlerden birisini de güçlendirecektir. Yerel akademik ve araştırma topluluğundan daha iyi kim bu tür bir bilgiyi sunabilir ki? Birleşmiş Milletler, yerel akademisyenler ve araştırmacılarla çalışarak kendisinin araştırma yapma, veri toplama, analiz

etme ve değerlendirme kapasitesini artırır. Bununla birlikte CIVPOL' UN, adli izleme biriminin, hapisane müfettişinin ya da insan hakları görevlisinin ülkeden ayrılışından çok sonra bile yapıcı gözlemci olarak hizmet etmesini sağlar.

- **Polis Akademileri:** Hâkimlerde olduğu gibi polisin de Demokratik Kongo Cumhuriyeti, El Salvador ve Sierra Leone gibi ülkelerde çok az resmi eğitim almış olması olağandışı bir durum değildir. Polisin büyük çoğunluğu askeri altyapıya sahiptir, halkla ilişkilenebilir, uzlaştırma teknikleri kullanmaya veya asgari düzeyde güç uygulamaya hiç uygun değildir. Dolayısıyla birkaç barışı koruma harekâtı, tüm polis memurlarının işe başlama eğitimi alacakları profesyonel polis okullarının kurulması çabalarına önderlik etmiştir. Polislik ve insan hakları uzmanları müfredatın yapılmasına ve eğitimin verilmesine yardım etmişlerdir. Afganistan, Bosna Hersek, Gürcistan, eski Yugoslav Cumhuriyeti, Makedonya ve Kosova'da önceki komünist/ sosyalist sistemde polis eğitilmekteydi fakat bu tür bir polislik insan haklarını yermekte ve demokratik ya da toplum polisliğindeki yeni yaklaşımları tamamıyla yok saymaktaydı. Bu durumlar bir şekilde, olduğundan da karmaşık görünüyordu çünkü polis memurları insan haklarına ya da hukuk devletine düşman önceki uygulamalar hakkında edindikleri bilgileri unutmamalıydı.

- **Adli Tıp Bilimi ve Tıbbi Kuruluşlar:** İşleyen, kriminal araştırmaların yapıldığı ya da eğitilmiş elemanların bu araştırmaları yapabileceği profesyonel bir adli tıp laboratuvarının bir çatışma sonrası toplumda bulunması nadir görülür. Bu kritik alanın başlarında uluslararası kaynaklar ve uzmanların baskın olacağını gerçekler göstermiştir. Neyse ki, Guatemala, Ruanda, Balkanlar veya herhangi bir yerde gerçekleşen soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar hakkında yapılan karmaşık araştırmalar sayesinde yeterince uzmanlık ve tecrübe edinilmiştir. İnsan Hakları için Hekimler gibi gruplar görece hızlı ve pahalı olmayan ameliyatlar yapmaktadırlar. Bu gruplar, ülkeyi terk ettikleri zaman bu çabaların ve uzmanlığın kaybolmaması için yerel insanları eğitmek konusunu vurgulamışlardır. Bazen bir misyon, belirli bir dönem ve özel görevler için bu tür bir uzmanı kendi elemanlarının arasına katar. Haiti'deki Birleşmiş Milletler/Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) ortak misyonu olan Uluslararası Haiti Sivil Misyonu (MICIVIH), bir Arjantin adli tıp ekibindeki adli tıp uzmanlarının bazılarında kendileriyle çalışmalarını istemiştir ve bu çalışmanın sonucunda 1994'te Gonaives'teki katliamdan sorumlu olmakla itham edilenler hakkında dava açılması konusunda Haiti Hükümetine yardım edilmiştir. Haiti tarihinde ilk defa bir mahkemede adli tıp delilleri kullanılmış ve failerin mahkûm edilmesine yardım edilmiştir. Adli tıp verilerine ve diğer bilimsel delillere daha fazla itibar edilmesi tacizci polis uygulamalarıyla veya yolsuzlukla daha çok manipüle edilebilen hatta yoktan var edilebilen itiraflara ya da diğer tür delillere duyulan ihtiyacı azaltacaktır. Sonuçta, adli tıbbın kapasitesini arttırmak yasaların uygulanmasını daha profesyonel hale getirir ve insan haklarına daha saygılı olmak mümkün olur. Aynı zamanda savunma avukatının da, belki de müvekkilini aklayabilecek olan adli tıp delillerine erişim hakkı olmalıdır; "silahların eşitliği" ilkesi ceza adaleti sisteminde ne zaman teknolojik bir gelişme ortaya çıksa geçerli olmalıdır.

- **Medya Kuruluşları:** Özgür, bağımsız ve sorumlu bir basın, yargı reformunda yaşamsal öneme sahip bir müttefiktir. Hükümetin faaliyetleri hakkında halkı bilgilendirmek, hükümet bütçesi ve anlaşmaları gibi temel bilgileri açıklamak, yolsuzluk ve görevi kötüye kullanmaları açığa çıkarmak çatışma sonrası ortamlarda hâkimleri ve polisleri eğitmek kadar gereklidir. Profesyonel gazetecilerin davranış kuralları da olmalıdır çünkü sahip oldukları hak ve imtiyazlar, dürüst olmak gerekirse büyük sorumlulukları da beraberinde getirir. Dedikoduları yaymak ya da önceden gerçekleri kontrol etmeksizin haber yazmak daha fazla şiddete yol açabilir ve yargı reformunda zorlukla elde edinilen kazanımları tersine çevirebilir.

Yeni vuku bulmuş bir örnek Kosova'da gerçekleşti; tüm medya – basın, radyo ve televizyon - bir Sırp'ın saldırı köpeğini üç Arnavut gencinin üzerine saldırdığı ve onların da kaçarken yakınlardaki bir

nehre düşerek boğuldukları üzerine temelsiz bir haber verdiler. Bu medya haberleri Mart 2004'te en az 19 kişinin ölmesi, yüzlerce Sırplının evinin ve Ortodoks kilisesinin yakılması ve tahrip edilmesi ve iki etnik grup arasında işe yarıyor gibi görünen barışın bin parçaya ayrılmasıyla sonuçlanan bir şiddet dalgasının doğup yayılmasına sebep oldu. Dört yıllık çalışma ve etnik guruplar arası hoşgörü için harcanılan milyonlarca dolar neredeyse bir gecede buharlaştı.

Bazı barışı koruma harekâtları, gazeteciler için, suç, insan hakları ihlalleri, mali sahtekârlık, organize suçlar, kaçakçılık ve duruşmaların ne şekilde haberleştirileceği konularında nasıl araştırmacı gazetecilik yapılacağı ile ilgili bir uzmanlık eğitimi hazırladılar. Bu eğitim, ifade özgürlüğünü, aynı zamanda bu hak üzerindeki sınırları ve bir gazetecinin halka karşı olan görevini anlatan toplantılardı. Barışı koruma harekâtı medya konularını birkaç cephede gündeme getirmeye devam etmelidir; bir yandan profesyonel gelişimlerine yardımcı olurken bir yandan da insan hakları ve hukuk devleti konularında insanları bilinçlendirme kampanyalarında gazetecilerle doğrudan çalışmalıdır.

• **Sivil Toplum Kuruluşları:** Adalet sektöründe STK'lar kadar yaşamsal role sahip bir tek kuruluş daha yoktur. Sivil toplumun desteği ve anlayışı olmaksızın hiçbir reform – adalet, polis, hapisane hizmeti, ordu, idari reformlar – kök salmaz ve gerçek bir değişikliğe yol açmaz. Daha önce de belirtildiği gibi barış harekâtları tarafından adalet sektöründe yapılan hataların en büyüklerinden birisi de reformu çoğunlukla bir teknik konu olarak görmeleridir; belirli yasaların üstünkörü düzeltilmesi ve önde gelen kurumlardaki kilit aktörlere birkaç eğitim verilmesi ve onları “pohpohlamaları” gibi hatalar yapılmıştır. Bu kurumların hizmet ettiği varsayılan topluluğa erkenden ve sıklıkla başvurulmalıdır. Bu müzakereler sırf vitrin olsun diye değil adalet ve insan haklarıyla ilgilenenlerin sözlerini söylemeleri için yapılmalıdır. STK'ları bir toplantıya sadece otursunlar diye davet edip katılmış olduklarını söylemek yeterli değildir. İnsan hakları, adalet, kadın hakları, çocuklarla ilgili hususlar, akıl hastalarının, engellilerin ve diğerlerinin hakları konularında çalışan vatandaşlar yargı reformu girişimleri kapsamındaki planlama, araştırma, geliştirme stratejisi, bütçeler ve hesap verilebilirlik ve değerlendirme mekanizmaları çalışmalarına dâhil edilmelidir.

Örneğin Sierra Leone'de Özel Mahkeme'nin (Sierra Leone Hükümetiyle Birleşmiş Milletler arasında yapılan bir anlaşmayla, savaş suçları ve insanlık suçlarından “en fazla sorumlu olanların” yargılanması için kurulan bir uluslararası – ulusal karma mahkeme) kapsamlı bir halk sosyal yardım programı vardır. İnsan hakları üzerine çalışan yerel STK'lar koalisyonu, özel davaları ve yargı reformu çabalarını görüşmek amacıyla mahkeme görevlileriyle düzenli olarak toplanmaktadır. Halkın delil sağlama, tanık olarak boy gösterme ve dedektiflere yardımcı olmadaki rolü tartışılır ve STK'lar bu bilgiyi üyelerine ve daha sonra tüm halka yayarlar. Mahkemelerin ve yasa uygulayıcıların geçmişte halkı baskıladığı ve insan hakları ihlallerinin yapılmasına yardım ettikleri bir ülkede insanların bu kurumlarla işbirliği yapma konusunda pek inancının, meramının ya da tecrübesinin olmaması anlaşılabilir. Bu dinamiği tersine çevirmek amacıyla reformcular genel halka ulaşmak, onların tavsiyesini almak ve konuya dâhil olmalarını sağlamak için toplu çaba sarf etmelidirler. Bu sadece mahkemeler için geçerli değildir, ayrıca polis, hapisane hizmeti ve birçok Hükümet kurumu için de geçerlidir.

Barış gücü yerel STK'larla bir ağ kurması gerektiğini öğrendi. STK'ların izleme, raporlama ve savunma kapasitelerini arttırma, yargı reformunun başarısı için mahkemelerin, avukatların, polisin ve hapisane idaresinin kapasitelerini arttırma çabaları kadar önemlidir. Bir sonraki bölümde, adalet sektörünün merkezinde yer alan hükümet kurumlarının güçlendirilmesi tartışılacaktır. Fakat yine de STK'lar arasında kapasite oluşturmak için ispatlanmış yöntemler de göz ardı edilmemelidir.

Bir barışı koruma harekâtındaki insan hakları görevlileri ve yasal işler uzmanları, yerel insan hakları savunucularının eğitimine her zamanki gibi çok zaman harcarlar. Uluslararası ve ulusal olmak üzere temel insan hakları yasaları, izleme teknikleri – nasıl röportaj yapılacağı ve rapor yazılacağı, nasıl müzakere edileceği, arabuluculuk, çatışma çözümü, bir hapishanenin nasıl ziyaret edileceği ve yerel görevlilerle davaya ilişkin nasıl lobi yapılacağı– üzerine yapılan atölyeler genelde eğitimin odağını oluşturur. “Eğitimcileri eğitmek” bir öncelik olmalıdır çünkü yerel eğitimciler eğitimlerinin çoğunu mümkün olduğunca çabuk iletebilmelidir. Bosna Hersek, Guatemala, Haiti, Ruanda, Doğu Timor ve Kosova’daki barış harekâtları yerel topluluk liderleri, gazeteciler, öğretmenler, çiftçiler, kadınlar, çocuklar ve sağlık görevlileri için uzmanlık eğitimi toplantıları düzenlemişlerdir.

Yapılacak yardım ev sahibi toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde olmalıdır. Ruanda’da insanların çoğu eğitimsiz ve Fransızca bilmemektedir. Seminerler, atölyeler ve Anayasa, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* ve *Çocuk Hakları Sözleşmesi* gibi önemli metinlerin kopyalarının dağıtılması insan hakları ile ilgili bilgileri ve haklara saygılı olmayı yayma konusunda çok az etki yapmıştır. Böyle bir durumda Birleşmiş Milletler kişilere ulaşmanın en iyi yolunun yerel bir tiyatro grubundan yardım istemek olduğuna karar verdi. İnsan hakları görevlileri doğrudan aktörlerle çalışarak bir insan hakları sorununu anlatan kısa skeçler yazdılar. Aktörler oyunu köylerde ve Kinyarwanda’daki kasabalarda herkesin anlayabileceği bir dilde oynadılar. Daha sonra aktörler seyircilerle, oyunun neyi ifade etmeye çalıştığı ve bundan ne tür insan hakları dersleri çıkarıldığı üzerine tartışmalar düzenlediler. Bu yaklaşım, eğitimsizlik düzeyinin yüksek olduğu Angola, Burundi ve Haiti gibi ülkelerde de kullanılmış ve çok başarılı olmuştur.

İletişimin ve ulaşımın zor olduğu yerlerde sivil toplumla iletişime geçmek için de radyo önemli bir yoldur. Telefonla arama yapılan programlar, insan hakları, yargı sistemi ve polis hakkında tartışmaların yapıldığı yuvarlak masa toplantıları ve radyo oyunları birçok dinleyiciye ulaşmıştır. En önemlisi de, bu girişimler yerel yeteneklerle yapılmıştır ve görece daha ucuzdur. Böylece uluslararası yardımın azaldığı zamanlarda bile hala sürdürülebilir. Nitekim kaçınılmaz olarak da böyle olmuştur.

Genç gruplara ve okul yaşındaki çocuklara odaklanmak, insan hakları değerlerini geleceğin liderlerinin ve ebeveynlerinin zihinlerine yerleştirmek açısından çok faydalıdır. Kosova’da Birleşmiş Milletler insan hakları görevlileri çocukların ebeveynlerinden çok daha hoşgörülü olduklarını çabucak öğrendiler ve etnik farklılıklar ne olursa olsun kendi yaşlıları olan gençlerle etnik kökenleri kendileriyle aynı olan daha yaşlı insanlarla olduğundan daha fazla ortak noktaları olduğunu sezinlediler. Bu düşünceden hareketle, Kosova’daki Birleşmiş Milletler Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) spor, müzik, bilgisayar, İngilizce dil dersleri ve eğlence odaklı gençlik faaliyetlerine sponsor olmuştur. Gençlerin hepsinin aynı müziği dinlemekte olduğunu aynı futbol takımlarını tuttuğunu ve hepsinin İngilizce öğrenmek ve interneti nasıl kullanacaklarını bilmek istediklerini fark ettiler. Çok geçmeden gençlik merkezlerinde Arnavut, Sırp, Türk, Roman ve Müslüman Slav çocuklarının değişik faaliyetlerde bir arada bulunmaları olağan hale geldi.

Birçok çatışma sonrası durumda kadınlara karşı yapılan ayrımcılık, genellikle kültürel uygulamalar veya değişmez geleneklerle “gerekçelendirilerek” ya da en azından açıklanarak alıp başını gidecektir. İnsan Hakları Komitesi bu konuda oldukça sert bir genel karar çıkarmış ve bu kararda şöyle vurgulanmıştır;

“Dünya genelinde kadın hakları konusundaki eşitsizlik geleneklere, tarih ve kültüre, dini gerekçelere derin bir şekilde gömülmüştür. Bazı ülkelerde kadının ikinci derece kabul edilmesi, doğum öncesi cinsiyet seçimi ve kız fetüslerinin kürtajla alınmasıyla kendini gösterir. Taraf Devletler geleneksel, tarihi, dini ya da kültürel davranışların kadınların kanun önünde eşit haklara sahip olmalarını ve sözleşmeden kaynaklanan tüm haklara

eşit düzeyde sahip olmalarını ihlal etmenin gerekçeleri olmayacağını garantilemelidirler.”¹⁶

Gerçekte ise, bu o kadar kolay değildir. Yerel STK'lar, özellikle kadın haklarına odaklananlar ve bilhassa yerel toplum tarafından saygı gören diğer kuruluşlar bu ve bununla ilgili alanlarda değişiklik yapmak için önderliği ele almak zorunda kalacaklardır. Bu zaman alabilir. Fakat bu barışı koruma harekâtının, biçimi ya da kaynağı ne olursa olsun ayrımcılık konularından uzak durması gerektiği anlamına gelmez. Daha doğrusu asıl soru, haksız muamelelerden zarar görenler için işe yarayan sonuçlara götürecek ve ilerlemeye yol açacak çeşitli taktiklerin doğrusunu bulma sorusudur.¹⁷Deneyimler kadın örgütlerinin kapasitesini arttırmanın, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün gözetilmesi için büyük bir çarpan etkisine sahip olduğunu göstermiştir.

STK sektörü, bu süreçte stratejilerin oluşturulmasına katılmalıdır; halkın adalet, polis ve hapisane reformlarına katılımının önemini anlatan halkı bilgilendirme kampanyaları yaşamsal önemdedir. Bu, aynı zamanda beklentilerle baş etmeye yardımcı olacaktır çünkü yargı reformu uzun vade isteyen ve genelde yavaş giden bir süreçtir.

Uluslararası yardım sadece sınırlı bir zaman için vardır. Dolayısıyla, arkada güçlü, canlı ve etkili STK'lar ve başka türlerde sivil toplum grupları bırakmak öncelikli olmalıdır. Bir barışı koruma harekâtının insan hakları programının başarılı olup olmadığının tespiti için sorulacak anahtar soru şudur: İnsan haklarını korumakla görevli hem hükümet hem de sivil toplum kuruluşları şu anda, barışı koruma harekâtı işe koyulduğunda, olduğundan daha mı güçlüdür?

¹⁶ İnsan Hakları Komitesi, genel karar No. 28 (CCPR/C/21/Re.1/Add.10, para. 5).

¹⁷ İyi bir örnek Sierra Leone'den verilebilir, Birleşmiş Milletler kadın sünnetinin durdurulması için harcanan onca çabanın ardından yerel bir İslami din adamı ya da mollanın desteğini istemiştir. Din adamı bu uygulamanın Kuran'da onaylanmadığını söylemiş ve aslında İslam dışı olduğunu ve durdurulması gerektiğini belirtmiştir. Onun bu sözleri, uluslararası topluluğun protestolarından daha fazla ağırlık taşımaktaydı. Benzer bir yaklaşım, mollaların Cuma vaazında kadın sünnetini şiddet olarak kabul ettiklerini söyledikleri Afganistan'da da kullanılmıştır.

III. CEZA ADALETİ SEKTÖRÜ VE İLGİLİ KURUMLAR İÇİN

BAZI KİLİT VE ÖNCELİKLİ HUSUSLAR

A. Ana Kurumlar Arasındaki Bağlantılar

Çatışma halindeki birçok ülkede adliye, polis ve hapishane hizmeti gibi ceza adaleti kurumları genelde birbirinden ayrı şekilde hatta birbiriyle çekişen güçler gibi çalışırlar. Bu kurumlar arasında işbirliği çok azdı ve satış işleri, kaçakçılık, kadın ve çocuk ticareti, uyuşturucu, elmas, koltan (Demokratik Kongo Cumhuriyetinde cep telefonlarının önemli bir parçası) işleri gibi işlerle uğraşan dolandırıcı suç şirketlerine “vergi” koymak gibi kar sağlayan girişimleri kimin kontrol edeceğine dair hep savaşırlardı. Bu kurumlar nadiren kanunla belirlenmiş işleri yaparlardı ve bu da çatışmanın en yakın sebeplerinden birisiydi.

Dolayısıyla barış gücünün karşılaştığı asıl zorluk, daha önce sınırlı alışverişin gerçekleştiği böyle bir ortamda bu kurumlar arasında köprü kurmaya çalışırken aynı zamanda da her birini profesyonelleştirmektir. Özellikle yetkinin sınırlı bir unsur olduğunun anlaşıldığı ve bir grubun kazanımının otomatik olarak diğerinin kaybı olarak kabul edildiği durumlarda çete bilincini ve dar görüşlü güdüleri aşmak zordur.

Polis, savcılar ve mahkemeler düzgün bir iletişim kurmak ve iş ilişkileri geliştirmek zorundadırlar. Kim araştırma yapar, kim şüphelileri gözaltına alır, kim bilgi paylaşır ve ne zaman bilgi paylaşılır? Öğreti ve eğitim açık ve net cevaplar sunmalıdır. Özellikle ordu, yürütmede çok daha düşük bir rolü kabullenmeyi öğrenmeli ve ulusal savunma ve acil yardım konularına odaklanmalıdır. Afganistan, El Salvador ve Guatemala gibi bazı ülkelerde ordu sık sık iç meselelere müdahale etmiştir ve genellikle hukuk devleti ve insan hakları açısından yıkıcı sonuçlarla karşılaşmıştır. Barış gücü, polis ve askeri meseleler arasına uygun bir sınır çekme gereğini sürekli vurgulamıştır.

B. Güçlendirme Kuruluşları

Barışı koruma harekâtı, hukuk devleti kurumlarının açık ve tarafsız çalışma kapasitesini güçlendirme konusuna daha fazla önem vermelidir. Bu arada bu kurumların personel alımı, terfiler ve personel çıkarımı, bütçeler, satın alma programlarının ve gözetim mekanizmalarının uygun bir şekilde izlenmesini sağlamalıdır. Adalet sektöründeki iç yönetimin iyi olmasını sağlayan bu hususları güçlendirmek barışı koruma harekâtının özel ilgisini, uzmanlığını ve ilgisinin daimi olmasını gerektirir.

1. Gözetim organları

İç ve/veya dış olmak üzere, hesap verilebilirlik mekanizması bir hukuk devleti tesis etme çabalarında yaşamsal öneme sahiptir. Mahkemelerin, adli teftiş birimlerinin ya da iç disiplin organlarının yeterli kaynaklara sahip olması ve tam anlamıyla bağımsız olması için adli bir kötüye kullanma çabucak ve adilane bir şekilde cezalandırılmalıdır yoksa herkesin kuruma olan inancı sarsılacak, bu da aslında hiçbir şeyin değişmediği gerçeğini mantıklı kılacaktır. Hâkimler, savcılar ve avukatlar genellikle iş etiği ve dürüstlük konularında en yüksek standartlara sahip olmalıdırlar. Afganistan bu konuda olumsuz bir örnek sergilemektedir. Yargıtay iç disiplin mekanizması zayıf ve etkisizdir; yolsuzluk ve kötüye kullanma yaygındır, bu durum insanların durumun iyileşeceğine dair inancını sarsmakta ve hâkimler davranışlarının hesabını vermemeye devam etmektedir.

Bir barışı koruma harekâtında, polis teşkilatının hem içinde hem dışında etkili bir hesap verilebilirlik mekanizması kurmak bir öncelik olmalıdır. Şeffaf ve adil bir hesap verilebilirlik mekanizması, polisin disipline olmasına ve halkın güvenini tesis etmeye yardımcı olacaktır. Bu, insan haklarına polisin saygı duyması konusunda ilerleme kaydetmek için en önemli hususlardan biridir. Birçok ülkede asıl sorunlardan birisi polisin dokunulmazlığı olmuştur. Cinayet, işkence,

tecavüz ve şantaj geçmişte hep polisin yanına kar kalmıştı. Yeni oluşturulan polis teşkilatının herhangi bir keyfi uygulaması, reform üzerinde yıkıcı etkiler bırakacaktır. Halk, yeni polis teşkilatının aynı eskisi gibi olduğunu ve güvenini ya da desteğini hak etmediğini düşünecektir. Bunun sonucunda tehlikeli bir dinamik hızla gelişecektir. El Salvador'daki Birleşmiş Milletler misyonunun ilk zamanlarında da aynen böyle olmuş; Haiti'de ise tam tersi olmuştur. Yeni Haiti Ulusal Polis teşkilatının enerjik Genel Müfettişi 1994 – 95 yıllarında görevi kötüye kullanan tacizci polisleri disipline vermiş, açığa almış, hatta savcılığa vermiştir. Bu Haiti'de devrimci nitelikte bir olaydı. Hem polise hem de halka açık bir sinyal göndermekteydi: Dokunulmazlık artık kalkmıştır; şayet yasaları ihlal eder ya da polis davranış etiklerine uymazsanız işinizden olur ve hatta hapse bile girebilirsiniz.

Hangi kurum olursa olsun – polis, mahkemeler, hapisane hizmeti, ordu, istihbarat teşkilatı, gümrükler, sınır devriyesi, inşaat müfettişleri, vergi memurları ya da sağlık müfettişleri – başarının en önemli ögesi hukuk devleti kurumu ile ilgili gözetim organı arasında dinamik bir ilişki kurmak ve bu ilişkiyi korumaktır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler adalet yönetimi, yürütme ve ilgili hukuk devleti faaliyetlerinde sağlanan gelişmeleri izleyebilmek için Güvenlik Konseyi kararları ya da barışı koruma harekâtının görev talimatında bir izleme mekanizması olmalıdır. Örneğin, yargı sistemi ve polis için bunu gösteren ölçü ya da göstergeler şunlar olmalıdır; kilit elemanların etnik, ırksal ve cinsiyet çeşitliliği, mali kaynaklar (ulusal bütçeden mahkemelere ayrılan pay), tarafsız atama ve terfii kriterleri, karar vermede şeffaflık, hesap verilebilirlik ve iş etiklerinin uygulanabilirliği ve dış müdahaleden korunma.

Halkın, Hükümet görevlilerinin görev ihmallerinin ya da suçlarının açığa çıkarılması için yapılan şikâyetleri bilmeye ve bunların doğru bir şekilde ele alındığından emin olmaya ihtiyacı vardır. Bir polis memuru ya da mahkeme görevlisi yanlış bir şey yaptığında bir vatandaş şikâyette bulunabilir mi ve bu şikâyetin işleme alınacağından ve bir çekmeceye atılarak unutulmayacağından emin olabilir mi? Polis, mahkemeler, hapisane hizmeti ve diğer Hükümet kurumları bir ihmal hakkında yapılan şikâyetin nasıl ele alınacağı hakkında vatandaşları bilgilendirmek için kamu bilgilendirme kampanyaları düzenlemelidir. İlgili genel müfettiş, ombudsman, vatandaş kurulu, iç değerlendirme kurulu ya da ulusal insan hakları komisyonu kamu raporları hazırlamalı, basın toplantısı düzenlemeli ve iddiaları cevaplamak, iddia halindeki ihmali ne olduğunu, buna karışmış kişilerin isimlerini, unvanlarını ya da rütbelerini açıklamak için basın bildirisi hazırlamalıdır. 1990'ların ortalarında yeni Haiti Ulusal Polis Teşkilatı Genel Müfettişliği Bürosu bir süre için haftalık basın konferansı düzenleyerek polis hakkında yapılan şikâyetlerin sayısını, bununla ilgili yapılanları – ceza kovuşturmaları açılan ciddi davalar dâhil – ve daha önceki davaların ne durumda olduklarını açıklamıştır. Polis aynı zamanda suç oranlarını, suç oranı yüksek olan bölgeleri ve işlenen suçların türleri hakkındaki istatistikî bilgileri de vermiştir. Bu şeffaflık ve açıklık halkı polisle işbirliği yapmaya, polise bilgi sağlamaya, ipucu vermeye, şüphelileri teşhis etmeye ve suçu önlemeye teşvik etmiştir.

Gözetim organları davranışları değerlendirme ve ihmali cezalandırmanın yanında önemli başka amaçlara da hizmet etmektedir. İç ilişkiler birimi ya da genel müfettişlik bürosu “becerilerini geliştirmek ve performanslarını arttırmak amacıyla düzenleyici ve idari sistemlerini, polis uygulamalarını (ya da diğer adalet sektörü organlarının uygulamalarını) etkililik ve etikler çerçevesinde analiz etmek ve değiştirmek” konusunda destek sağlamalıdır.¹⁸ İç disiplin mekanizmaları adil ve tarafsız olduğu takdirde iyi davranışlar pekiştirilir çünkü bu, bir memurun

¹⁸ Rachel Neild, *Halk Güvenliği Sektörü Reform Temaları ve Tartışmaları: Sivil Toplum için El Kitabı: İç Kontrol ve Disiplin Birimleri* (Washington, D.C., Washington Bürosu, Latin Amerika, 1998), s. 1–2.

kariyerini doğrudan etkiler. Performans değerlendirmeleri personel dosyalarına alınır ve bu değerlendirmeler daha sonra terfileri, transferleri, maaş artırımlarını, atamaları, ilerdeki eğitim ve beceri geliştirme fırsatlarını etkiler.

Bazı Hükümet görevlileri, suçla etkili bir şekilde savaşmaya ya da adalet yönetimine engel olduğunu düşünerek gözetime, özellikle kurum dışındaki organlar tarafından yapılan gözetime direnirken polis reformu uzmanı David Bayley konunun gözetim ve etkililik arasındaki bir değişim olarak ele alınması yerine hesap verilebilirlik ve insan haklarına saygının, yönetim ve performans konuları olarak görülebileceğini önermiştir.

“Akıllıca bir taktiğin, hesap verilebilirliğin dış yöntemleriyle polislerin başına vurmak değil, bu yöntemlerin çoğunu onaylasam da, yönetim anlayışlarını değiştirmek için onlarla çalışıp yanımıza çekmek olduğuna inanıyorum.”¹⁹

Bu, bütün kurumlar için geçerlidir: Polis, mahkemeler, hapisaneler ya da genelde kamu hizmetleri. Hem iç gözetim organları hem de dış sivil değerlendirme kurulları her kuruma gelen davalar/şikâyetlerden örnekler, eğilimler ve sorunlar çıkartmışlardır. Bu tür bilgiler politika değişiklikleri ve önerilerin yanı sıra eğitimde ve özendirici yapılarda çeşitli uyarlamaları beraberinde getirecektir. Yasa uygulama işinin içinde olan polisler, savcılar, hâkimler ve diğerleri ne tür taktiklerin ve uygulamaların sivil şikâyetlere sebep olduğunu bilmek isterler. İhmallerin aldığı biçimlerin, ihmale yol açan sıcak noktaların ve taktiklerin analiz edilmesi, olumlu eylem ve reform için gereklidir.

2. İnceleme ve performans değerlendirmeleri²⁰

Görevlilerin işte kalabilmeleri için uygun olup olmadıklarını tespit etme imkânı sağlayan inceleme, belki de geçiş dönemi adaletiyle kurumsal reform arasındaki en doğal köprüdür. Geçmişteki davranışlarından dolayı poliste, orduda, hapisane görevinde ya da adliyede olmaması gereken kişilerin işten uzaklaştırılmaları sadece geçmiş davranışları için hesap verecekleri anlamına gelmez aynı zamanda aynı ihmali tekrarlayamayacakları anlamına da gelir. Bu kişilerin uzaklaştırılması hizmette buldukları kuruluşun da reformuyla eşzamanlıdır. Örneğin, Bosna Hersek'te kapsamlı bir şekilde yeni atamalar yapılırken hâkimlerin niteliklerinin değerlendirilmesi süreci ülkenin yargı sistemi reformuna etkili bir biçimde yardımcı olmuştur.

Bu esnada, inceleme başka birçok önemli reform konularını da ortaya çıkarır: İşe alımların daha tarafsız olması, eğitimin geliştirilmesi, olumlu adım ya da “pozitif ayrımcılık” tedbirleri, yolsuzluğu caydırıcı daha gerçekçi mali ayarlamalar, sivil şikâyet prosedürleri, gözetim organları, davranış kuralları, çalışanın kendi birimindeki yolsuzlukları bildirme kuralları, yönetimin iyileştirilmesi, personel politikaları ve yönetim.

Bunun da ötesinde, adli personel atamaları, maaşlar ve memuriyetler bu kişilerin politik etkiden, mali baskıdan ve başka dış müdahalelerden etkilenmeden karar verebilmelerini sağlayacak şekilde ayarlanmalıdır. Bir hâkim, savcı ya da başka bir yargı mensubu hakkında işiyle ilgili bir nedenden dolayı bir şikâyet olması durumunda, bu şikâyetleri kabul edecek bir yüksek yargı konseyi ya da ombudsman gibi mekanizmalar kurulmalıdır. Adli personel, sadece kapasitesizlik ya da ihmal nedeniyle adli davranış standartlarına uygun olarak işini yapamaz hale gelirse ancak o zaman disiplin, geçici olarak işten uzaklaştırılma ve/veya tamamıyla uzaklaştırılmaya tabii olmalıdır. Bazı Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtındaki adli işler görevlileri, *Yargı*

¹⁹ Melissa Ziegler and Rachel Neild, *Barıştan Yönetime: Polis Reformu ve Uluslararası Toplum* (Washington, D.C, Washington Bürosu, Latin Amerika, 2002), s. 10.

²⁰ İnceleme konusuna kapsamlı bir yaklaşım için OHCHR çatışma sonrası Ülkeler için inceleme üzerine hukuk devleti araçları

Sisteminin Bağımsızlığı için Temel İlkeler ve Savcılarının Rolü Üzerine Kılavuzlarda belirtilen standartları kullanarak hâkimler ve savcılar için davranış kurallarının yazılmasına yardım etmişlerdir.

3. Eğitim programları

Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtı hukuk devleti çalışması genellikle eğitime vurgu yapar. Polis, hâkimler, zabıt kâtipleri, savunma avukatları, hapisane görevlileri, yasa koyucular, gazeteciler, mahkeme idarecileri, sınır muhafızları ve gümrük memurlarının eğitimi için büyük miktarda kaynak ve zaman ayırır. Tüm bu tecrübelerden bir eğitimi neyin etkili kılacağıyla ilgili birtakım dersler alınmıştır.

- Adliye, polis, STK'lar, yasa koyucular vs. için verilecek tüm eğitim son derece pratik olmalıdır ve aktif öğrenme, katılım, rol oynama, problem çözme, örnek olay incelemesi, strateji kurma ve küçük gruplar halinde denemeler yapma gibi pedagojik araçlar kullanılmalıdır. Bu alıştırmalar ülkedeki gerçek sorunlara dayalı olmalı ve “herkese uygun” türdeki el kitaplarından düşüncesizce alınmamalıdır. Örneğin, Haiti’deki bir örnek olay incelemesinde, bir alışveriş merkezinin araba parkına biraz uzak bir yerde arabasında soyulan bir kadın olayı kullanılmış; bir diğerinde bir ev telefonunun dinlenilmesi olayı kullanılmıştır. Oysaki alışveriş merkezlerine bağlı büyük araba parkları, özel arabalar ve ev telefonları Haiti’de yaygın değildir ve bu yüzden birkaç utandırıcı dersten sonra eğitim materyalleri yeniden gözen geçirilmiştir.
- Yetişkinler bir konuyu ancak kendileri de içinde aktif olarak yer aldıklarında en iyi şekilde öğrenirler; pasif öğrenme ve uzun dersler, özellikle teorik ya da akademik olanlar, sınırlı olmalıdır.
- Sınıf eğitimi ya da akademik eğitime mümkün olduğunca sahada aktif çalışmayla devam edilmelidir. İşbaşı eğitimi hem öğrenileni güçlendirir hem de sahadan eğitim merkezine neyin güçlendirilmesi gerektiği ya da ne gibi yeniliklerin ortaya çıktığı konusunda geribildirim sağlar. Bu, hukuk devleti yelpazesi boyunca (polis, hapisane hizmeti, yargı sistemi, kamu hizmetlileri) geçerlidir.
- Yargı sistemi, ceza idaresi, polis ve insan hakları uzmanları arasında eğitimin ortaklaşa yapılması teşvik edilmelidir, böylece her biri oynaması gereken rolü açıkça görebilir ve ekip çalışması duygusu gelişebilir. Hukuk devleti tüm bu sektörlere bağlıdır. Bu, yukarıda bahsedilen işbirliği, iletişim ve koordinasyon ihtiyaçlarını güçlendirmenin pratik yoludur.
- Tüm eğitim desteği şu amaca ulaşıp ulaşamadığını sormalıdır: Hukuk devletinden sorumlu yerel kuruluşların öncekinden daha güçlü olması için beceri, bilgi ve araçları elde etmek. Yerel STK'lar, ulusal insan hakları komisyonları, polis sivil değerlendirme kurulları ve ombudsmanlar, uluslararası uzmanların daha fazla yardımı olmaksızın raporlama, izleme yapabilir ve kapasite artırımına devam edebilir mi?

Doğu Timor’daki Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtı, eğitimin başarılı olması için birkaç anahtar öğe daha eklediler:

- Sadece teknik uzmanlığı olan değil aynı zamanda pratik tecrübesi olan ve katılımcıları aktif olmaya iten, salt ezberlemek yerine analiz edebilme ve problem çözebilmeye yeteneği kazandıran doğru eğitimcileri getirin.

- İster insan haklarında, adli teşkilatta, poliste, hapishane hizmetinde olsun ister bu sektörlerle ilgili alanlarda olsun hukuk devleti uzmanları ortaklaşa çalışmalı ve akademik, teorik ya da soyut olana değil gerçek dünyaya odaklanmalıdır; yani eylemsel ve konuyla alakalı olmalıdır. Aynı zamanda, eğitimciler sadece hikâyeler anlatıp anekdotlar söylememeli, önemli bir dersi ya da beceriyi gösteren gerçek örnekler vermelidir. Örnekler titizlikle seçilmeli ve konuyla alakalı olmalıdır.
- Hangi hukuk devleti alanında olursa olsun insan hakları öylesine bir konu olmamalı ve sadece belli azınlıkları ilgilendirdiği düşünülmemelidir. Daha ziyade, bir eğitim veya danışmanlık kapsamında ele alınan her konuya dâhil edilmesi, atıfta bulunulması ve her konunun bir parçası olması gereken bir konu olarak ele alınmalıdır.
- Farklı hukuk devleti disiplinlerindeki insanların çoğu ezberin ödüllendirildiği, analiz yapma, eleştirel düşünme ve bağımsız yargılar verebilme kabiliyetlerinin tasvip edilmediği bir eğitim sistemine alışkındır. Dolayısıyla eğitimciler aktif öğrenme, araştırma, vaka analizleri içeren katılımcı bir yaklaşımın en azından başlarda ne kadar rahatsızlık vereceğinin farkında olmalıdırlar. Katılımcılar, eğitimin başarılı olması için konulara aktif olarak katılmalarının önemini anlamalıdırlar.
- Demokratik, insan haklarına saygılı polisliğin ya da bağımsız, özgür ve adil bir yargı sisteminin olmadığı Doğu Timor gibi yerlerde temel Hükümet yapılanmaları, polisin rolü, mahkemeler, parlamento vs. gibi konulara biraz zaman ayırmak gerekir ve demokratik bir ülkede insanların bu “yapıyı” – yani anayasayı – inşa ettiklerini ve insan hakları ve hukukun üstünlüğünün bu yapının temeli olduğunu vurgulamak gerekir. Bu yaklaşım Timor polisinin eğitiminde çok işe yaramıştır.
- STK'larla ve sivil toplumla düzenlenen eğitim programlarında polisi, hâkimleri, savcılarını ve diğer Hükümet görevlilerini kullanmak bu kişilerin düzeyini yükseltir; insan hakları, hukuk devleti ve iyi yönetim konularındaki bilgilerini derinleştirir ve aynı zamanda halkla kurulan bağları güçlendirir ve güveni artırır. Örneğin Birleşmiş Milletler, Doğu Timor Polis Hizmetinin okullara ve kadın örgütlerine giderek insan haklarından bahsettiği eğitim toplantılarına sponsor olmuştur. Hem polis hem de katılımcılar bu eğitimden insan hakları konusunda daha bilgilenererek çıkmışlar ve toplumun polisle ilgili algısı iyiye doğru değişmiştir. Birleşmiş Milletler, resmi eğitimin yanı sıra topluluk liderlerinin endişelerinden söz ettikleri ve sorunları tartıştıkları, Doğu Timor Polis Hizmetinin ev sahipliğinde öğle yemeklerine de sponsor olmuştur. Bu tür toplantılar polise, hizmet etmeleri ve korumaları gereken halkı neyin endişelendirdiğini öğrenme imkânı tanır; halkın polisin rolü hakkındaki kafa karışıklığını giderir ve her iki tarafa da gelecek hakkında strateji oluşturma imkânı sağlar: Öncelikleri belirlemek, faaliyetleri takip etmek ve polis-halk projelerine katılmak gibi.
- Yerel görevliler projeleri mümkün olduğunca kendileri uygulamalıdır ve yerel kuruluşları ya da becerileri daima “güçlendiren eğitimci eğitimleri asıl amaç olmalıdır.

4. Adalet sektörüne sürekli destek

Birleşmiş Milletlerin Kamboçya ve Guatemala'daki insan hakları misyonları, özellikle yerel adliyeyle çalışması amacıyla birimler kurmuşlardır. Birleşmiş Milletler Kamboçya Geçici Yönetimi (UNTAC) mahkemenin atadığı avukatlar, savcılar ve hâkimler için eğitim programları hazırladılar.

Bu program, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosu'nun yardımıyla bir uluslararası STK'nın yönetimi altında UNTAC'ın görevinin bitiminden birkaç yıl sonra bile bugün de devam etmektedir. Buna rağmen, uluslararası topluluk Kamboçya yargı sisteminin yeniden inşasına yardım etmek amacıyla daha kapsamlı çalışmaların yapılması için yeterli fon sağlamakta başarısız olmuştur.

İnsan hakları gözlemcilerinin yargı sistemi hakkında eleştiri yapmalarının ardından Guatemala'ya yeterli fon sağlamak mümkün olabilmiştir. İnsan hakları görevlisi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programından (UNDP) sağlanan fonla Guatemala hukukçuları için kurslar düzenlemiş ve eğitim sağlamıştır ve adli konuların takip edilmesi amacıyla insan hakları gözlemcilerini görevlendirmiştir. Başlarda Guatemala'daki Birleşmiş Milletler Onay Misyonu, Başsavcının Bürosunda çalışması ve araştırma ve kovuşturmalara yardım etmesi amacıyla bir eleman görevlendirmiştir. UNDP ve ikili donörlerle zaman kaybından kaçınmak ve mükerrer iş yapılmasını engellemek amacıyla düzenli toplantılar yapılmıştır.

5. Kurumsal kapasitenin büyük çapta ve kapsamlı bir şekilde inşa edilmesi ihtiyacı

Her ne kadar etkili bir gözetim, dikkatle yapılan eleman alımları, elemanların incelenmesi ve eğitimler, hukuk devleti ve geçiş dönemi adalet sektörü için gerekliyse de tüm bunlar yine de değişiklikleri kalıcı kılmak ve güçlü, kendi kendini idare eden ve güvenilir kurumlar inşa etmek için yeterli değildir. Sadece Birleşmiş Milletlerin eğitim üzerine gereğinden fazla eğilmesi bile etkileyici olsa da sıklıkla yanlış yönlendiren tedbirlerin alınmasına yol açmıştır. "Yedi ayda 3,000 polisi eğittik" demek kulağa hoş gelebilir fakat eğer bu polisler iyi idare edilemezse, kariyerleri sahip oldukları meziyetlere göre değil de akraba kayırmasına dayanıyorsa ya da maaşları düşükse ve bir de geç ödeniyorsa ve araçları ve telsizleri yoksa ve hatta değiştirecek yedek üniformaları bile yoksa bu, eğitim, inceleme ve gözetim organlarının hukuk devleti ve insan haklarında çok az ilerleme kaydettiği anlamına gelir.

Hukuk devleti reformunun başarısı, önceleri işlevsiz, yozlaşmış, gereğinden fazla eleman alımıyla şişmiş ve belirgin bir şekilde hizmet vermeye yanaşmayan yerler haline gelmiş olan ve dışarıdan müdahalenin, adam kayırmanın olduğu, hesap verilebilirlik ve şeffaflığın olmadığı kurumların geliştirilmesine dayanır. Birleşmiş Milletler barış gücü kariyer geliştirme, yönetimde şeffaflık, bütçe yapma, mali gözetim, planlama, lojistik ve satın alım – yani genelde kurum kapasitesinin inşa edilmesi – konularına çok daha fazla dikkat sarf etmeli ve kaynak ayırmalıdır.

Polis ya da yargı reformunun başarısı insan hakları eğitimi ve bilinçlendirme kampanyaları ya da suçla savaşmada kullanılacak ekipmanın iyileştirilmesi veya bilgisayar tabanlı idari sistemlerin kullanılmasına bağlı olduğu kadar personel yönetimi, belirlenmiş kariyer yolları ve şeffaf disiplin işlemlerinin her birinin tamamıyla gerçekleştirilmesiyle mümkündür. Örneğin, eski Yugoslav Cumhuriyeti Makedonya'daki polis teşkilatının reformu için harcanan onca çabaya ve insan hakları eğitimine rağmen polis gücünün her noktasına etnik ağırlık işlemiştir ve tüm kararlar parti yandaşlarının menfaatine göre alınmaktadır. Birleşmiş Milletler, özelde polis reformu ve genelde hukuk devleti reformu denince daha büyük yönetim zorluklarının olacağını anlamalıdır. Bu kurumlar bir başlarına çalışmazlar ve genellikle ulusal politik ortam ve cezalandırma sistemlerinin reforma ihtiyacı vardır.

Diğer yönetim alanları için geliştirilen araçlar – kurumsal güçlerin tanılayıcı değerlendirmesi, sağlam veri toplama ve analiz etme, liyakate dayalı performans değerlendirmeleri, programların etkilerini ölçen göstergeler, liderliğin geliştirilmesi, modern yönetim uygulamaları ve bütçe gözetimi – yargı reformu için, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu veya Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Kuruluşu, Birleşik Krallık Uluslararası Kalkınma

Dairesi, Kanada Uluslararası Kalkınma Kuruluşu veya İsviçre Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Dairesi gibi ikili donörlerin kendi yönetim projeleri kapsamında gümrük mevzuatlarını, vergi tahsilâtını ya da diğer kamu hizmetlerini iyileştirme girişimleri kadar önemlidir. Yargı reformu girişimlerinde kayda değer bir ilerleme sağlamak için katı hesap verilebilirlik gerekir.

Reformize edilmiş adli teşkilat ve kolluk kuvvetleri stratejik planlama konusunda yardıma ihtiyaç duyacaktır – bütçe nasıl yapılır, kaynaklar nasıl dağıtılır, eğitim ve konuşlanma ihtiyaçları nasıl öngörülür, özel ihtiyaçlar nasıl tanımlanır (adli tıp, kriminal laboratuvar, aile içi şiddete müdahale edilmesi ve danışmanlık verilmesi, organize suçların, insan ve uyuşturucu ticaretinin önüne geçilmesi, vs.). Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtının hukuk devleti ekiplerinde planlama uzmanları, idare ve personel ve finans uzmanları dâhil yönetim uzmanları olmalıdır. Bu alanlar lojistik ve altyapıyla beraber başarının anahtarı olmalarına rağmen genelde hep gözden kaçarlar.

Adaletin bağımsızlığı, yargı sisteminin etkin bir şekilde işlemlerini ve bunu yapabilmek için de yeterli kaynak ve araçlara sahip olmasını gerektirir. Barış gücü, kendisinden adli kuruluşların reform süreçlerine yardım etmesi istendiğinde, ilk önce yerel meslektaşlarına, mevcut kaynakların ne olduğunu değerlendirmede ve yargı sisteminin işlemlerini sağlamak için gerekli olanları tespit etmede yardım etmelidir. Çünkü kapasite konusu, bir yasal sistemi dönüştürme çabalarında başat bir konudur; barışı koruma harekâtının ilk safhalarında geniş bir değerlendirme yapmak ve devletle beraber reform için stratejik bir plan geliştirmek en iyisidir. Birleşmiş Milletler yerel görevlilerle çalışmalıdır, böylece stratejik planlar Hükümetin yargı sistemini orta ve uzun vadede finanse etme kapasitesini hesaba katabilir. Ev sahibi ülkenin daha geniş çapta politik, kültürel, dini ve diğer önceliklerinin planda yansıtılabilmesi için hukuki yaptırım, hapisane hizmeti ve kamu idaresi arasında benzer çabalarla azami düzeyde uyumu sağlamada yeniden yapılanma ve reform önceliklerinden de söz edilmelidir.

Reform projeleri başladığında, barış gücü görevlileri tarafından yapılan yardımın etkilerini değerlendirmenin, yetkililere bulgulardan bahsetmenin ve program değişiklikleri önermek gereklidir. Örneğin, Ruanda'da adli çalışma görevlileri, 1996 yılının Haziran ayında Cenevre'deki donörler için yapılan bir yuvarlak masa toplantısı için Ruanda adalet sistemi hakkında kapsamlı bir çalışma hazırladılar ve yardım projelerinin etkilerini değerlendirdiler. Donörler ve Hükümet gelecekteki projeleri planlamak için bu çalışmayı kullandılar. Haiti'deki MICIVIH gözlemcileri, birçok hâkimin Ulusal Hâkim Okulundaki eğitimden sonra bile tutuklama kararı verme ya da yargılama için halktan masrafların karşılanması amacıyla ücret talep ettiklerini bildirmişlerdir. MICIVIH'in bu olayları belgelemesi bu alandaki eğitimin daha da güçlendirilmesini sağlamış ve Hükümet, mahkemelere temel ihtiyaçların düzenli olarak gönderilmesinin gerektiğini fark etmiştir – çünkü bu gerçekte bir lojistik ve idari sorundu, yolsuzlukla bir alakası yoktu.

6. Sağlam ve güvenilir verilere duyulan ihtiyaç

Kayıtlar, polisin yaptığı herhangi bir tacizi, adli suistimali veya verimsizliği hasıraltı etme çabalarına engel olacak şekilde titizlikle tutulmalıdır. Suç analizinin istatistiksel biçimde yapılabilmesi için temel alınan bilgilerin, duruşma kayıtlarının ve hapisanelerdeki insan sayısının (duruşma bekleyen ya da hüküm giymiş kişiler) sağlanması reform çabalarının etkisini değerlendirme imkânı verir. Birleşmiş Milletler hukuk devleti girişimleri, veri yönetimi ve istatistik konularında uzmanlara yer vermelidir. Bunlar sürdürülebilir kurumsal reformun mihenk taşlarıdır. Sağlam ve güvenilir verilerin eksikliği gelişmiş ülkelerde bile kolluk kuvvetlerinin ya da mahkeme idarecilerinin polis tacizinin biçimini ve ulaştığı noktayı, davaların geç bitmesini ve hapisanelerin kalabalıklığını tam anlamıyla anlamalarına engel olur. Benzer biçimde çözümler üretmeye ve reformların etkisini değerlendirmeye de engel olur. Bilgi daha iyi ve daha kapsamlı oldukça Birleşmiş Milletlerin hukuk devleti performans analizinin daha detaylı, daha gelişmiş ve

daha etkili olması mümkün olur. Sağlam veri sağlam politika ve uygulama demektir; bu da hukuk devleti açısından daha iyi sonuçlar sağlar.

7. Donör koordinasyonu

Bazen uzmanlar adalet bakanlığında, poliste, hapisane hizmetinde ve savcının bürosunda geçici olarak görevlendirilirler ve bir çeşit işbaşı eğitimi yapar gibi uzmanlıklarının kullanılmasını teklif ederler. Fransa bakanlığından iki uzmanı, davaların idare edilmesinde, yönetimde ve personel idaresinde uzmanlıklarından faydalanılması için Haiti Bakanlığında çalışmak üzere gönderdi. Belçika, Kanada, Almanya ve Hollanda Hükümetleri bazı uzmanları genel yönetim, idare, yasa tasarlama ve yeni iletişim sistemleri gibi konularda çalışmalarını amacıyla Ruanda Adalet Bakanlığı'nda göreve gönderdiler.

Donörler tutarlı bir mesaj göndermeli ve uygun yardım programları hazırlamalıdır. Genelde donörler kendi sistemlerini ihraç etmek isterler ve bazen de uygunsuz ve sonuç getirmeyen tartışmalara girerler. Bazı durumlarda ise donörler birbirlerine yeterince danışmazlar ve bunun sonucunda zaman kaybı, yapılanların boş yere tekrarlanması ya da hiç yapılamaması nedeniyle boşluklar oluşması kaçınılmazdır. Birleşmiş Milletler donörlerin birbirleriyle ve yetkili otoritelerle iletişiminin hızlanmasında önemli bir rol oynayabilir.

Birleşmiş Milletler kuruluşları, adalet sektöründe hem hükümet kurumları hem de sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesindeki katkılarını arttırmak zorundadır. Bu niteliği gereği bir kalkınma çalışmasıdır; barışı koruma harekâtı genelde belirli bir süre için vardır. Örneğin, UNDP ve UNICEF birçok ülkede yıllarca çatışma öncesi ve çatışma sonrası çalışmıştır. Büyük ofisleri vardır, personel çoğunlukla yerel halktan oluşmaktadır ve dolayısıyla ana adalet sektörü kurumlarının uzun vade gelişimine yardım etmek için benzersiz bir kapasiteleri vardır. Aynı zamanda proje geliştirme, değerlendirme ve veri yönetimi gibi alanlarda uzmanları vardır. Birleşmiş Milletlerin uzmanlaşmış kuruluşları adalet sektöründe erkenden ve daha sağlam bir şekilde yer almalı ve uzmanlıklarını ve kaynaklarını sektörün iyileştirilmesi için harcanan çabalara adanmalıdır. Barış gücü de, en son barış gücü görevlisinin çatışmadan yeni çıkmış ülkeyi terk etmesinden çok sonra bile hala orada olacak olan bu kuruluşlarla ve bölgesel organlarla (OAS, Avrupa Birliği, OSCE, Avrupa Konseyi, Afrika Birliği) daha iyi iş ilişkileri kurmalıdır.

IV. BARIŞ GÜCÜ GÖREVLİLERİNİN DAVRANIŞLARI

Birleşmiş Milletler barış gücü görevlilerinden bazılarının – ordu, polis ve siviller – görevi kötüye kullandıklarına dair gelen raporlar hukuk devleti inşa etme çabalarının değerini azaltmaktadır. Birleşmiş Milletler, kendi barış gücü görevlilerinden bazıları ilkeleri çiğnerken nasıl olur da başkalarına kuralları takip etmenin gerekliliği, dokunulmazlıkların gündeme getirilmesi, tüm kuralların ayrımcılık yapmaksızın herkes için geçerli olduğu ve kimsenin yasaların üzerinde olmadığı konularında vaaz verebilir. Bosna Hersek, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Batı Afrika ve Kosova'dan son zamanlarda belgelere dayalı gelen raporlar sorunun ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerdeki bazı barış gücü görevlileri kadın ve çocuk ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı ve başka türlü suç içerikli faaliyetlere bulaşmışlardır. Birçok olayda fail olduğu iddia edilen görevli, hiçbir cezanın verilmediği ya da ne tür bir cezanın verileceğinin belli olmadığı ülkesine gönderilir.

Bu, ev sahibi ülkeye korkunç bir mesaj verir ve zaten zor olan durumu ölçülemez bir biçimde daha da zorlaştırır. Birleşmiş Milletler barışı koruma harekâtı, kendi personeli için yoğun şekilde bilgilendirmeler, eğitimler hazırlamalı, gözetim mekanizmaları oluşturmalı ve görevi kötüye kullanan kişileri cezalandırmada tereddüt etmemelidir. Ayrıca gönderildikleri ülkede bu ihmallerin suç olarak kabul edilmemesi durumunda bu kişileri cezalandırmaktan çekinmemelidir. Barış harekâtlarının uluslararası çalışanları, gerek asker gerek sivil olsun, en yüksek standartlarda hesap verilebilirlik ve şeffaflık kriterlerine tabii olmalıdır.

Sonuç

Yargı reformu, uluslararası barış, güvenlik ve kalkınma için çok önemlidir. Bu alandaki bir başarısızlık savaşların yeniden başlamasına sebebiyet verebilir. Aşağıda açıklandığı üzere, daha önceki yargı reformlarının analiz edilmesiyle öğrenilen değerli uygulamalar yerel özelliklere göre değiştirilerek barışı korumada uygulanmalıdır.

- Hukukun üstünlüğü esnek bir kavram olarak görülmelidir. Sadece mahkemelerin, ceza adaleti sistemlerinin ya da ceza hukukunun reformundan daha fazla bir anlamı vardır. Birçok ülkede mülkiyet anlaşmazlıkları, doğum kayıtları, çocuk adaleti, vatandaşlık/uyruksuz olma, yolsuzluk, kamu yönetimi/sivil hizmetler reformu ve seferberliğin sona ermesi ve savaşın silahsızlandırılması öncelikli konular olacaktır.
- Barışı koruma harekâtında başından itibaren yargı reformuna önem verilmeli ve geniş kaynaklar ayrılmalıdır. Uzun süre beklemek ya da “yağmacıların” ortalığı ele geçirmesine izin vermek işi daha da zorlaştırır ve kaybedilen zamanı ve hızı telafi etmek neredeyse imkânsız olur. Saddam Hüseyin rejiminin sona ermesinden sonra Irak’taki yağma ve kanunsuzluk, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütünün (North Atlantic Treaty Organization) bombalama kampanyasının bitmesinin hemen ardından Kosova’da ortaya çıkan yoğun şiddet bu dersin en zor yoldan öğrenilmesini sağlamıştır.
- Birleşmiş Milletler, donörler ve ev sahibi Hükümet genel bir hukuk devleti stratejisi üzerinde anlaşmalı, öncelikleri belirlemeli, bunları sıraya koymalı, ölçüler, göstergeler, değerlendirme mekanizmaları, sorumluluklar ve zaman sınırı üzerinde de fikir birliğine varmalıdırlar. İşlerin izlenmesi planlama ve koordinasyon kadar önemlidir. Ana donörler işleyen bir adli teşkilat, polis ve hapishane hizmeti için temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla bütçe yapmalıdır ve ülkenin bu ihtiyaçları uzun vadede vergi ve diğer gelirlerden karşılama kabiliyetini takdir etmelidirler. Etkili ve dürüst bir adli teşkilat yönetmek, ehil ve dürüst polis ve hapishane çalışanlarına ekipman sağlamak, onları eğitmek ve ödemelerini yapmak pahalıdır.
- Çoğu zaman Birleşmiş Milletlerin kendi bünyesinde ve Birleşmiş Milletlerle diğer ikili aktörler arasında koordinasyon eksikliği vardır.
- Hem Hükümetin içinden hem de dışından yerel uzmanların işlere yoğun bir şekilde, başından itibaren ve anlamlı katılımı başarıya ulaşmak için gereklidir.
- Birleşmiş Milletler hiçbir zaman herkes için aynı şekilde uygulanabilir yaklaşımını hukuk devleti konularında kullanmamalıdır. Bazı ilkeler evrensel olsa da ve birçok yaklaşımın değişik durumlarda etkili olduğu ispatlanmış olsa da hukuk devletini güçlendirme ya da reformize etmenin kesin reçetesi yerel koşulların analizlerinden ortaya çıkacaktır.
- Sivil toplum kuruluşları ve genel olarak sivil toplum, strateji oluşturma aşamasına katılmalıdır. Uluslararası yardım başından beri yerel STK’larla güçlü çalışma ilişkileri geliştirmelidir. Güvenliğin izin verdiği ölçüde bilgi paylaşılmalıdır; planlama ve uygulama safhasına baştan itibaren yerel STK’lar sadece vitrin olsun diye değil fakat anlamlı bir şekilde katılmalıdır.
- Halkın yargı reformuna katılımının önemini anlatan kamu bilgilendirme kampanyaları yaşamsal önem taşır. Bu, aynı zamanda beklentileri karşılamak

açısından destekleyici olur çünkü bu reform uzun vadede gerçekleşecek yavaş bir süreçtir.

- Adalete erişim projeleri önemlidir; alt mahkemeler üst mahkemelerden ötürü göz ardı edilmemelidir. Halkın çoğunun genelde alt mahkemelerle işi vardır. Hızla olması gereken değişiklikler buralarda görülür.
- Dürüst ve şeffaf kamu yönetimi (araçların kaydedilmesi, ruhsatların verilmesi, çöpün toplanması, halk sağlığı müfettişleri) hukuk devleti için çok önemlidir fakat genelde göz ardı edilir. Halkın bu kuruluşlarla mahkemelerle olduğundan daha fazla işi vardır ve bu kuruluşların işlerini yanlış yapıyor olmaları, rüşvet ve yolsuzlukla da birleşince kanunsuzluğun artmasına ve hiçbir şeyin değişmediği gerçekliğinin/algısının yerleşmesine neden olur. Birleşmiş Milletler, hukuk devleti çabalarıyla doğrudan ilişkili olduğu için yolsuzluğu ve iyi yönetimi ele alan programlar yapmalıdır.
- Adli teftiş birimleri ya da iç disiplin organları yeterli kaynağa sahip olmalı ve tam anlamıyla bağımsız olmalıdır. Adli ihmal çabucak ve adilane cezalandırılmalıdır, yoksa herkesin kuruma olan inancı sarsılır.
- Hiçbir Ülke ya da Hükümet tek parçadan oluşmamıştır; insan hakları ve hukukun üstünlüğünü resmi yapılar bünyesinde destekleyecek ve aynı zamanda kendilerine destek olacak müttefikleri belirlemek denemeye değer.
- Yargı reformu, polis ve hapisane reformları eşzamanlı olarak yapılmalıdır; bunların hepsi kesintisiz bir bütünün parçalarıdır ve karşılıklı birbirlerini güçlendirirler.
- Polis reformu projeleri polis–halk ilişkilerini, toplum polisliğini, insan haklarını, arabuluculuk mekanizmasını, problem çözme becerilerini ve insan haklarına saygı gösteren fakat aynı zamanda suç çözmede etkili olan kriminal araştırma tekniklerini vurgulamalıdır. Çatışma sonrası ortamlarda suç oranının artması normaldir. Bu durum sadece güvenliği tehdit etmekle kalmaz aynı zamanda hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi olasılığını azaltır. Etkili, insan haklarına saygılı yöntemleri kullanarak suçla savaşmak yüksek öncelik taşır.
- Geniş kitlelere ulaşan ulusal kamu bilgilendirme kampanyaları yeni ya da reformize edilmiş polisin ve mahkemelerin demokrasideki rolünü açıklamalıdır. Polisle toplum örgütleri arasında, hâkimler, savcılar ve mahkeme personeliyle halk arasında düzenli toplantılar yapılmalıdır.
- Uluslararası yardım, davranış kurallarını ve disiplin işlemlerini geliştirip uygulaması için polise yardım etme konusuna özel önem vermeli ve polis ihmalini ya da yolsuzluk veya suç faaliyetlerinde bulunanları araştırma ve cezalandırmada genel müfettişe yardımcı olmalıdır. Polis ihmalî, adilane ve hızlı bir şekilde cezalandırılmalıdır yoksa yeni polis de eskisi gibi görünecek, bu durum reform şansını azaltacaktır.
- Adliye, polis, STK'lar, yasa koyucular, vs. için hazırlanan eğitim programları pratiğe dönük olmalıdır ve aktif öğrenme, katılım, rol oynama, problem çözme ve küçük grup çalışmaları gibi pedagojik araçları kullanılmalıdır.
- Sınıf derslerine ya da akademik eğitime mümkün olduğunca sahada aktif çalışmayla devam edilmelidir. İşbaşı eğitimi hem öğrenileni güçlendirir hem de sahadan eğitim merkezine neyin güçlendirilmesi gerektiği ya da ne gibi yeniliklerin

ortaya çıktığı konusunda geribildirim sağlar. Bu, hukuk devleti yelpazesini boyunca (polis, hapishane hizmeti, yargı sistemi, kamu hizmetlileri) geçerlidir.

- Yargı sistemi, ceza idaresi, polis ve insan hakları uzmanları arasında eğitimin ortaklaşa yapılması teşvik edilmelidir, böylece her biri oynaması gereken rolü açıkça görebilir ve ekip çalışması duygusu gelişebilir. Hukuk devleti tüm bu sektörlerle bağlıdır.
- Tüm yardımlar şu amaca ulaşıp ulaşılamadığını sormalıdır: Sorumlu yerel kurumların öncekinden daha güçlü olması için beceri, bilgi ve araçları elde etmek. Yerel STK'lar, ulusal insan hakları komisyonları ve ombudsmanlar uluslararası uzmanların daha fazla yardımı olmaksızın raporlama, izleme yapabilir ve kapasite artırımına devam edebilir mi?
- Tüm yargı reformunun çalışma ilkesi, yerel kurumları ve yerel aktörleri mümkün olduğunca güçlendirmek olmalıdır, ikame etmek değil.
- Barışı koruma hareketi yerel halka ulaşmak için yaratıcı yöntemler bulmalıdır; yerel kültürel uygulamalardan ve yerel tiyatro kampanyaları ve radyo gibi mesaj iletecek ve hukukun üstünlüğünün önemi hakkındaki tartışmaları teşvik edecek popüler eğlence araçlarından faydalanmalıdır.
- Ev sahibi toplum geçmişte işlenen suçları ve iç hukuk veya uluslararası hukuk ihlallerini en iyi şekilde tanımlamanın yollarını bulmalıdır. Uluslararası uzmanlar benzer durumlardaki ülkelerin kovuşturmaları, gerçeği bulma çabaları, tazmin ve özür dileme konularında neler yaptıklarıyla ilgili bilgi sağlamada yardım edebilir. Yine de anlamlı bir uzlaşmanın önkoşulu bir çeşit adaletin olmasıdır. Bu asla “ya o, ya bu” önerisi değildir.

EKLER

EK I

POLİS MEMURLARI / YASA UYGULAYICILARI İLE ÇALIŞMAK İÇİN ÖNERİLEN KILAVUZ İLKELER

Polis memurları veya tutuklama, gözaltına alma gücü ve yetkisi olan herhangi bir yasa uygulayıcı, adalet yönetiminde merkezi bir role sahiptir. Barış gücü yasa uygulayıcılarla, performanslarını izleme imkânı tanıyacak şekilde profesyonel çalışma ilişkileri kurmalı, Hükümet yetkilileriyle endişe verici konuları gündeme getirmeli ve misyon merkezine sorunları anlatan raporlar göndermelidir.

İnsan hakları görevlilerinin ve barış gücü çalışanlarının görev ve yetkilerinin büyük bir kısmını, fiziksel bütünlük hakkı ve özgürlük haklarını (işkenceye ya da zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele veya cezalandırmaya karşı korunma hakkı, keyfi tutuklama ve gözaltına karşı korunma hakkı ve en önemlisi de yaşama hakkı) gözetme yükümlülüğü oluşturur. Bu haklar, başlıca uluslararası insan hakları antlaşmalarında (*Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, İşkenceye Karşı Sözleşme*) ve iç hukukta bulunabilir.

Barış gücü görevlilerinin, polisin tutuklama ve gözaltı uygulamalarını düzenleyen uluslararası standartlar hakkında bilgileri olmalıdır. Bu konular, konuşlanma öncesi verilen eğitimde ele alınmalıdır ve her barışı koruma harekâtında başlıca insan hakları antlaşmaları ve araçlarının tam seti bulunmalıdır. *Yasa Uygulayıcılarının Davranış Kuralları, Güç ve Ateşli Silahlar Kullanımı Temel İlkeleri* ve *Mahkûmlara Yapılan Muamele için Asgari Standart Kurallar* konuşlanma öncesi eğitimde ve işe başlama eğitiminde ele alınmalıdır.

Gözlemciler polis uygulamalarını düzenleyen iç hukuk hükümlerine de aşina olmalıdır. Örneğin, kimin tutuklama gücü vardır? Tüm tutuklamalarda yazılı tutuklama emri gerekli midir yoksa istisnalar var mıdır? Araştırmalar ne zaman yasal olur? Haiti’de tutuklama ve araştırmalar, bir polis, suçun işlendiğine tanık olmadıkça saat 18.00 ve 06.00 saatleri arasında yapılamaz. MICIVIH bu hükmü bildiği için polise, bazı tutuklamaların yasal olmadığını bildirmiş ve bu kişilerin serbest bırakılmasını sağlamıştır.

Gözlemciler duruşma öncesi gözaltılar hakkındaki yasaya da aşina olmalıdır. Ulusal yasaların çoğu bir kişinin duruşma öncesi gözaltı süresiyle ilgili kesin sınırlar koyar. Tutuklanan kişi belirtilen süre içerisinde mahkeme için hâkim karşısına getirilmezse genelde serbest bırakılmalı ya da hâkim gözaltı süresinin uzatılmasının yasal olduğuna karar vermelidir. Haiti’de, gözaltındaki kişi, tutuklanma ve gözaltının yasal olması açısından gözaltına alınmasının ardından 48 saat içerisinde hâkim karşısına getirilmelidir. Ruanda yasalarında da polislerin bir rapor sunmaları konusunda kesin sınırlar konmuştur ve bu rapor üzerine hâkim, kişinin tutukluluğunun devam edip etmeyeceğine karar verir. Gözaltındaki kişinin avukatının ve ailesinin düzenli olarak kişiye erişme hakkı olmalıdır ve gözaltındaki kişinin tıbbi bakıma ihtiyacı olduğu takdirde bu bakımın sağlanması için uygun hükümler olmalıdır.

Polisin ya da yasa uygulayıcıların çalışmalarının yakından takip edilmesi yaklaşımı polisin bir kurum olarak sistematik bir şekilde değerlendirilmesinin gereğini vurgulamalıdır: Emir komuta yapısının etkinliği, kurum içi araştırmaları yapma kapasitesi, adli yetkililerle ilişkiler ve koruduğu varsayılan halkla ilişkileri. Bu tür bir yaklaşım misyonun polisin nasıl çalıştığını anlamasına yarar ve problemleri tanımlama kapasitesini artırır. Bu sayede çözümler önererek polisin insan haklarına saygı duymasını sağlayabilir. Bosna Hersek, Kamboçya, Haiti, Liberya, Sierra Leone, Doğu Timor ve Kosova’da olduğu gibi bir misyonun CIVPOL birimi varsa o zaman adli çalışma

görevlileri ve CIVPOL yakın bir şekilde çalışmalı ve her bir tarafın sunduğu bilgileri ve uzmanlığı kullanmalıdır.

Yerel ya da ulusal polis çalışmasının değerlendirilmesi için hazırlanan bir kontrol listesi ya da bir kılavuz setinin aşağıdakileri içermesi gerekir:

1. Bölgenizdeki tüm polis komiserlerinin adını bilin. Tüm polis memurlarının ve yasa uygulayıcılarının doğru ve güncellenmiş listesini tutun; bölgedeki tüm karakolların adres ve telefon numaralarını içeren bir listeyi hazır bulundurun.
2. Mümkün olan en kısa zamanda yerel polis komiseriyle bir toplantı yapma isteğinde bulunun. Barış gücünün görevinin ne olduğunu açıkça belirtin ve komisere bunu anlatan bir yazının kopyasını verin. Ofisinizin ilerde neler yapacağını açıklayın ve komiserle veya yardımcısıyla düzenli toplantılar yapmak için zaman ve yer ayarlayın.
3. Karakolları düzenli olarak ziyaret edin. Bölgenizdeki polis memurlarını tanımaya çalışın. Fakat asla çok yakın arkadaş olmayın; daha ziyade içten fakat yine de profesyonel temelde diyaloglar kurun. Polise çok yakın görünmeniz durumunda misyonun yerel halk gözünde güvenilirliğini azaltacağını hatırlayın.
4. Mümkünse tutuklama, gözaltı, güç ve ateşli silahlar kullanımı ve gözaltındakilere nasıl muamele edileceğini düzenleyen uluslararası standartlar üzerine polise eğitim vermek için teklifte bulunun. Guatemala, Haiti ve Ruanda'daki insan hakları misyonları uluslararası araçları ve gerçek olaylara dayanan vaka incelemelerini kullanarak polise eğitim vermişleridir. UNMIK' teki insan hakları üst düzey danışmanı, Kosova Polis Okulunda benzer dersler vermiştir.
5. Polise verilen eğitimin etkisini değerlendirin: Polisin performansı arttı mı? Daha fazla eğitime ihtiyaç duyulduğuna işaret eden hala süregelen bir problem var mı? Haiti'de yeni Haiti Ulusal Polisi ateşli silahları kullanmada aceleci davrandı; kalabalığı kontrol etmede büyük zorluklarla karşılaştı ve uluslararası donörlerden sağlanan yepyeni araçları işlevsiz hale getirdi. MICIVIH gözlemcileri bu başarısızlıklarla ilgili detaylı bir rapor sundu ve Polis Akademisi deneme eğitimi, kalabalık kontrolü ve gücün ne zaman kullanılacağına uygun olduğunun öğrenilmesi için daha fazla zaman tanıyacak şekilde müfredatını değiştirdi. Kosova'da aile içi şiddetin temel sorun olarak ortaya çıkmasıyla bu konu üzerine atölye çalışmaları müfredata dâhil edildi. Bosna Hersek'te organize suçlar ve kadın ticareti üzerine dersler artık polis eğitiminin daimi bir parçası oldu.
6. Yerel insan hakları örgütleri ya da diğer topluluklarla toplandığında polisi nasıl gördüklerini, ne tür problemleri fark ettiklerini sorun ve somut örnekler vermelerini isteyin. Kabul ettikleri takdirde bu örnekler polis komiserleriyle daha sonra yapılacak tartışmalarda kullanılabilir (tabii isimleri ve kaynaklarınızı ifşa edecek diğer bilgileri atlayarak) ve polise problemlerin var olduğu ve düzeltilmesi için faaliyete geçilmesi gerektiğini gösterin. Bu olaylar yerel polisin, CIVPOL' UN ve insan hakları saha görevlilerinin ileriki eğitimlerinde örnek olay çalışmaları olarak kullanılabilir.
7. Güncel sorunları tartışmak üzere polisle toplantı yapmadan önce ortaya koyduğunuz olayların doğruluk kontrolünü yaptığınızdan ve kaynaklar/ tanıklar/ mağdurların davalarının polise getirilmesine itiraz etmediklerinden emin olun. Şayet emin değilseniz olayları gündeme getirmeyin ve daha çok açıklığa kavuşmasını bekleyin.
8. Polis komiserinin işbirliği yapmaması ya da tehditkâr olması durumunda (memurlarının hata yaptığını inkâr eder, mağduru suçlar ya da harekete geçeceğine dair söz vermesine rağmen geçmezse) o zaman bu durumu misyon merkezine önerilerinizle beraber bildirin.

9. Görevliler, kurum içi polis araştırma biriminin, genelde bu birim müfettişin ofisidir, polis ihmali hakkında bilgilendirilip bilgilendirilmediğini ve eğer bilgilendirilmişse bir araştırmanın ya da disiplin cezasının (açığa alma, silahlarına el koyma ya da bir araştırmanın tamamlanmasını başkasına devretme gibi) verilip verilmediğini bulmalıdır. Bir polis araştırmasında mezardan çıkarma, otopsi, balistik testler, adli tıp araştırmaları, DNA örneklerinin toplanması, tanıkların ifadelerinin alınması, vs. gibi çalışmalar yapılmakta mıdır?
10. Polisin bir ihmali hakkında resmi bir araştırma yapılmışsa bunun sonucunu ve uygulanan yaptırımları (işten atılma, açığa alınma, transfer edilme, rütbenin alınması, maaşın düşürülmesi) ve bu yaptırımların yürürlüğe girdiği tarihi belirtin. Ayrıca bu ihmalin olası bir kovuşturma için adalete havale edilip edilmediğini ve yargının kararını da belirtin. Şayet herhangi bir şey yapılmamışsa bunun nedenini bulmaya çalışın, özellikle bir müdahale yapıldığına dair ya da bir polisi ihmal veya insan hakları ihlali sebebiyle disipline vermek veya hakkında kovuşturma yapmak için bir isteksizlik olduğuna dair delil mevcutsa bulmaya çalışın.
11. Polis uygulamaları (suçlama öncesi veya duruşma öncesi gözaltı süreleri için konan sınırlara uyulup uyulmadığının ve kanunsuz güç kullanımı iddialarının analizi dâhil) hakkındaki periyodik raporlar barışı koruma harekâtı merkezine gönderilmelidir.

EK II

HAPİSHANE VE GÖZALTI MERKEZLERİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR ÜZERİNE ÖNERİLEN KILAVUZ İLKELER

Hapishane ziyaretleri ve teftiş

Hapishaneler ve gözaltı merkezleri barış gücüne ciddi sorunlar gibi görünmektedir. Genelde gözaltındakiler büyük risk altındadırlar; ailelerinden, avukatlarından ve birçok vakada doktorlardan ayrı bırakılmışlardır. İşkence ve kötü muamele riski hep mevcuttur. Gözaltı merkezlerindeki koşullar genelde insanlık dışıdır. Aşırı kalabalık, yiyeceğin kötü veya az olduğu, suyun kirli olduğu bu yerler ve hastalıklar tutuklunun sağlığı için ciddi tehlike oluşturmaktadır. Gözaltındakilerin kimseyle irtibatının olmadığı gizli ya da gayri resmi merkezlerdeki tehlikeler daha da büyüktür; dış dünyanın gözaltındaki kişi hakkında hiçbir bilgisi olmadığı ve ona ulaşamadığı bu yerlerde işkence ve kötü muamele riski çok yüksektir.

Görevliler, mahkûmlara yapılan muameleyi ve hapishane koşullarını, mahkûmların hayatlarını tehlikeye atmadan veya durumu olduğundan daha da kötüleştirmeden izlemelidir. Hapishaneleri izlemek için yıllar boyunca denenen ve etkili olduğu görülen belli teknikler ve kılavuz ilkeler vardır.

Görev ve yetki

Bir barış gücü misyonunun tüm hapishaneleri ve gözaltı merkezlerini ziyaret etmek için kapsamlı ve açık yetkiye ihtiyacı vardır. Kilit unsurlar, birisinin gözaltına alındığı resmi veya gayri resmi her yeri, ziyaret etme hakkı ve bu ziyaretleri Hükümetin daha önceden onayı olmadan veya barışı koruma harekâtı önceden haber vermeden yapabilme hakkıdır. Gözlemcilerin bir kez hapishaneye girince her yeri ziyaret etme hakkı olmalıdır; hiçbir köşe, hücre ya da alan ziyarete kapalı olmamalıdır. Gözlemciler istedikleri herhangi bir mahkûmla, hapishane görevlilerinin konuşulanları duyamayacağı bir şekilde konuşabilmelidir; bu görüşmelerin gizliliği garanti altına alınmalıdır. Hapishane yetkilileri, barış gücü görevlileriyle görüşme yaparak bilgi vermeye karar veren bir mahkûma, gardiyana veya görevliye misilleme yapılmayacağını garantilemelidirler.

Sadece insanlık dışı hapishane koşullarının kendisi bile zalim bir muamele olarak kabul edilip uluslararası hukukun ihlali anlamına gelir. Örneğin, Ruanda'da Birleşmiş Milletler insan hakları görevlileri Hükümetin, ölümlerin ve salgın hastalıkların hızla yayılmasına yol açan hapishanelerdeki ve hücrelerdeki korkunç kalabalıklaşmayı azaltmak için adım atması konusunda ısrar ettiler. Bu kalabalıklığın bir kısmı, bu tür saha çalışmalarında önde gelen bir örgüt olan ICRC ile yakından çalışan barış gücü görevlilerinin düzenli ziyaretleri ve hapishane koşullarını anlatan raporları sayesinde azaltıldı.

Başlıca Amaçlar

Barış gücünün görevine bağlı olarak hapishanelerin izlenmesi üzerine birtakım amaçlar belirlenmiştir. Bunlar aşağıdakileri içermektedir:

1. İşkenceye, zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleye, dayaklara, psikolojik baskılara (tehditler, göz korkutmalar) veya fiziksel veya ruhsal herhangi bir şekilde uygulanan kötü muameleye bir son verin.
2. Keyfi ya da gayri kanuni olarak gözaltına alınanların bırakılmasını sağlayın.
3. Gözaltındakiler için, yasanın belirlediği zaman sınırları ve prosedürlere uygun olarak adalet sistemine erişim elde edin.

4. İnsan hakları ihlaline uğramış mağdurların, özellikle dayaha, kötü muameleye ya da işkenceye maruz kalmış olanların derhal tıbbi yardım almalarını sağlayın.
5. Belgelenmiş işkence ya da kötü muamele vakalarını yetkili Hükümet görevlilerine bildirin ve Hükümetin bu tür insan hakları ihlallerini araştırması ve sorumluları cezalandırması konusunda ısrar edin.
6. Hapishane yetkililerinin her tutuklunun adı, tutuklandığı yere getirildiği tarih, tutuklunun yasal statüsü ve bir sonraki duruşmanın tarihi dâhil olmak üzere tüm tutukluların kayıtlarını doğru bir şekilde tutmalarını sağlayın.
7. Yetkili otoritelerle ve uzman örgütlerle (ICRC, Dünya Doktorları Örgütü, Dünya Gıda Programı) beraber çalışarak tutukluların maddi, fiziki ve psikolojik koşullarının iyileştirilmesi konusunda ilerleme kaydedin.
8. Uygun bulunduğu takdirde gardiyanları ve yöneticileri, mahkûmlara yapılan muameleleri düzenleyen uluslararası insan hakları yasası ve standartları hakkında eğitin ve özellikle *İşkenceye karşı Sözleşme, Mahkûmlara Yapılan Muamele için Asgari Standart Kurallar ve Gözaltı ya da Hapis Altında Olan Kişilerin Korunması için İlkeler Manzumesine* vurgu yapın. Bu tür eğitimin hapishane görevlilerinin gerçek performanslarında yaptığı etkiyi sürekli gözleyin ve süregelen bir sorun varsa buna işaret edecek şekilde eğitimde değişiklikler yapma önerilerinde bulunun. Şayet sorun bilgi eksikliğinden kaynaklanmıyorsa görevlilerin konuyu Devlet yetkilileriyle en üst seviyeye taşımaları için bu durumda misyondaki üst düzey görevliler bilgilendirilmelidir.

Hapishane ziyaretleri için kılavuz ilkeler

Hapishane ziyaretleri, bir barışı koruma harekâtı çalışması için çok önemli olmakla birlikte çok karmaşık, zor ve bir insan hakları gözlemcisi için potansiyel olarak sarsıcıdır. İşkencenin ve kötü muamelenin açık izlerinin görüldüğü bu yerlerde insanların tiksindirici bir şekilde hapsedildiğini gören gözlemcinin bu ziyaretten derin bir şekilde etkilenmesi normaldir. Gözlemciler her ziyarete dikkatlice hazırlanmalı ve daha önce orayı ziyaret etmiş ekip üyelerinden nelerle karşılaşacakları konusunda tam bir bilgi almalıdır. Birçok Ülkede ICRC'nin de hapishane izleme görevi vardır. ICRC hapishane ziyaretleri konusunda büyük tecrübeye sahiptir ve bazı durumlarda lider rolünü alır. Diğer durumlarda ICRC ve barış gücü misyonu işleri paylaşabilir. Örneğin, Haiti ve Ruanda'da ICRC ve insan hakları misyonları, hapishaneleri ziyaret etmek için izdiham ve karışıklıktan kaçınmak amacıyla belirli günler belirlediler. Aynı zamanda öncelikli konuları bölüşmek konusunda da anlaştilar; ICRC hapishane koşullarına odaklanacak ve insan hakları misyonu da mahkûmların adli statülerine odaklanacaktı.

Aşağıda bazı barış harekâtlarında başarılı olduğu ispatlanmış kılavuz ilkelerin bir toplamı verilmiştir.

Genel kılavuz ilkeler

1. Hapishane ziyaretlerinde uzmanlaşmış bir ekip ("hapishane birimi") benzer profesyonel tecrübeye sahip barış gücü görevlileriyle bir araya getirilmelidir. Her ziyaret dikkatle planlanmalı ve her bir kişinin rolü açıkça belirlenmelidir. Ekip, *Mahkûmlara Yapılan Muamele için Asgari Standart Kurallar ve Gözaltı ya da Hapis Altında Olan Kişilerin Korunması için İlkeler Manzumesi* hakkında kapsamlı bilgiye sahip olmalıdır. Her hapishane ziyaretinde en az iki gözlemci yer almalıdır. Birisi sorumlu memurun adını not alır ve kayıtları, haritayı ve hücrelerin durumunu kontrol ederken diğeri başka memurların ve diğeri mahkûmların duyamayacağı bir şekilde görüşmeler yapmalıdır. Gözlemciler hiçbir zaman tutuklularla veya gardiyanlarla yalnız bırakılmamalıdır.

2. Mümkünse ziyaretler hapishaneye önceden bildirilmeden yapılmalıdır. Misyon yetkisinin buna yetmemesi veya yetkililerin işbirliği yapmaması nedenleriyle bunun mümkün olmadığı hallerde haber verildikten sonra en kısa sürede ziyaret gerçekleştirilmelidir. Buna rağmen, uygun bir ziyaret için yukarda bahsedilen koşullar var olduğu sürece asla ziyaret şansını geri çevirmeyin. Hapishane yöneticileri geleceğinizi bilerek "her şeyi temizlemiş" olsalar da bu, en azından mahkûmların kısa süreliğine yararınadır.
3. Hapishane birimi başkanı hapishaneye girince kendini gardiyana tanıtmalı ve hapishane müdürüyle ya da hapishaneden sorumlu olan görevliyle görüşmek istediğini söylemelidir. Sorumlu memurun adını, rütbesini ve işini not edin.
4. Sorumlu memura barış koruma harekâtının görev tanımını hatırlatın ve nazikçe sizinle işbirliği yapmasını rica edin. Bunun reddedilmesi veya işbirliğine yanaşılmaması durumunda daha fazla ısrarın yararlı olmayacağına hkmederseniz orayı terk edin ve durumu merkeze derhal raporlayın. Merkezdeki stnz konuyu Hükümetteki st düzey görevlilere taşıyacaktır.
5. Sorumlu memura hapishane kaydını çıkarmasını isteyin. şayet böyle bir belge yoksa memura bunun uluslararası standartlara göre (Haiti'de olduğu gibi büyük olasılıkla iç hukuka göre de) zorunlu olduğunu hatırlatın. Kaydı inceleyin ve hapishanede kaç mahkûm olduğunu hesaplayın. Gözlemciler, ya da hapishane birimi, birkaç ziyaret sonrası resmi kayıtları doğrulamak amacıyla tüm mahkûmların sayımını yapmalıdır.
6. Hapishanenin her bir tarafını ziyaret ettiğinizden emin olmak için önceden hazırlanmış hapishane haritasını kullanın.
7. Fiziki bütünlük hakkı ihlal edilen ya da güvenliğine bir hanel gelmiş görünen tutuklularla bireysel görüşmeler (her biri en fazla yarım saat olmak kaydıyla) yapılmalıdır. şayet gözlemciler özel bir mağdurun durumunu araştırırken benzer ihlaller yapıldığını öğrenirlerse mümkünse diğer olayları da derhal araştırmalıdır.
8. Fotoğraf çekmeyin ya da kamera kullanmayın. Mümkünse kendinizin ya da iş arkadaşlarınızın fotoğraflarının çekilmesine veya ziyaretin videoya alınmasına izin vermeyin.

Dikkat edilmesi gereken kilit unsurlar

Bir hapishaneyi ya da gözaltı merkezini ziyaret eden gözlemciler, genel kılavuz ilkelere ilaveten hapishaneler hakkında yazılan nihai raporlara dâhil edilmesi gereken belirli bazı kilit göstergelere özel dikkat sarf etmelidirler. Tüm raporlar aşağıdaki bilgileri içermelidir:

1. Mahkûmların tam adı, yaşı, sivil statüsü, işi, adresi, yasal durumu, tutuklanma tarihi, tutuklanma şartları, tutuklamayı yapan kişinin adı ve görevi, duruşma öncesi gözaltı süresi, bugüne kadarki mahkeme duruşmaları ve ilerdeki duruşma tarihlerini içeren güncel bir liste.
2. Hapishane personeli: Kaç tanesi iş başındaydı? Tutumları neydi (profesyonel, düşmanca, kayıtsız)?
3. Hapishane koşulları: Hücre başına tutuklu sayısı, yataklar, pencereler, ışık, havalandırma, hücrelerdeki sıcaklık, banyolar, suya erişim, gıda, böcek ve haşaratların varlığı.

4. Mahkûmların ayrılması: Erkekler, kadınlar, reşit olmayanlar (bu, şu anki uluslararası standartlara göre zorunludur), duruşma öncesi gözaltındakiler ve hükümlüler, asker ve siviller, akıl sağlığı yerinde olmayanlar.
5. Egzersiz yapabilme: Hücre dışında açık havada yürüme, spor aktivitelerine katılma.
6. Tutuklama anında veya hapisanede yapılan herhangi bir zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelenin delili. Ne tür bir delil vardır, kaç mahkûm bu muameleye maruz kalmıştır ve sorumlular hakkında herhangi bir bilgi var mıdır? (Bu sorular tedbiri elden bırakmadan ve tam gizlilikle ele alınmalıdır. Ruanda'da bir gözlemci mahkûmlara kötü muamele görüp görmediklerini soran bir anket bıraktı, bazı mahkûmlar anketi doldururken bu soruya "evet" cevabını verdi ve daha sonra bu mahkûmlar, doldurulan anketleri toplarken bunu gören gardiyanlardan dayak yedi. Bu tür bir durumdan ne pahasına olursa olsun kaçınılmalıdır).
7. Gardiyanlar tarafından uygulanan cezalandırmaların: Türü, o sıradaki koşullar, cezalandırmanın şiddeti, sıklığı ve sonuçları.
8. Tutukluların sağlık durumları: Sağlıksız koşullar yüzünden meydana gelen hastalıklar, hijyen eksikliği, bulaşıcı hastalıkların olması (verem, HIV/AIDS), kötü beslenme (Haiti'de vitamin eksikliğinin sebep olduğu bir beriberi salgını insan hakları gözlemcileri tarafından fark edildi ve hapisane yemeğinde değişiklik yapıldı), doktorların ziyaret aralıkları, ilaçların gerektiğinde bulunabilme imkânı.
9. Hapisane yetkilileri tarafından mahkûmlardan ya da ailelerinden temel hizmetler veya zaten yapılması gereken işler karşılığında istenen haraç veya rüşvet; diğer mahkûmların göz korkutması.
10. Avukatların ve ailelerin tutukluya erişimi: Ziyaretler düzenli ve özel mi?

Hapishane ziyareti hakkındaki rapor

Hapishane birimi bir ziyaretin ardından büroya dönüşte toplanan bilgilerin tümünün üstünden bir daha geçmeli, alınan notları ve gözlemleri karşılaştırmalı ve ziyaret hakkındaki raporu derhal yazmaya başlamalıdır. Raporda bir önceki bölümde tartışılan tüm hususlara ilişkin bilgilerden bahsedilmelidir. İşkenceye ya da kötü muameleye maruz kalmış kişilere ve fiziki durumu ciddi olanlara özellikle dikkat edilmelidir; duruşma öncesi gözaltı süresinin uzun tutulmasının da altı çizilmelidir.

Rapor tamamlandığında merkeze gönderilmelidir; merkez tüm bölge ofislerinden gelen raporları aldığı anda hapishanelerden sorumlu olanlar raporları analiz etmeli ve üst düzey Hükümet yetkililerine iletilmesi gereken yaygın ve süregelen problemler varsa bunları tespit etmelidir. Örneğin Ruanda'da hapishanelerin çok kalabalık olması ve salgın hastalıkların varlığı İçişleri Bakanlığı, Savunma ve Adalet Bakanlığının dikkatine sunulmuş ve bu kalabalıklığın azaltılması ve salgın hastalığa yakalanmış ve yaşlı kişilerin hapisaneden uzaklaştırılması gibi önlemler alınmıştır. Haiti'de barış gücü görevlileri orduya, ordu mensuplarının tutuklulara sistematik olarak dayak attığını iletmiştir; bu müdahalenin ardından barış gücü dayaklarda azalma olduğunu belgelemiştir.

Ziyaretler ve raporlama işlerinin ardından yetkililerle toplantı yapmaya çalışılmalıdır. Misyonun bulguları iletildikten sonra yetkililere, cevap vermeleri ya da düzeltici önlemler almaları için makul bir süre verilmelidir. İleri tarihteki ziyaretler, misyonun önerilerinin dikkate alınıp alınmadığını tespit etmek amacıyla yapılmalıdır. Şayet durumda iyileşme varsa gözlemciler bunun nedenini bulmaya çalışmalıdır: Hapishane müdürünün ya da personelinin değiştirilmesi, mahkûmlara kötü muamelede bulunan gardiyanların cezalandırılması, duruşma öncesi gözaltı

süresinin azaltılması iyileşmenin olası sebepleridir. Misyon olumlu değişiklikleri halka açıklamalıdır.

Hapishane birimi, görüşülen tutuklulardan hiçbirinin daha sonra cezalandırılmadığını ya da herhangi bir Hükümet görevlisi tarafından misyona yaptığı açıklamalar sebebiyle sorgulanmadığını doğrulamalıdır. Şayet herhangi bir tutuklu bu muameleye maruz kalmışsa misyon bu durumu en sert biçimde protesto etmeli ve Devlet bunun tekrarlanmaması ve sorumluların cezalandırılması için gerekli adımları atmalıdır.

EK III

POLİS TARAFINDAN UYGULANDIĞI YA DA GÖZALTI MERKEZLERİNDE YAPILDIĞI İDDİA EDİLEN ZALİMANE, İNSANLIK DIŞI YA DA AŞAĞILAYICI MUAMELELERİN ARAŞTIRILMASI ÜZERİNE SPESİFİK KILAVUZ İLKELER

Barış harekâtlarının çoğunda Hükümet görevlilerinin kötü muamelede bulunması en sık rastlanan ciddi insan hakları ihlallerinden birisidir ve bu durum hukuk devleti için bir tehdit oluşturur. Dayaklar, işkence ve her türlü kötü muamele gösterilerden mitinglere kadar birçok farklı ortamda, tutuklama esnasında ya da kişi sorgulama için karakola götürüldüğünde görülebilir. Kötü muamele genelde hapisanelerde ve nezarethanelerde gerçekleşir. Burada, zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele iddialarını araştıran barış gücü için bazı kılavuz ilkeler verilmiştir. Sahada, özellikle hapisanelerde detaylı ve kapsamlı görüşmeler yapmanın zorluğu bilinmesine rağmen yine de aşağıda vurgulananlardan mümkün olduğunca çoğu gerçekleştirilmelidir. Bazı sorular gerçekçi görünmeyebilir; özellikle yetkililerin olası düşmanca tepkileri göz önüne alınırsa. Fakat sadece sorunun sorulması bile Hükümete faaliyetlerinin izlendiği mesajını verir ve bu mesaj alınır. Dolayısıyla Hükümete yanlışları önleme ya da kötü muamele yapanları cezalandırma yükümlülüklerinin olduğu hatırlatılır.

1. Mağdurla görüşün:

- Tutuklanma, gözaltı ve kötü muameleyle ilgili detaylı bilgi edinin (isimler, tarihler, yerler);
- kötü muamelenin yapıldığını gösteren izler, yaralar, semptomları not edin; konuyu Hükümete taşımak için uygunsa mağdurun onayını alın; gerekli tıbbi yardımı alması için mağdurun onayını alın.

2. Tanıkla görüşün:

- Mağdurun ifadesiyle tanığın ifadesini doğrulayın; tutarsızlıklar varsa bunları not edin.

3. Mağduru tedavi eden tıbbi personelle görüşün:

- Kötü muamelenin yapıldığını gösteren delillerin tıbbi doğrulamasını yapın.

4. Şayet mağdur hala tutukluysa hapisane yetkilileriyle görüşün:

- Mağdurun gözaltından alınıp hapisaneye transfer edildiği zaman tıbbi durumu hakkında bilgi edinin;
- Şayet mağdur hapisaneye gelmeden önce kötü muamele gördüyse hapisane görevlilerinin tıbbi müdahale yapılması için neler yaptığını öğrenin ya da adli otoriteleri açıkça belli olan kötü muamele hakkında bilgilendirin;
- Hapisane gardiyanlarının zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muameleden sorumlu olmaları durumunda hapisane yetkililerinin bu konudaki görüşlerini alın ve sorumluların cezalandırılması için ne gibi adımlar atıldığını, atılmışsa eğer, öğrenin.

5. İddia edilen kötü muameleden doğrudan sorumlu yerel polis yetkilileriyle görüşün:

- Olayların “resmi” biçimini öğrenin;
- İddiaları araştırmak için ne gibi adımlar atıldığını öğrenin;

— Belli bir polis memurunun sorumlu olduğundan şüphelenilmesi için makul nedenler varsa araştırma sonuçlanana kadar memurun açığa alınıp alınmadığını sorun.

6. Tutukluymu görmüş olabilecek ya da bu dava yetki alanlarına giren yargı mensuplarıyla görüşün:

— Hâkimin ya da savcının kötü muameleden haberleri olup olmadığını öğrenin;

— Hâkim tutuklunun durumunun tespit edilmesi için bir karar çıkarmış mı?

— Hâkim ya da savcı kötü muamele yapıldığına dair iddiaları araştırmışlar mı (mağdurun/ yetkililerin/ tanıkların ifadelerini almışlar mı)?

— Hâkim ya da savcının sorumlular hakkında dava açma niyetlerinin olup olmadığını öğrenin.

Kişinin fiziki bütünlük hakkı ve güvende olma hakkının ihlal edildiği olaylarla ilgili genel hususlar

1. Bir insan hakları ihlali olan zalimane, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele birçok barışı koruma harekâtının görevi için çok önemlidir (Fildişi Sahili, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Haiti'ye bakınız). Doğrudan adalet yönetimini ve temsilcilerini (polis, güvenlik güçleri, hâkimler, savcılar ve hapisane görevlileri) ilgilendirdiği için tüm olaylar araştırma tamamlanmamış bile olsa merkeze raporlanmalıdır. Bu konuların daima yüksek önceliği vardır.
2. Bir hapisane veya karakol ziyareti esnasında kötü muamele yapıldığını öğrenirseniz, o anda yaptığınız işi bırakın ve detaylı tanık ifadeleri alın çünkü artık bu durum her şeyden daha önemli hale gelmiştir.
3. Bu iddiaları ortaya atan kişiden konuyu yetkililere götürmek için izin isteyin. İddiada bulunan kişi bu muameleyi yaptığını iddia ettiği memurun gözetimindeyse hala, misilleme riskiyle karşılaşabileceğinin farkında olun. Bunun ciddi bir risk olduğu mağdura anlatılmalıdır. Mağdurun bu bilginin ardından vereceği karara her zaman saygı duyulmalıdır.
4. İstisnai durumlar hariç olayın ne olduğu, ne zaman ve nerede gerçekleştiği ve kimin sorumlu olduğu gibi temel bilgileri edinmeden yetkililere başvurmayın.
5. Yetkililerle görüştüğünüzde suçlayıcı bir tavır takınmayın. Kararlı, nazik ve profesyonel olun. İlk toplantınızın amacı bilgi edinmek ve neler olduğunu bir de onların ağzından dinlemektir. Kötü muamele yapıldığına dair ortaya atılan iddiaları araştırdığınızı açıklayın ve neler olduğuyla ilgili onları dinlemek istediğinizi söyleyin. Aynı zamanda onlara bir problem olduğundan haberinizi olduğu mesajını vermektесiniz – bu, onları konunun halledilmesi için derhal faaliyete geçmeye itebilir.
6. Araştırmaların başlatılıp başlatılmadığını ve ne tür gelişmeler kaydedildiğini, eğer varsa, öğrenmek amacıyla yetkililere birkaç ziyaret yapmanız gerekebilir.